Brieven uit Brooklyn

Leo Vroman

bron
Leo Vroman, *Brieven uit Brooklyn*. Querido, Amsterdam 1975

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/vrom001brie01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

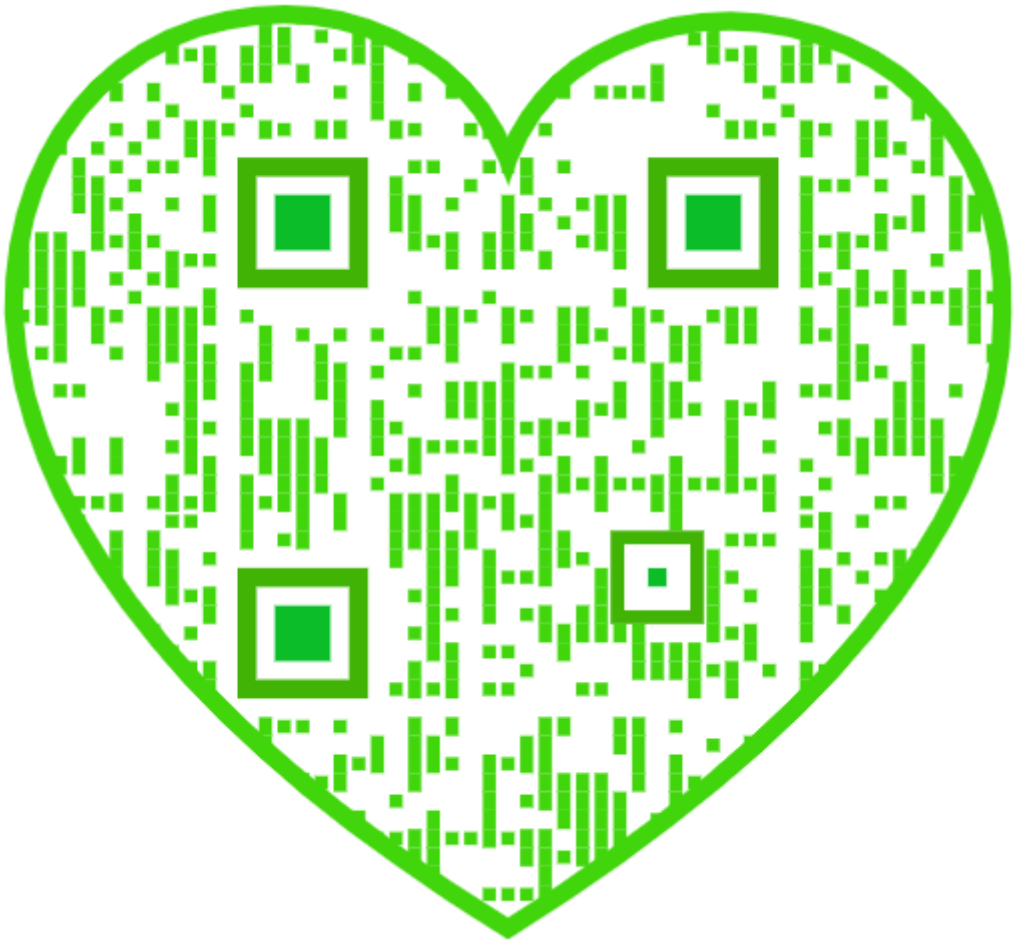

[I] Brief uit U.S.A.
New Brunswick, 11 januari '48

Beste Jan, Eindelijk schrijf ik je dan toch eens. Ik heb het de laatste tijd nogal druk gehad met verhuizen en andere dingen. Je moet namelijk weten dat ik enige maanden met mijn vrouw in een huis, p/a wildernis heb gewoond. De eigenaars waren om begrijpelijke redenen in Zuid-Amerika en wij mochten hun woning voor niets bewonen mits we de verwarming aanhielden. Dat was helemaal niet gek. We verhuisden erheen met de auto van één kennis en de lichaamskracht van een andere; twee ons geheel onbekenden ontstaken de centrale verwarmingskachel en die avond, toen ik met ontbloot kippeborstje en bijpassend vel, en met een schoen in de hand stond, werd er gebeld en stond er een vreemde op de stoep met een brilletje op en een grote zak in zijn armen. Omdat hij wel wist hoe moeilijk de eerste dagen, vreemd in huis en zo'n huishouden de eerste keer is altijd een beetje, zei hij, onmiddellijk weer verdwijnend in de loeiende, donkere bossen.

De achtergebleven zak bevatte daarentegen suiker, gebak, melk, servetjes, koolhydraten, eiwitten, vetten, zouten en water.

Toen waren we alleen. Er waren niet veel meubels in huis, want de bewoners hadden hun duurdere spullen al verkocht. Er waren wat zwarte paardeharen stoelen die we over de kamers verspreiden. Eén ervan was een schommelstoel. Ik ga die eens proberen, riep ik. De witte cementen muren weerkaatsten mijn stem. Toen ik opstond schommelde de stoel nog een tijdje na, of een onzichtbare mijn plaats had ingenomen. Toen we naar bed waren gegaan was de regen te horen die tegen de ruiten tikte, en het tikken van onze wekker; in de badkamer lekte de douche, tik, regen, tik, wekker, tik wekker, tik douche, tik wekker, tik wekker,

tik douche, tik wekker, tik wekker plus douche, tik wekker, tik wekker - Het regent niet meer, zei Tineke, maar ik kon al niet meer antwoorden want ik viel langzaam in slaap.

We moesten dagelijks met een treintje naar New Brunswick (waar Tineke mij enigszins vrijwillig helpt op het lab). De eerste ochtend vroeg de kaartjesverkoper of onze naam soms Jackson was, die waren hier namelijk ook nieuw.

Toen we thuiskwamen die eerste avond, bescheen mijn zaklantaarn een poes die ons pad kruiste, voor ons uit, kriskras met ons mee tot aan de deur en na wederzijdse aarzeling mee binnen. Daar ging hij van stoel tot stoel, opziend naar denkbeeldige lieden of vlinders met kattegezichten, toen met ingehouden adem diagonaal door de kamer; kijken naar onze benen, handen. Luid spinnen. Auw. Spinnen. Wij gaven het roofdiertje wat melk te drinken, waarna het zich waste en te slapen legde. De volgende morgen nam ik het in de armen toen we naar ons werk gingen, en zette het neer op de plaats waar het ons had ontmoet. Huilend liep het echter met ons mee, zodat we het op een lopen zetten, door het brullend wezentje achtervolgd.

Pas vijf minuten later hielden we stil om achter ons te zien. De kat, want meer was de poes ten slotte niet, zat toen midden op de weg; met zijn gezicht of zijn achterhoofd naar ons toe, dat was niet meer te zien.

Met Kerstmis hebben we een boompje gekocht. Het was avond, Tineke moest lachen om de lange schaduw die ik wierp in het maanlicht, op de sneeuw, met die boom over mijn schouder. Het was vijftien minuten lopen van het station naar huis.

Diezelfde avond maakte ik nog een kerstmannetje, van oude lappen en wat rood papier. Het hield zijn armen uitgespreid - want dat was het makkelijkst te maken - als het ware gereed voor de sprong; zijn zwarte ogen van inkt liepen wat uit en vloeiden ellendig ineen. Ik hing het spookje op aan de nek doch verborg het stropje enigszins, want dat

leek wat al te menselijk. We hingen wat appels aan de takken en zetten ons op de sofa om de kerstnacht af te wachten. Het was bijzonder stil in huis, want buiten had het gesneeuwd, zodat van de auto's die soms passeerden slechts een bundel flakkerend licht was te merken die langs het plafond bewoog. Om negen uur meende ik buiten gekreun te horen, en even later duidelijk een droevig, meerstemmig geloei. Ik gluurde om het gordijn naar buiten en zag drie jongetjes, de middelste met een brandende kaars, een oude krant muzieksgewijs in de handen. Oe oe, zongen ze, oeoe oe oe oeoe, een kerstlied; daarna oeoe oe oe oeoe, een ander kerstlied.

Ik trok mij met Tineke terug en wij overlegden. Een kop koffie? De koffie was op. Een vriendelijk woord? Waarom geen kwartje? Een kwartje dus. Toen ik de deur geopend had, drongen koude en stemmen naar binnen. Dat kwartje klopte blijkbaar wel, de knapen kozen althans het hazenpad. Maar nog lang daarna hoorden we ver in de bossen honden janken en dan ook het smartelijk geloei van de kleine feest-gangertjes.

Kort daarop sneeuwde het een nacht en een dag. Op weg naar huis vulde de sneeuw onze schoenen en het stormde. Mijn benen bewogen zich traag, alsof lange rokken hen sierden, en het lichaam viel gaarne voorover. Met moeite kon ik mijn hoofd bijhouden, doch als ik dan omkeek was er een geweldige grijze nacht achter mij, waarin het geamputeerd silhouetje van Tineke mij achtervolgde. Dan bleef ik staan tot ze wat groter en werkelijker was geworden. Toen we, nabij ons huis, de weg moesten verlaten, zonken we weg tot over de knieën en ik had het wel op een zwemmen willen zetten, zo voelde ik mij gedragen. Binnen was alles extra anders, de warmte en het licht. En we sliepen in onder de heimelijke druk van het zwijgen, waarmee het sneeuwde, sneeuwde, sneeuwde.

De volgende morgen leek het huis wel tot de ramen weg-

gezakt. Wij heetten ons ingesneeuwd tot in de middag een paar mannen aanbelden en een pad wensten te graven. Dit weigerden wij echter. Een half uur later weer die bel: twee vijftig voor het pad. De zon scheen nu, de sneeuw lag als gesuikerde slagroom, vooral op een picnic-bank en tafel, die voor de zomer tussen de bomen was gebouwd.

Met oudejaar reisden we naar New York en gingen daar met allerlei mensen in een kring zitten tot de klok sloeg. Eerst ben ik nog met een van hen het vertier in de stad gaan zien, maar het was nogal stil op Broadway, bij andere jaren vergeleken. Wel wemelde het van groepjes mensen die stonden te praten, tegen elkaar en dan bijvoorbeeld toet zeiden door een toetertje, of pèèè door de duurdere soort. We gingen enkele cafetaria's in, die gevuld waren met mensen wier monden op hun beurt weer met broodjes en die weer met worstjes en zo voort. Terugslenterend lazen we de opschriften der bioscopen. Lachfilms aangekondigd met rijen kartonnen koppen die tjonge tjonge schudden, moordfilms met afwerende vrouwen in onbedekte kleuren, en romantische met meters hoge zoenen waar wij, mensen, slechts mieren bij leken.

De volgende nacht terug in Colonia vonden we de weg spiegelglad, en de boomtoppen hingen slap als was het hout verlept. Grote zwarte vlekken stapten we door en waren water, diep of eensklaps asfalt; hoe dichter in het bos, hoe meer geruis we hoorden en dan onweersachtig gekraak, een langzaam tot stilstand komend gekreun en dan het omvangrijk bruisen van een boom die nader viel. We begonnen steeds meer te merken, van geweldige takken en toppen die over electrische draden hingen als zeewier en van het breed en onwezenlijk zwaaien der stammen.

Twee dagen hierna nog was het bos van glas, flonkend en klirrend in de zon, rinkelend in de wind. 's Nachts scheen de maan parelmoer op de armdikke ijspegels die in vlezige vormen waren neergegroeid van het dak.

Het was nog een dier dagen dat we een advertentie plaatsten in de New Brunswickse krant. Wij schilderden onszelve af als stille, eigenaardige lieden die genoeg hadden van het slapen in de open lucht; en nog geen 24 uur later vonden we een apartment.

Op een Zondag pakten we al het onze in wat koffers en kartonnen dozen. Het ledige huis was die avond reeds bijna dood. We waren veel te vroeg klaar en zetten ons dus op de sofa terwijl het later werd. Wij zeiden niets en het huis zei niets, alleen toen we opstonden om te gaan, ritselde het overal.

Onze dingen zouden de volgende dag worden vervoerd. We waren moe.

Het stationnetje was uitgestorven. De lichtkegel van een klein peertje plakte buiten op de steenrode muur. In de verte gloorden de rails en een groot zoeklicht kwam op; dat is hem niet, zei ik.

Het gebulder van de exprestrein wierp ons haast ondersteboven.

Een goederentrein naderde van de andere kant. Haastig controleerde ik of deze wel een leeg baanvak reed. Ja hoor, weer geen botsing.

Wat een lange, schreeuwde ik tegen Tineke; toen we gewend raakten aan het geluid was het eensklaps weg. Stilte, leegte; vier stel rails in on-ontgonnen bossen. Ik moest naar Tineke kijken. Waar zijn we allemaal al niet geweest, dacht ik; grote boten die langzaam wiegen, met een kielzog zo lang, zo lang. En volgeladen auto's, en kruipende bussen in de bergen, koude zonnige wind. Dat was allemaal aan de andere kant van de aarde. Aarde. Z.o.z. Aarde. Dit boven s.v.p. Dit boven is hier, in het donker.

Daarop kwam er een trein en stopte voor ons tweeën.

De groeten aan je vrouw en al die kinderen en iedereen die mij even lief heeft als ik.

Als vroeger LEO

[II] Brief uit Amerika
17 mei 1952

Beste Geert, Hier is dan tegelijkertijd een antwoord op je brief van een maand geleden en de eerste brief voor Libertinage, Egalitage; tenminste als je hem zo en in zijn geheel of in stukken wilt publiceren.

Je moet natuurlijk niet denken dat ik het over politiek en economie, of hoe die dingen heten, zal hebben, tenzij ik geheel gek word.

Ik zit - om je maar meteen een scherp beeld van de Verenigde Staten van Amerika, met inbegrip liefst van Hawai en Alaska te geven - met mijn dochtertje Geraldine, dat we Gerritje noemen, op mijn schoot, te typen. Het is Zondag, speciaal hier in New Brunswick. Op Zondagochtend worden we altijd gewekt door de drommen mensen die naar de katholieke kerk gaan. De kerk is maar vier huizen van ons weg. Deze huizen zijn respectievelijk: een kelder met een antieke boekhandel (17e en 18e eeuwse boeken) met ineenstortend woonhuis, een begrafenisondernemer, tegelijk coroner en notaris met een paar oude kreupele zusters die alles weten, een katholiek jongerenhuis of zo, het huis van de priester (die met kerstmis altijd een paar stenen koeien en heiligen op zijn voortuintje heeft staan). Op zo'n ochtend, Zondags, worden we niet wakker van de wekker maar van de robins (merels met rode borsten). De zon schijnt dan al door de rolgordijnen binnen en werpt schaduwen van de esdoornblaren op het in dit land toch reeds wildgebloemde behang. Zachtjes parkeren dan al wat auto's, en komen er netjes roepende kinderen uit. Het wordt dan weer stiller. Hier en daar piepen wat katrollen van de waslijnen, waaraan sommige vrouwen of mannen witte dingen te drogen hangen. Later komen plotseling drommen mensen aan de straatkant langs, die lachen en met portieren beginnen te slaan en een

beetje te toeteren soms. Later komen anderen voor de tweede voorstelling, denk ik. Vreemd genoeg horen we weinig Hongaars; de talloze Hongaren gaan waarschijnhjk naar hun eigen kerk. De stad is tenminste altijd vol gedrukte aankondigingen met een korstig kiekje en de woorden Szalbic Brdznica of zo, achter winkelruiten speciaal; de winkel is van Vargas Groceries, of Szabo's Liquor Store.

Wat voor mensen wonen hier? Ik heb even het telefoonboek gehaald: Albertson, Albrecht, Albro, Alcamo; of b.v. Baptiste, Barabutes, Barady, Baranek; of, erger nog, Page, Thos. E., Pagniozzi Wm, Painters and Decorators Union, Local No. 834, Paitakes Adam, en hieruit heb ik niets weggelaten. Onze landlords komen uit Bessarabië en Rusland; hun gesprekken met de behangers, die Italiaans zijn, en de Hongaarse timmerman, zijn onvertaalbaar, voornamelijk omdat ze in een zelfbedachte taal worden gehouden:

Landlord: So? I told you already the color, so wots widde stallink?

Behanger: I no carede colo, I carema roomade pape, whereday go?

Timmerman: I fix. I make windo de cord, make fix de wall, is no good, what fix?

De meeste kinderen van al deze mensen spreken echter al zuiver slang. Vermoedelijk omdat New Brunswick niet groot is, en de groepen dikke oude vrouwtjes met hoofddoeken om, zijn in hun kleine wijken nog makkelijk bereikbaar. Anders dan in New York. Daar kan je 's avonds in de zomer door straten rijden in het lamplicht, onder bogen van gloeilampjes door, langs een gewemel van karretjes met gebakken voedsel, ook aan guirlandetjes, en guirlandes van dansende, zingende mensen: dat is de Italiaanse wijk; luidsprekers galmen Italiaanse liedjes. Als je dan door een zee van klerenwinkeltjes naar het Noorden gaat, kan je uitkomen op Fifth Avenue, die zo breed en glad is als een gracht, met bussen zo stil en hoog als onbeladen schepen, en ver-

derop, voorbij de honderdste straat, wonen negers, waarvan vele toch eigenlijk geen negers zijn: ze spreken Spaans of Portugees. Ik heb daar eens een doosje schroefjes gekocht, voor een tentoonstelling die we in een groot ziekenhuis hadden daar in de buurt. Het spijkerhandelaartje was te horen, maar niet te zien, want het winkeltje liep toe als een nauwgenekte donkergroene fles. Iemand stond er kwaad wat te kopen in een zwarte cape, met het gezicht van een Hindumeisje, dat ik vroeger eens heb ontmoet; maar dit meisje sprak iets spaanigs. Ze stampte met een voet, en toen er niet terug werd gestampt, knipte ze met haar vingers naar het kleine kereltje, en draaide zich zo snel af, dat haar cape, die naar regen, roest en gras geurde, mij langs de keel sneed.

Toch ben ik niet graag lang in New York. Acht maanden heb ik er gewoond, de laatste tijd daarvan heen en weer reizend naar New Brunswick: toen had ik mijn baan in het St. Peter's Hospital hier al. Mijn baas, Dr. M., reisde toen ook nog heen en weer. Later ging ik nog vaak met hem naar New York, in zijn auto. Ik moest hem dan wakker houden door het stellen van moeilijke vragen; want hij slaapt maar zes uur, en werkt er twaalf, ontbijt en luncht niet, en zijn ontspanning bestaat uit zeer hard tennissen of even hard luisteren naar muziek. Hij is lang, zijn auto is breed, de highways zijn erg wijd, de wielen zoemen en zoemen maar, soms regent het en dan suizen ze; maar altijd met een vloed van Brahms, uit zijn radio, of liefst van Cesar Franck, of gretiger nog, van Prokofieff. Was het concert niet helemaal uit, voor we de tunnel naar de stad in moesten, dan reed hij wat langzamer dan tachtig kilometer; want in de lange tunnel is geen radio-ontvangst. Eenmaal in de stad, temidden der honderden onbekenden die ik alle al honderd maal heb gezien, overvalt me altijd het sullige gevoel van een takje in een mierenhoop. Als ik dan 's avonds laat terugkom in New Brunswick, de trein zijn eigen weg is gegaan, ook al het don-

ker in, en op straat zijn misschien drie mensen, waarvan twee samen lopen en een ergens staat, en ik ga een donkere hoek om en een donker stoepje op, en doe de voordeur open, en in de tweede kamer vind ik ons bed, met Tineke erin en een groen lichtje erboven;... wou ik maar even zeggen. Daarbij kan ik je meteen antwoorden of ik sigaren rook en iets sterks drink. Nee, namelijk. Door donkere lege straten lopen is mij al lekker genoeg; waarbij dan het thuiskomen is inbegrepen. Ik heb wel eens een keer gedroomd dat ik rookte. Het smaakte naar eten van rauw ontbijtspek door de neus en was heerlijk; ik zal het nooit vergeten.

Of hier café's zijn met zand op de vloer? Nee, ik geloof van niet, ik heb zelfs niet het juiste streepje voor de é ervan op mijn schrijfmachine. In vijf minuten lopen vanaf ons huis, dat eigenlijk al een beetje buiten ligt, kan je langs 12 restaurants komen, waar mensen al vroeg ontbijten en nog laat avondeten: handelsreizigers, studenten, truckbestuurders; allemaal vaak vaste klanten die elkanders groepjes daar vaak ontmoeten. En elders zijn er talloze deuren met heel kleine kijk-raampjes erin in de stijl van de drankverbod-tijd; en naast de deuren nog een raam of twee met een, zeer ondiep etalagetje, waarin een platte kartonnen juffrouw staat die met een hand iets doet dat bij het seizoen hoort, met de andere een glas bier vastklemt. Boven de deur staat BAR, en binnen zitten mensen op krukjes met rode gezichten in het schemer, dag en nacht. Soms komt er eentje naar buiten, meestal eentje naar binnen, vreemd eigenlijk. Ook daar leven geloof ik eigenaardige vriendschappen tussen mensen van allerlei werkstand.

Je zult je meteen misschien afvragen, tegelijk dan met die lezers welke ik waarde mag noemen (dag hoor, waarde lezer), of er ook tussen blank en ongeveer zwart, zulke vriendschappen bestaan. In de bars, dat weet ik niet; daarbuiten, ja hoor. Ik kan je b.v. over Alfred schrijven. Hij is meer dan vijftig jaar; sinds hij zijn haar, dat toch al gecentimeterd is,

niet meer verft, is hij grijs. Zijn gezicht is zo donker als melkchocola, hier en daar met bittere chocola gemengd. Als ik hem, na een vacantie bijvoorbeeld, een hand geef, schijnt de zijne natuurlijk van kleur en straalt er van de mijne een schaamteloze naaktheid uit. Hij kijkt daar dan ook even naar, geloof ik. Hij is in het Zuiden, in Alabama, geboren. Als kind moest hij hout hakken voor zijn vader, die dat dan verkocht; soms hakte Alfred tot 's avonds laat; maar op een keer vertelde hij thuiskomend, dat hij zijn Grootvader in het donker tussen de bomen had gezien, en aangezien de oude stakker al jaren dood was, hoefde Alfred toen niet meer zo laat. Die grootvader had hij nog wel meegemaakt. Hij lag meestal onder de bomen vanwege zijn rheumatiek, behalve een keer toen hij door een stier werd genaderd en het op een lopen zette. Die opa was nogal streng: Alfred werd wel eens met een lange natte leren zweep door hem geranseld, want de magere oude man was vroeger nog slaaf geweest.

Later trok Alfred naar het Noorden, werd kellner in restauratiewagens, daarna knecht in een hospitaal in New York, toen in St. Peter's Hospital in New Brunswick. Hij veegde vloeren in het lab, keek over schouders van analysten, stelde vragen, begon hun bij het werk te helpen en is nu zelf een echte analyst geworden, die alle microscopische preparaten maakt. Lezen doet hij slechts moeizaam en plechtig, liefst over de rand van zijn bril en met een wijzende vinger; en rekenen helemaal niet, maar dat is niet erg; hij komt daartoe vaak onze werkkamer binnen en zegt zoiets als: ‘twintig percent, dan moet ik toch vier gram nemen, en ik doe daar...’ en in plaats van het onbekende bedrag te noemen heeft hij dan plotseling iets van de grond op te rapen of een notitietje te maken of te denken dat ik al iets zei. Toch ben ik zeker niet zijn intiemste vriend. Een paar jaar geleden nodigden we hem vaak uit bij ons te komen, een avond, maar zelfs het vooruitzicht van televisie kon hem daartoe niet brengen. Ik weet nog niet of hij voornamelijk bang was,

ons, zichzelf of de buren in verlegenheid te brengen. Hij heeft nu zelf een toestel. Ook een grote auto, zwart, glimmend, waarvan de ramen automatisch open en dicht gaan met knopjes onder elk en een voor elk raam ook nog bij de bestuurder. Ed Turenne, een grote blanke Canadese analyst, is geloof ik een intiemere vriend van hem. Ze gaan vaak samen vissen. Ik praat vaak met Alfred over wat we dan samen het rassen-probleem noemen. Ik zou je zwart moeten schilderen zegt hij wel eens, om het je duidelijk te kunnen maken. Het is hier lang niet zoals in het Zuiden, zegt hij, maar je moet altijd uitkijken. Als iemand, een blanke, met anti-semitische praatjes bij me komt, zegt Alfred, dan moet ik al meteen niets meer van hem hebben, want dan weet ik dat hij anti-negers is ook, en anti-Italiaans en wat al.

Precies datzelfde met Muriel Jackson, gisteren. Ze is een jonge, nogal aanzienlijk mooie zowel als donkere verpleegster, van het type dat geen rimpeltjes onder het ooglid heeft, als je dat in Holland wat zegt. Ik vroeg haar, over haar te mogen schrijven, hetgeen een geweldige grijns uitlokte. Ze werkt in een klein zaaltje waar de emergencies binnen komen: bloedende kindertjes, rochelende oude mannen in pyama's op brancards, en kleine groepjes mensen waarvan sommige huilen en een enkele met een rood hoofd ligt en dood is. Muriel schijnt een van de beste verpleegsters te zijn die we hebben. Maar ze kon me niets vertellen zei ze; ze was hier in de buurt geboren en er was nooit iets met haar gebeurd, gebeurde er maar eens wat. Hihi! Ze was enige tijd in de New York University geweest; maar het gezelschap daar was ‘too fast’ voor haar. Nee, rassenvooroordeel was daar niet, vooral niet van de kant der blanken; maar de bijna blanke negers waren anti-donkere neger en sloten zich bij de blanken aan. Ze had zo'n lichte vriend gehad en was veel met blanken samen geweest op partijtjes, met haar vriend; maar zo nu en dan werd ze door een blanke uitgevraagd en dan vroeg ze zich af of ze gek waren, want zoiets deed je toch

niet. Nu ja, zei ze, zo dacht ze er nu niet meer helemaal over. Veel van die blanken waren joden; joden en negers trekken elkaar aan; maar er waren daar een hoop communisten bij, nee hoor, ze was toch maar blij dat ze weg was.

Kom, we moeten eten. Tineke, dat mengseltje van twaalf rassen dertien lieftalligheden, heeft de aardappels al op tafel. Schrijf gauw, vraag iets en geef een oordeel (ook die waarde lezer), hun aller Leo

[III] Brief uit Amerika
[juli-augustus 1952]

Beste Geert, Dank je voor je brief die mijn vorige (nu waarschijnlijk al gepubliceerde) beantwoordde. Je zegt: houden van een neger is op zichzelf al aan politiek doen. Inderdaad, als ik langer dan vijf minuten met Alfred of met Muriel praat heb ik reeds het gevoel van in een steeds sterker stromende beek te staan, die tenslotte zou kunnen zwellen tot een rivier welke mij onderste boven sleurt en verdrinkt. Je krijgt overigens de groeten van ze terug. Muriel is intussen terug-verhuisd van Emergency (samen met ons lab in de basement) naar Children's Ward (vijfde verdieping). Dat betekent, dat ze er haastiger, slaperiger uitziet en bovendien met een gezicht alsof er zojuist iets bijzonder geks is gebeurd. Je schijnt door dit aspect geïntrigeerd te zijn; ik kan nog wel eens wat meer van Al en Muriel loskrijgen als je dat leuk vindt.

Het doen aan politiek was deze weken trouwens onvermijdelijk. Ik heb, zoals de meesten, gedurende beide conventies iedere avond van negen tot ongeveer half twaalf voor ons televisietoestel doorgebracht, meestal eerst in een leunstoel, dan zitten en tenslotte liggend op onze couch. Het was op den duur alsof er een groot gat in onze buitenmuur was ge-

vallen waardoorheen de aangrenzende zaal was te zien en te horen, en waarvoor talloze mannen om beurten mij trachtten te overtuigen. Soms ook was het alsof ik, een onzichtbare heer, door de geweldige ruimte zweefde, van delegatie tot delegatie, soms neerschietend als een roofvogel wanneer een belangrijk persoon te zien was die zich de nagels beet of plotseling opstond en zich door de menigtes heen een weg baande naar een critisch punt. Dan was daar vaak al iemand van de televisie of radio met een walkie-talkie, vragend wat de delegatie dacht dat zijn groep zou beslissen en o, daar kwam juist zo-en-zo ook al om de delegation over te halen waarschijnlijk en ja, meneer, meneer, als U ons even kraak kraak (de interviewer struikelt) pardon ons even wilt inlichten, meneer nee deze meneer wil kennelijk niet praten hij hoort me wel maar zoals ons publiek wel zal kunnen zien op hun ontvangers deze meneer kijkt maar wat in de lucht en terug dus naar ons contrôle-hokje met Walter Cronkite. Klik; ja die meneer was blijkbaar onder instructies, Dave, en we zullen maar weer overschakelen naar de spreker.

Er is een nogal groot verschil tussen het zien van een serie geprepareerde korte shows en van een doorlopende conventie. Een korte show blijft onnatuurlijk levendig en netjes tot het einde; cabaret-mensen behouden hun onnatuurlijke opzettelijkheid tot het einde; leden van quizzes en panels (groepen deskundigen) blijven in ongekreukte hemden en jasjes en broeken zitten en blijven geestig (b.v.) tot ze door een advertentie worden afgelost. Maar gedurende de conventies, van uur tot uur en van dag tot dag, kon men de mensen zien veranderen, langzaam opleven en wegzakken, lichtelijk vervuilen of met opnieuw-geplakte haren terugkomen, terwijl de papieren in hun zakken en op lege stoelen kreukelden en ook de stoelen zelf zichtbaar verouderen. Op de ochtend van de laatste dag zochten de camera's langs lege rijen naar de weinige aanwezigen. Twee vrouwen werden voorgesteld als tegencandidaten tegenover Sparkman, en een

paar intussen gegroeide groepen juichten een beetje, enkelen knikten elkander toe, anderen zaten scheef te lezen in scheve stukken krant waar dan soms duidelijk iets van de tekst was mee te volgen; de vertrektijd van de perstrein werd aangekondigd, de zitting gesloten, en de commentator zei een paar vriendschappelijke dingen tegen Betty Furness, de blonde juffrouw die al die dagen de advertenties voorgedragen had. Betty giechelde een beetje, keek eens of haar jurk wel netjes zat, stotterde en kreeg ten slotte ook iets gezegd, en weg was Chicago. Ik draaide ons warmgelopen toestel af en keek met opluchting naar het blanke scherm, waar zoals altijd een streepje licht opdoemde in de stilte, zachtjes wegzeilde naar rechts, kleiner en kleiner, en verdween.

Ik had al die tijd vacantie, gelukkig; anders was ik nu een gebroken man geweest. Wat je vraag naar de censuur door de kerk op onze kleding betreft: gedurende mijn vacantie en ook nu nog in mijn vrije tijd, rondom het huis, loop ik meestal in een klein broekje rond en mijn vrouw, die daarop gemaakt is, ook (maar met nog iets meer aan). Het is hier strafbaarder om te kijken dan om te laten kijken. Ons oudste kind baadt dagelijks in een opblaasbaar plastic zwembadje op ons achterbalcon en is dan twee jaar oud en gekleed in enig schamel, lichtblond hoofdhaar. Niemand, zover ik weet, neemt aanstoot. Ook heb ik nog nergens in deze stad of zelfs in New York een stout woordje op een muur zien staan of een overeenkomstig diagrammetje. Ik geloof niet dat het speciaal de kerk is wier hand deze beelden uit de gedachte heeft gewist; maar de kinderen worden hier meer als kleine volwassenen behandeld en zijn daardoor buiten zoeter en binnenshuis stouter dan in Holland; en de puberteit, noodzakelijk hier voor de slachtoffers al even verwarrend als elders, wordt met grotere openhartigheid doorleefd. Het meisje dat hier naakt zou lopen zou dan ook eerder worden aangerand dan uitgelachen.

Het is natuurlijk mogelijk, dat ik mij in dit alles vergis. Twaalf jaren zijn voorbijgegaan sinds ik zo haastig, droevig en definitief uit Nederland vertrok; het was toen nog een grote tuin, met huisjes en mensjes versierd; de weiden waren licht tegen een donkere lucht, of donker tegen een lichte lucht, of grijs tegen een grijze lucht; mooi, aardig; en netjes op de kinderen na. Nu, na zovele vreemde verhalen, landen en geluiden, weet ik niet of ik droom of wakker word wanneer ik denk aan vroeger; en de weinigen die ons ooit uit Holland komen bezoeken, verschijnen en verdwijnen als visioenen; ze spreken Nederlands met een Nederlands accent en kijk ik met hen door ons raam naar buiten, dan is de Zeister tram juist om de hoek verdwenen, zijn de rails en kinderhoofdjes gladgestreken en alle duizende dames en heren op hun fietsen zijn weggevlucht als spreeuwen. De Hollanders die het dichtst nabij zijn: een Oom, een Tante, die Oom weer, Dola de Jong, de (lieve) Tante, en tenslotte Dola, zijn allen Amerikanen. Als een van hen verdwijnt is voor ons één derde van het Nederlandse volk uitgestorven. Toen de koningin hier was - die ik nog steeds het makkelijkst Prinses noem - had ik wel eens met haar willen praten en Hollands doen, maar dat zou geloof ik tegen de Hofwet der Nederlanden geweest zijn, hoe aardig ze zelf ook is. Ook was ik wat bang dat binnen een cirkel van dertig meter rondom H.M. gekomen, ik weer onder de invloed zou zijn van het Groot-Neerlands Gezag van Vaderstaat en dat ik zou worden gearresteerd door een veldwachter die mij zou inhalen in een subway station, wegens overtreding van artikel 461 Wetboek van Strafkwaad.

Ziezo. Als ik deze pagina's zo eens overlees staat er niets, vooral niet voor de lezer welke ik, gemakschertshalve, waarde pleeg te noemen. Ik zie daar b.v. plotseling een dame zitten, drie duizend mijl of volgens haar 4500 km voorbij mijn horizon, in een vooroorlogse leunstoel. Ze heeft een papzacht onderkinnetje met wat dons erop en kleine golfjes in

het nogal serieuze haar. Ze zit dit te lezen, houdt op, kijkt naar buiten waar een stuk werkelijkheid voor haar en onwerkelijkheid voor mij is te zien, en ze denkt: wat is nu het verschil? Zou U hier zijn, mevr. Kugteltbroodt, geboren Buipsertjens (om U maar eens een naam te geven die U nog niet heeft), dan zou ik U van de trein komen halen. U had een geel spoorkaartje, dat door de conducteur in de bruine, electrische trein vervangen is door een wit strookje en in de rug van de stoel (olijfkleurig pluche) vóór U is gestoken. U kwam n.l. van New York en hoefde niet over te stappen. Onderweg heeft U buiten New York de geur van varkenskwekerijen genoten, die als drukbevolkte en dakloze wc's in een golvende zee van riet verscholen liggen. De volgende plaatsen (Newark met een mooi glad station en enkele wolkenkrabbers, Elizabeth, Linden, Rahway) zien er allemaal uit als Rotterdam of zo, behalve dat de weinige niet-fabrieksgebouwen die zichtbaar zijn er wit of grijs uitzien, want die zijn van hout. Voorbij Rahway kon U het landschap groener zien worden, met woeste bomen, esdoorns meestal, en struiken zo laag als planten, planten zo hoog als struiken, alles onontwarbaar, half bloeiend, half verdord. U zult de bloemen wel precies vinden lijken op de wilde Hollandse en toch net een beetje anders, spiegelschrift of zo iets. Het zeventien- of twintigjarig meisje, Knocky Zuigsla geheten, leest dit misschien nu ook. Ze heeft thuis een kiek aan de muur hangen, studeert iets dat ze misschien toch niet had willen studeren en heeft het 's zomers altijd een beetje warm. 's Winters, buiten, komt er stoom uit haar mond. Voor haar, en voor Jan Boon en Hans Maassen, kan ik hier meteen aan toevoegen dat jullie met dezelfde trein zijn gekomen. Bij New Brunswick gaan jullie allemaal over een rivier, de Raritan, die plat en langzaam is, want we zijn nog steeds vlakbij de onzichtbare oceaan. Dan een groot bord ‘Johnson & Johnson’, rood op wit. Grote bakstenen gebouwen, ietwat van boven gezien, horen erbij. Dan het houten, ontverfde perron, leeg

behalve waar het korte, houten afdak nadert met enige mensen eronder. De trein staat stil en jullie stappen hoop ik allemaal uit, Watch your step, zegt de conducteur terecht tegen iedereen en alles. Er staan allerlei vreemden te wachten. Een klein zwart mannetje, dik en met uitpuilende ogen, ons allen onbekend. Een niet al te lange, magere man, vrij bleek voor het seizoen op zijn lange, geplette neus na, gekleed in kortmouwig open-nekkig bloesje en bruine slappe slacks: Vroman. Verlegen samen de trap af stommelend, vindt men op straat alles een houten replica van Utrecht, alleen glooien de straten wat meer. De grond is van cement (trottoirs) en asphalt (weg zelf). Er ligt geen hondenvuil, maar er lopen wel honden, en twee straten verder woon ik; om de hoek kan je het huis al zien. Met behulp van een nieuwe houten trap, vastgespijkerd aan het honderdjarig houten huis, stijgen we enigszins boven een souterrain uit op welks ramen ‘Reliable Hand Laundry’ staat geschilderd. Via een platformpie kan de menigte nu gerieflijk een deur door en een portaaltje in dringen; Vroman, of ik zal maar Leo zeggen, haalt een sleuteltje tevoorschijn en maakt de deur naar zijn appartement open. Jullie mogen ook op de bel drukken, die dan ping pong zegt, en desnoods je voeten op de cocosmat vegen (waar geen welcome op staat), maar je schoenen worden hier nooit echt vuil. Daar is ze!! Gerritje namelijk (eigenlijk Geraldine geheten). Ze is nog maar twee jaren kort, heeft lichtblond haar en bruine ogen en een lange broek aan. Ze zegt Daddy!, schrikt dan en loopt hard weg. Mijn vrouw is achter een dichte deur bezig het kind nummer twee (Peggy Ann) te zogen. De meubels van onze huisbaas blijven intussen voor zich uit kijken: een dunne, lelijke en gerieflijke rode leunstoel, een lelijke, nog gerieflijkere dikke gele leunstoel, een hobbelige slungel van een couch, donkerrood met gele strepies, een smalle tafel. Het grijs gebloemde behang? Dat, beste Knocky, hebben we zelf uitgekozen en was nog het beste bij dit vreemde meubi-

lair. Daaraan hebben we zelf nog dit ouderwetse bureau toegevoegd en deze kast-schrijftafel, en natuurlijk het televisietoestel, en de long playing recorder. Het dichte, lichtblauwe gordijn, dat ook van ons is en een hele wand beslaat, verbergt de andere drie kamers, met deze op een rij gelegen; slaapkamer met shower en je weet wel, grote keuken met frigidaire, gasfornuis (met pilot-flames), wasmachine, tafel en vier stoelen waar we altijd eten. Achter de laatste deur heeft Tineke zich nu blijkbaar teruggetrokken, al voedende. De muren van de keuken zijn zoals mevrouw Kugteltbroodt reeds aarzelend opmerkt, bekleed met wild-gekleurd behang, ook onze keuze, met hoge lambrizering van wit zeildoek dat op tegels lijkt, makkelijk schoon te houden weet U. Ja, zo'n stalen-boek is verdeeld in een afdeling grote plechtige bloemen en veren (zitkamerbehangsels), een met pastelkleurige plantjes, scharreltjes en dingetjes (slaapkamers), een met zwanen, naakten met zeewier voor het onderbuikje langs, of lange haren en andere ongelukkige toevallen die een en ander bedekken, verder waterlelies, dooie vissen met bid-oogjes, en geheel naakte kikkertjes (badkamers, die hier meestal één zijn met wc), en een afdeling groen en geel, met rode kersen die aan paarse ranken moeten bungelen, half van een wit bord hangend, gesteund door een oranje blokje dat met een krulijzer aan een volgend stel kersen zit vastgehaakt enz. (keukens). We hadden oorspronkelijk de muren willen laten verven of zelf verven (veel mensen doen dat), maar de kalk was daarvoor te slecht. Het behang in dit huis is een vrolijk masker op een pokdalige, geweldig bedroefde huid. Het linoleum in de keukenvloer stommelt moeizaam voort over een onstuimige zee van knoesten, die uit de onderliggende planken te voorschijn zijn gesleten. Ik heb die vloer zelf, voor het verhuizen, schoongemaakt op een nacht, samen met een mannetje, bij een klein geel lichtje. Onder het oude linoleum lagen kranten waaruit bleek dat Truman was verkozen en Dewey verslagen. Daaronder lag een brui-

ne korst, de echo van een patroon vertonend, die loskwam in kruimeltjes, plakkaatjes en een geweldige, knakkende muur die ons een ogenblik het licht ontnam terwijl we hem wegrolden in een hoek. Toen het oude, dode stof was gedaald ontwaarden we weer een laag kranten, ditmaal beige gekleurd. De Duitsers, stond ergens in een uitgemergeld lettertype, hadden een Amerikaans schip tot zinken gebracht en president Wilson zou tot actie overgaan. En hier was het portret van Mrs. Birmingham, de lezer wist wel. Er was een getekend lijstje met lovertjes om een kiekje van een geweldige hoed waaronder een uiterst klein kopje mens, een vegerig oog vertonend met donkere ooglidjes.

Jaja, dit is een oud huis. De vorige bewoners hier waren Russen, een aardige dronkaard die vaak voor de deur en half van de trap lag, groot, muf en klam, getrouwd met een dor klein vrouwtje dat meestal op het voorbalkon zat en dan voor zich uit keek, ietwat naar links misschien, dat kon men door het glimmen van haar bril niet erg goed zien.

Zo, nu hebben jullie alles gezien, behalve de nursery met Tineke en kind. Moet iemand soms even handen wassen, hi hi?

L. Vroman

Privee, persoonlijk en potsierlijk nevenbericht aan meheir Ourschoot zelf.

Hier is dan de beloofde tweede brief. Ik dacht zo dat, indien ik lust heb en aanleiding, ik de volgende brief met een latere datum binnen twee maanden zou kunnen schrijven zodat je ze eventueel samen in een Egalitage zou kunnen drukken. Is de eerste al gepubliceerd en heeft iemand hem gelezen? Ik zou het wel grappig vinden om opmerkingen en vragen te horen, en te beantwoorden. Gerritje is intussen een geweldige stapel pocketbooks rondom mijn schoot aan het bouwen en ik kan er nog maar net omheentijpen. Wingwing boekje, zegt ze (penguin editie). Ik vraag me af wat

voor idee ze krijgt van ruimte en tijd: sinds haar geboorte heeft ze televisie gezien, levende mensen die niet in huis zijn en door aan een knop te draaien, vervangen kunnen worden door zeehonden, kopjes koffie en figuurtjes. Gisteren draaiden we een filmpje af dat ik 10 dagen geleden had opgenomen en waarop ze zichzelf dingen zag doen die ze op het ogenblik niet deed. Tineke zegt: misschien leert ze daardoor haar dromen beter begrijpen. Slim, slim.

Het braafste voor de jouwen, Leo

[IV]
27 december 1952

Beste G., Twee maanden geleden schreef ik mijn vorige brief. Onze bezoeksters, mevrouw Kugteltbroodt en Knocky, zijn dus nu klaar met handen wassen en zitten netjes bovenop onze wijdbeense bolle stoelen. Daar gaat de deur naar de nursery open en staat Tineke met flonkende ogen, alsof ze gedronken heeft in plaats van te hebben laten drinken. De baby geeft een lange kreun die in het spreekwoord daa, bwa krrechk emmm eindigt. Gerritje, dankbaar het excuus aanvaardend om de bezoeksters haar nog vrij ondubbelzinnig achterdeeltje toe te draaien, roept: Daar komt. Daar! Daar komt Peggy Ann al aan daar! Is Mimi, zal Mimi, zal Gerritje stukje candy goed vast hauwe? Ze praat voor een derde Hollands en een tiende Engels, de rest moet nog komen. Ik trachtte haar oorspronkelijk voorzichtig alleen die kleine woordjes in het nog weke breintje te persen die in Hollands en Engels zoveel mogelijk hetzelfde zijn: water, melk, zon, bed, maar haar geheugen is te gulzig geworden en ze laat nu veelal een tot slappe zinnetjes gekneed mengseltje van uitdrukkinkjes uit het kakelende kaakje rollen: Daddy shave, Daddy gaat shave, Daddy heeft al shave daaan, zal Gerrit-

je shave schoonmaaake? Gerritje brush. Zall Gerritje, zal Daddy zal zal Daddy Gerritje same oppe chouch zitte tievie kijke? Howdydoody! [dat is nl. een televisie programma voor kinderen]. Ze is gek op Howdydoody, een dagelijks half uur dat voor volwassenen volkomen onbegrijpelijk is. Voornamelijk komt er een zeer ernstig heer in voor, gekleed in een loshangend geruit hemd, die het publiek vertelt dat die knorrige Hubbel misschien toch de pummel-machine van Steve heeft meegenomen naar kubberland, en nu hopen we maar met Howdydoody dat de pappefant aan Bodo zal vertellen door middel van gokko signalen dat Hubbel straks met Kwak de koppelbromme dabbeka weet ik veel. Dan komt middenin natuurlijk nog een paar maal: Kids! Why don't you ask your Mommy and Daddy to get you a package of those delicious, crunchy, enz., right now!

Ziezo, wat nu? Als ik niet gauw iets geestigs bedenk en uitspreek, dan begint mijn bezoek te verstijven. Daar zitten ze nu. Kom, zeg zelf eens wat. Neen, wel bewegen ze nog even, Jan houdt zich krampachtig aan de armleuningen vast, dringt dan achteruit door de stoelerug heen weg, mevrouw en Hans kan ik nog juist naar de deur zien glijden maar ze zijn verdwenen voor ze weg kunnen komen. En hé, Knocky, wat doe je daar, je bent toch niet, nee dat leek maar zo, ze is ook al van binnen uit aan het opstaan en doet zoiets als lopen met het laatst zichtbare. Nu zijn we dus weer onder ons en kan ik weer rustig en doodstil verder schrijven.

Intussen is het nu weer een week later en dus vier Januari negentien drie en vijftig geworden. Mijn moeder is uit een Hollandse boot gelopen en binnen in een auto gaan zitten en in die houding naar ons huis verplaatst. Over twee maanden zet ze een hoed op en gaat met een stukje papier in een hand op een grote betonnen vlakte staan. In een dik en zindelijk glimmend vliegtuig gaat dan een klein gaatje open en daar kruipt ze in. Dan gaat ze, ook al weer zittend, de hoogte in, daarbij in een klein gedrukt boekje lezend. Op haar

neus, waarbinnen ze ademt, staat dan een met glas gevulde acht om doorheen te gluren. Als ze weer naar beneden zakt, staan er palmen, vreemden, en een drie jaar lang niet geziene broer en schoonzuster om haar heen. Ze staat dan zelf namelijk in Mexico. Weer een maand later doet ze het omgekeerde en staat weer hier. En nog een tijd later staat ze in Haïfa, bij mijn broer en zijn familie. Hem heb ik dertien jaar geleden voor het laatst gezien. Dat was in Holland. Dertien is niet veel; ik ken veel langere getallen, duizend negen honderd drie en vijftig b.v. Maar soms zeg ik wel eens: 1952, 1951, 1950, 1949 enzovoort, en voel mijn herinneringen langzaam aan de randjes vergelen en in het midden zelfs grimassen van de kreukels en vlekjes. Dat kan heel handig omstreeks Ouwejaar worden gedaan. Wij keken ook ditmaal even naar de televisie, samen met onze buren, een oud wordend echtpaar dat langzaam met een verrookte dranklucht naar binnen kwam stommelen. De man is bruinrood verbrand, heeft grijze ogen, kraaiepootjes tot aan zijn neus en oren, en een gespierde mond. Hij is lang en loopt alsof hij de grote boekenkast zal gaan verzetten, was dan ook een soort van landgoedbeheerder voor een paar millioenairs. Zijn vrouw komt uit Italië en terwijl ze voorzichtig met haar bezorgde ogen rondpuilt langs de dingen, houdt ze zich elders overal een beetje vast. Zo keken we dan naar de uitzending van Times Square in New York, waar drommen mensen nogal moe en ernstig probeerden te toeteren. Om vijftien seconden voor twaalf werd het beeld van een klok vertoond, maar twee seconden voor twaalf weer Times Square, waar iedereen nu gauw iets anders deed dan eerst, wuifde, gilde of omkeek onder andere. In een kamer vergaten we daardoor een ogenblik de tijd en toen we elkaar eindelijk kakelend aankeken was het te laat. We zijn toen nog even door blijven wensen en ten slotte iets gaan drinken, de buren schuifelden dankend weg en we gingen naar bed. Daar dan kon ik denken, zo ver als het donker toereikte, tot

aan vrienden en hier en daar een familielid. Een slapend, in West Indië, enkele staand in Oost Indië, een vervaagde vrouw met twee vage kinderen dromend in Venezuela, en een motregen van ontwakende gestalten op Nederlandse taferelen. En dan mijn broer en zijn vrouw in Israël; met drie kinderen, alle voorzien van een bloedsomloop, ademhalingsmechaniekjes met gelipt zuchtgaatje, en een met vacht bedekt peinskasje op het boveneinde, welke ik nog nooit heb gezien. Dat ik zelf in beweging ben geraakt kan ik niet gemakkelijk voelen. Het is meer, alsof het gesteente van Utrecht lang doch met langzaam verpoeierend cement tot in de plooitjes van mijn ondergoed vast zat. In de nacht van 14 Mei 1940 braken de laatste bakstenen van mij los en begon het land te bewegen. Mijn ouders kwamen langs, en Rotterdam brandende, Tineke was al staand en huilend weggesneld. De zee kwam donker voorwaarts, en daaruit het watergrauwe Londen, de zon met het bloemig Kaapstad, en het groene vuurwerk der Indische palmen in een bevroren, nauwelijks waaiende ontploffing. Overal waar land verdween, zeulde het mijn verbaasde vrienden mee, vaak rechtuit weg en dadelijk kleiner wordend, soms zoals in Japan, langzaam en draaiend in de diepte zakkend. Soms verkort zich het verleden tot een waanzinnige storm, een zomernachtelijke storm waarin ik diep heb geslapen. De volgende morgen zijn dan de straten groen van schijnbaar nieuw gewas; in werkelijkheid slechts neergescheurde takken, één dag nog vers, morgen gekromd en niet meer te genezen.

En hier in New Brunswick, waar ik nu al zes jaren woon, komen nog steeds nieuwe vrienden, gaan meteen weer als oude vrienden weg, en sturen ons voor en na Kerstmis een kaart met Merry Christmas uit Parijs, Californië, Boston. Er zijn ook wel mensen in onze omgeving gebleven sinds jaren. Mac bijvoorbeeld. Hij is een dikke maar sterke en gladde technician [dat is een analyst, geloof ik]. Zijn vaders voorvaderen waren lers, zijn moeder is Pools, en woont met haar

man hier in de buurt, buiten, bij een beek, in een onvoltooid houten huis. Mac spoort soms zijn vader nog wel eens aan, om een stoffig geworden gootsteen eindelijk eens te verbinden, een deur buiten uit de regen te halen en, na zoveel jaren, te bevestigen aan de wachtende scharnieren. Maar zijn vader heeft altijd betere plannen. Koopt een oude vrachtauto, haalt de motor eruit, hijst er een in van een andere, kapottere wagen, zoekt in een groeiende berg oud roest in zijn tuin naar juist dat ene onderdeel dat er juist nooit is, wat hij juist niet kan kopen, dat juist de hele onderneming onmogelijk maakt. Dan koopt hij wat kippegaas en staken, bouwt om de stervende auto's en hun afval een even bouwvallige omheining, en koopt een paar geiten of een tweedehands eind rioolpijp. Mac zelf heeft ook zulk een dobberlust; maar gelukkig vindt hij vaker wat hij zoekt. Als jongetje was hij boodschappenloper, later slagersknecht. Als vrijwilliger in de laatste oorlog leerde hij laboratorium techniek, werkte als technician op eilanden in de stille oceaan en toen de oorlog voorbij was dwaalde hij naar het hospitaal waar ik nu nog werk. Maar hij was spoedig de ondergeschiktheid moe, speciaal die aan de nonnen van wier geloof hij sinds lang was vervreemd. Nu heeft hij zijn eigen lab in een dorpje hier in de buurt. Hij kan dan ook nog vaak hier komen eten en vooral praten, bij ons thuis. Soms kookt hij voor ons; anders dan onder Tineke's teder bereiden, steunt het huis dan onder zijn gewicht en ingrediënten, hitte en vooral rook. Als de dampen zijn opgetrokken of van zwaarte onder de buitendeur weggekropen, worden een rode zwetende Mac en een onafzienbare, grillig gevulde schotel zichtbaar. Hij proeft niets totdat we allemaal eten en naar waarheid zeggen dat het lekker is; dan neemt hij een hap en roept ‘bah! absoluut geen smaak aan’. Smaak voor muziek en literatuur heeft hij op moeten lopen door contact met vreemden en met ons; angstig zie ik soms zijn honderde ponden het huis verlaten met een opinie over Mahler die zij bij hun binnen-

komst niet hadden; ook hoor ik van mezelf wel eens iets zozeer Amerikaans dat ik mij vol argwaan afvraag wanneer ik Mac het laatst heb gesproken.

Bill en Dorothy zijn twee vrienden die ons sinds lang verlieten. Bill is van Russische afkomst, en keek altijd of hij tot zijn grote opluchting ruzie had gehad. Hoe kan een man een man beschrijven. Hij had, heeft waarschijnlijk nu nog, een model dat kort geleden wat dik en traag schijnt geworden, als van een athleet die gedurende een hardloopwedstrijd vijftig pond is aangekomen. Dorothy, zijn vrouw, was heel mooi, met zwart haar ongeveer, en lichtblauwe ogen, de irissen met een donker randje afgezet. Hij studeert nu nog medicijnen, in Parijs, en zij verdient tot nu toe de kost, al scheen ze vaak de wildere openheid te hebben van een intellectueel student. Toen ze hier nog woonden, in een klein en scheef appartement, woonden ze precies zoals de natuur hen gemaakt had; alle wanden beslagen en behangen met oude en nieuwere boekenkasten, de ramen bedekt met stof en onleesbare krassen als in jeukaanvallen door het schurftig geverfde hout getrokken in het schemerduister. Er stonden een paar kennelijk zeer dure en mooie stoelen van hunzelf, en wrakhout van de eigenaar; de motor en draaischijf van een gramofoon en een stapeltje platen die bijna heel mooi, en bijna of nooit beroemd zouden zijn. Zulke mensen blijven vrienden, ook al heb ik ze zo lang niet zien ademen, luisteren, roken en bewegen, dat ik ze van oude dromen met geen open ogen meer kan onderscheiden.

Dit is een levend land. Waar de wereld vroeger slechts rondom mij scheen te bewegen, doet hij dat hier werkelijk. Het geld loopt langs een rivier ergens de vlakte in, fabrieken hollen er achteraan, en van andere werelden komen de mensen en sleuren grote stukken steden met zich mee. Achter hen liggen dode dorpen, spoedig weer door winkels en kantoren overgroeid. Andere steden groeien zo snel dat hun harten verhongeren. Daar rekken de huizen zich tot wol-

kenkrabbers, gapend naar lucht; 's nachts woont er niemand meer, dan zijn de hijgende mannen en vrouwen naar buiten gesuisd waar geen gebouwen meer zijn en hier en daar wat in hun slaap kokkelende kippen.

Ja, zo is het. Ik ga nu ook naar bed. Dag, laat eens wat horen, uit Nederland b.v.; op deze manier ieders Leo.

[V] Waar ben ik ontrouw aan wie of wat? [3 februari 1956]

Beste Viruly, Eindelijk hoor ik dus weer eens iets van je. De redacteur van een ander blad stuurde mij namelijk je stukje in Het Vrije Volk van 17 januari. Blijkbaar, en zoals ik meestal, schrijf je beter dan je leest. Voor ons beider oefening volgt hier dus een volledig antwoord op je conclusies uit ongelezen werken, punt voor punt.

1. Ik ben nog steeds geen dr. Zie talloze autobiografieën. Maakt het verschil?

2. Je kende mij in de oorlog nog niet; gedurende die tijd was ik in Engeland, Zuid-Afrika, Indië en Japan. Uit mijn werken ook niet: voor de oorlog is in Holland niets, en gedurende de oorlog slechts een handjevol versjes in Groot Nederland (maart 1941) verschenen, geselecteerd door mijn vriendje Max de Jong. Het nummer bereikte mij via China.

3. Lees ook eens Vromans ‘Gedichten, vroegere en latere’ en kijk in de inhoud. Hoeveel drukwaardigs heb ik in Holland geschreven en hoeveel in even lange periodes in andere landen? In Holland het minst en dan nog niet best ook.

4. Wat jij een ‘strijdkreet’ noemt waarmee ik ‘in de openbaarheid was getreden’, n.l. het fragment van een zin, luidend: Liever Heimwee dan Holland, is al even onrechtvaardig uit het bijbehorend gedicht gerukt als Kiplings: East is East en West is West. Ik heb Goris (Gijsen) gisteravond op-

gebeld en hij herinnerde zich evenmin als ik uit welk vers het precies afkomstig is: wel is het, geloof ik, gedrukt, maar ik heb nooit een proefnummer ontvangen voor zover ik weet, en heb ook geen doorslag bewaard.

Wel herinner ik mij, dat het een weemoedig vers was, waarin een zoet verleden zich mengt met een even zoet heden, met de conclusie dat ik mij liever in een vredig Holland herinner dan in een twistziek Holland woon. Lees eens de laatste twee pagina's van Vromans Inleiding tot een Leegte; er komen heus geen moeilijke woorden in voor en het is enige jaren na ‘Liever H. dan H.’ geschreven. Slogan! Ben je gek geworden?

In de ‘openbaarheid’ treedt ieder die iets laat drukken: is contact met mensen voor een dichter verkeerd? Ik houd van ze, fundamenteel zijn ze allemaal lief, ik ben gek op hun gezichten en kan wel huilen om hun tedere levensverschijnselen. Als ik in een ivoren toren woon, dan toch meestal op de eerste verdieping, of in de kelder om de centrale verwarming te verzorgen. Zie Vroman, in een andere krant.

5. Waar ben ik ontrouw aan wie of wat ook, en waar zie je mij ‘naar twee kanten smalen’? Zelfs in de stukjes die ik op je verzoek in Ruim Baan schreef (Schildpadden in N.Y., juni '46) heb ik slechts gepoogd mijn hartstocht te uiten voor het onvolmaakte. Vraag iemand die lezen kan en het doet, je één gedicht of betoog te wijzen waarin ik op welk land ook smaal.

6. Wat de vergelijking van Willink betreft: dat emigrerende kunstenaars als afgesneden bloemen, nog twee dagen mooi blijven. Wie heeft mij afgesneden, en wanneer werd ik mooi? Pas zeven jaar na mijn vlucht kreeg ik de kans naar Holland terug te gaan, maar toen ik tot New York was genaderd, vertelde iemand die het weten kon mij, dat voor dier-fysiologisch werk toen in Nederland geen plaats was en hier wel, en dat Nederland zoals ik het had gekend, verdwenen was. Ik zou mijn ouderlijk huis gesloten vinden, de polder

met baksteen bedekt, mijn vrienden dood en verbitterd en mijn blauwe pak verteerd; de hersens van mijn geliefde professor door klei bedolven en verrot.

De saamhorigheid waar ik volgens jou in hoor, bestaat niet meer voor mij; er is nu een andere waar ik minstens zo veel van hou, en zelfs de beelden van vroeger waar ik aan hecht zijn niet altijd die van mensen in hun toevallig land van geboorte. Greshoff omringd door de koele geurende heuvels van Kaapstad; de Indische jongen Hans Maassen in het stof van Nagaoka; en wat mijn jongere herinneringen aan vrienden en vriendinnen in dit land betreft: Jim Rizek, een Arabier, lui met fonkelende ogen in een stoel gelegen, in Highland Park; Hui Lan Cheng, kuis en rechtop naast mij zittend, door microscoop ziend, maar mooi en zwanger, in New Brunswick; Dola de Jong, een oude wasmachine vastklampend in een krakende keuken van Greenwich Village.

Je zegt: liever Holland dan op hol. Ik hol niet, maar soms wandel ik een beetje, op de aarde, Tineke altijd vlak bij; op een afstand dat ik de poriën van haar huid niet goed meer kan zien, heb ik al heimwee naar haar. Maar mijn baan in Mount Sinai Hospital laat niet toe dat ik haar aldoor tegen mij aan heb, liever heimwee dan honger dus.

Ten slotte nog een woord over die saamhorigheid van jou; ik heb in Holland de volgende nieuwe vrienden en vriendinnen: Daisy Wolthers en Bert Bakker; Borgers en Hermans; Alice van Eugen; Bert Voeten en wie weet Vestdijk. En als ik hen niet door punt komma's had gescheiden, waren ze misschien zelfs op dit papier aan het vechten geslagen en had dit vel zich zelf verscheurd. Van hen allen heb ik slechts Hermans ontmoet; moet ik dus overkomen om te worden verscheurd?

En als ik terugkom voor mijn oude vrienden: Bert Alberts en Tom Koolhaas zitten niet meer in de kroeg van Unitas in Utrecht. Lyda zingt er niet meer. Zij en Nellie, en mijn nichtjes Bé en Heleen, hebben plotseling te zamen een

zee van kinderen rondom hen geworpen, zonder dat ik daarom had gevraagd.

Natuurlijk zou ik hen graag bezoeken; ik verlang naar allemaal. Jou zou ik ook graag weer zien, en eindelijk de Koningin ontmoeten; en het allerliefst mijn vader weer eens zien, en onze poes, en Bertus en mijn glazen giraffe, maar die zijn al sinds vijftien jaren aan diggelen en dood, dood en dood.

Hartelijke groeten en laat nog eens wat van je horen. LEO VROMAN

[VI] Het vergramde oogmesje
New York, 4 oktober 1958

Beste Heer Rodenko, Dank U voor de brief die ik inderdaad bij mijn terugkomst doch in verouderde toestand op mij vond wachten.

Wat ik nu, na mijn bezoek aan Holland van de Hollandse Jongeren en dan ook Experimentelen vind, is dat zij werkelijk schijnen te bestaan. Ik heb U zelf bijvoorbeeld vrij duidelijk kunnen zien en kon het bestaan der anderen in de nabijheid bijna vermoeden. Verder weet ik, op drie bloemlezingen na en anderhalf tijdschrift, mij toegestuurd omdat Vroman in ze staat, niets van hen af. Ik lees altijd met grote angst en achterdocht in een boekje gedichten van anderen, als een aap in een spiegel, als een kat in kikkerdril, als een opgerolde egel in de haren van zijn eigen buik; kortom, langzaam. Soms zie ik dan twee gedichten ineen, door het woordje ‘van’ met elkaar verbonden. Neem de twee stukken zin: ‘Het tafeltje staat naast het open bed’, en ‘mijn zoen op haar mond’, dan worden die samen: ‘Het tafeltje van mijn zoen staat naast het open bed van haar mond’. Het voortdurend ontmaskeren, overgaand in ontkleden, villen en ver-

scheuren der dingen en mensen, waardoor het een het ander blijkt te zijn is ook mij een boeiende hoewel soms wat rommelige bezigheid, maar ik durf het veelal niet, zoals anderen, op levenden of op mijzelf te betrekken, en heb waarschijnlijk te grondig geleerd dat het menselijk bloed rode, witte cellen en bloedplaatjes bevat, maar geen bloemen, paarden, nagels, gebroken klapstoelen en ander wrakhout. De gedichten der experimentelen doen mij het meest denken aan de Kerfsproken der vissers van Borgteghas, ten noorden van het door stormen gegeselde Breghbulsterdulkland. Deze mannen immers verliezen na hun vijf en zestigste jaar het spraakvermogen; zij zoeken zich dan een door het brakwater glad geschuurde bonk Steen- of Traantrekkershout, waarin zij met het vaak reeds vergramde oogmesje hun kerfsproken snijden. De woorden hiervan zijn door vormen weergegeven van onafgesproken aard; heilbot, drassig, het snikken, Knieswortelsoep en een geluid dat door het stuipen van vele vissen op een nat dek wordt veroorzaakt, kunnen bij voorbeeld alle worden aangeduid door een stompe komma, doch ook door elk ander teken; en de verhalen gaan onder de oude voelende vingers bij het rond en rond keren van het Kerfsprookstuk in elkander over op een aangename, ontroerende en onontwarbare manier. Het is te waarderen voor blinden, doven en pasgeborenen; en zelfs de baldaden van de jeugd, zoals het aanbrengen van een kiesafdruk, een spijkergat, kunnen niet erger doen dan een verrassende wending aanbrengen in een oud verhaal.

Zo ten minste lees ik een experimenteel te noemen gedicht: min of meer met reumatisch bedoelde vingers over de woorden omlaag glijdend, en zinnen fluisterend die niet voorkomen in de letterlijke tekst.

Als nu deze brief wat kort schijnt, misschien kan men hem dan drukken met hier en daar twee tot vijf woorden per regel, want daartoe zijn ze alle oprecht genoeg gemeend en berekend.

En als het schijnt dat zomin in als tussen de regels een cijfer te vinden is waarin ik mijn waardering voor de Experimentelen en anderen had dienen uit te drukken, dan is dat omdat ik niet weet hoeveel waarde waarde heeft: alles ter wereld is immers van bijzonder groot en ontroerend belang.

Nogmaals, het was ons een bijzonder genoegen U duidelijk te zien bewegen. Vertel s.v.p. de betrokkenen, dat ik speciaal Daisy met plezier zag ademen en dat ik de bloedsomloop in Bert Bakkers wangen met tevredenheid heb gadegeslagen. Het abonnement op Maatstaf zal mij deze herinneringen met dankbaarheid doen knuffelen.

Hartelijke groeten, Leo

[VII] Brief uit New York
New York, 9 nov. '58.

Beste Tjalie, Nee, dat stukje had ik nog niet geschreven, en zelfs nog niet opgestuurd. Met je permissie is dit het.

Als je namelijk iets wil weten over het leven van een indisch meisje in New York, dan ken ik er eentje bijzonder goed. Gisteravond lag ik bijvoorbeeld naast haar in bed. Ze zat toen half rechtop, met een schemerlampje tussen een lichtgroene muur en haar zachtbruin profiel, dat in een New Yorker las. Soms kon ik door de electrische deken heen haar middenrif zien samentrekken tot er ten slotte een klein ‘he’ uit haar mond werd geperst; ze lachte dan namelijk een beetje. Ik weet natuurlijk niet goed of dit bij niet-indische en b.v. geboren amerikaanse meisjes ook zo gebeurt, vooral onder de dekens. Ik weet niet hoeveel er aan Tineke indisch is, maar geloof soms weinig, soms bijna alles. Als ze vastberaden lid van de oudervereniging is op de school voor onze kinderen, en daar cake staat te verkopen grotendeels voor

negerkindertjes, is ze hoogstens ietwat Portoricaans, voornamelijk een hongaarsachtige blanke. Als ze op een hete zomerdag aarzelend in een lichte jurk op een voetpad staat, met zwaar beboste bergen achter haar, tussen Haynes Falls en Sunset Rock, dan is ze zo indisch als jij, om maar een uiterste te kiezen.

Er zijn weinig indische gewoonten die we hier hebben behouden of hersteld, zelfs voor de zomer als het zo warm is als Tandjong Priok. Een van de meest oosterse verschijnselen die Tineke gemaakt heeft is geloof ik ons oudste kindje, Geraldine, die nu acht is, blond haar en duistere ogen heeft, en een huid waar zon en aarde aan schijnen te hebben deelgenomen. Ze kan op straat lopen als er een slokan naast de weg is, en heeft zowel de smakelijkheid als de behendigheid van een gebakken kip; haar haar geurt dan ook naar nogal verse soep. Toch heeft Peggy Ann, die met de witmenshuid, de grotere tropische ogen van Tineke, en die zijn het meest indische waarin men zich kan verliezen. Wanneer men zichzelf bijvoorbeeld bijzonder klein waant, en dan het montuur van haar bril beklimt, kan men reeds spoedig door het niet al te dikke glas de grote, warme ernst waarnemen waarmee het oog peinzend voortblikt. Het is gemakkelijk om onder de vrij ruime brug van dit montuur door, de ooghoek te beklimmen, waar wij in de schaduw van de ietwat mongoolse plooi welke door het bovenste ooglid gevormd wordt, kunnen uitrusten. Het is er warm, en de aanwezigheid van sporen traanvocht is aan een lichte regenachtigheid van de atmosfeer te bemerken. Verkwikt stappen wij voort, nu langs het smalle, gladde pad waar wij aan onze ene zijde de steile, spiegelgladde wand van het oogwit hebben, dat niet wit is maar zo wit als het wit van Delfts blauw en van ivoor, en aan onze andere zijde de lieve gevaarlijke afgrond van het glooiend wangevlijs. Donker, donker glijdt nu de iris op ons af, en de pupil opent zich wijd om ons op te nemen. Eindelijk zijn wij dan in Indië; omziend ontwaren we nog slechts

een klein en ver, rond beeld van hel verlichte wolkenkrabbers, en van de witte was die door twee bruine handen te drogen wordt gehangen, op een dak.

Dag. Hartelijke groeten van Tineke en de kinderen, LEO

Daar dan; helaas is er niet genoeg ruimte voor de andere delen van Indië.

Beste Tjalie, We hebben veel plezier van TONG-TONG. Veel groeten. Tineke.

[VIII] Brief uit New York
New York, 19 juni 1960

Beste Geert, Eindelijk en eigenlijk was ik van plan geweest eens iets te schrijven over het kijken naar vogels in Central Park en over andere mensen die ook kijken. Maar het lijkt me dit keer aardiger tegenover sommigen (n.l. degenen die dit of geheel Tirade niet lezen, vrees ik), om nu eens zeer hardop na te gaan waarom of waardoor ik schrijf zoals ik schrijf. Een levensgevaarlijk en dus wel aanlokkelijk plan.

Over z.g. ongelijkmatigheid in stijl heb ik pas iets in de Gids gemompeld, dat misschien ook wel sterker gezegd kan worden. Als het zo doorgaat met de stijl van romans, gedichten, schilderijen, gedachten en vele kleine en grote landen, ontploft onze wereld nog eens zonder hulp van stoffelijke oorlog. Ik vind het even gevaarlijk om één principe te hebben dan geen. Leven is alleen mogelijk door voortdurende verandering. Een werk, een land, dat tracht één principe zonder tegenstrijdige delen te vertegenwoordigen, is desnoods traag, stervende. Ik geloof niet meer dat er nog veel van betekenis geschreven kan worden dan monolithisch, ‘uit één stuk’ tracht te bestaan. De ernst van zulk een gemasker-

de voorstelling is een lichtzinnig spel met de ernst. Er zijn te veel mooie en verwarrende stemmingen en gedachten ongebruikt, indien het werk met een gefolterd filteren naar buiten moet druppelen alleen omdat er denkbeelden ontstaan gedurende het schrijven waarvoor de schrijver geen plaats kan vinden onder het uitlekken van zijn zinnen. Tineke is op het ogenblik een hemd voor mij aan het strijken. Dat wordt een lekker hemd, omdat ik van haar hoofd houd waarbinnen heel andere gedachten zachtjes doorgaan, en ik kan mij verbeelden dat deze kleine, tere vlekjes maken op het goed die naar jonge bladeren geuren of naar een zeldzaam dier dat zich verbergt. De mensen zijn allemaal vol van dergelijke mooie verborgen dierlijkheden, en hun woorden ook. Nog niet zolang ze kinderen zijn, en ik luister dan ook met het meeste genoegen naar een ernstig beginnend gesprek van vier tot elfjarigen dat zich geleidelijk laat ontaarden, eerst hier en daar gekke woorden vertonend, dan steeds meer met geschater besmette kraaisels, om ten slotte als een tot brei geregend zandkasteel ineen te storten. Ik heb, al zeg ik het zelf, een versje geschreven destijds dat Aangebed heet, en dat vier maal achtereen probeert de liefde in redelijke termen te beschrijven. Driemaal stort het ineen; de vierde maal wordt het gezond en biologisch (voor sommigen te, blijkbaar). Ik beweer dat dit, met inbegrip van de door anderen ongebruikte woorden, gewone, gebruikelijke taal is, van het soort dat iedereen die denkt volwassen te zijn, wel eens mompelt in de nek van een ander. Dat is geen isme, zelfs geen dadaïsme, want het heeft een natuurlijke plaats in ons dagelijks leven, evenzeer als het stamelen van iemand die buiten zich zelf is van woede in plaats van liefde. Als ik denk aan de stomheid van, aan de schijnheiligheid en de dichtgeknoopte boordjes en zielige nekaderen van die helemaal met houten staken inelkaargehaakte, haterige bierkopkiezeriken die met één oogslijm naar grote platte kieken van puilsels likken en met de diagonaal gelegen mondhoek,

‘schande toch’ kraken, dan moet ik krampachtig bedenken dat ook hiervoor een biologische en dus vergevende verklaring bestaat. Maar soms vergeet ik dat liever en zou hun kraate kuiphaar wel eens vingers vol kroontjespennen in lange hulplappen willen zien trekken of wat het juiste werkwoord waar dan ook misschien wel eigenlijk ook niet eens is, hèhè. Dit was alleen maar een demonstratie van woede, mag ik eerlijk gezegd niet eens helemaal hopen. Ik ben makkelijk kwaad tegen de bijna-bedorvenen, die te grondig hebben geleerd dat het mooiste van 't leven vies is. Ik vind het bijzonder mooi en aandoenlijk dat men zich verbergt wanneer er iets al te innigs moet gebeuren, als men maar bedenkt dat alles dan erg mooi is en niet smerig. En zo vind ik het ook mooi dat men de taal kan gebruiken niet alleen om zich in te openbaren, maar ook om zich in te hullen, een gewaad om onduidelijk binnen te bewegen, en daaromheen een zacht gordijn dat nog nauwelijks golft, en een kamer waarbuiten nog alleen stilte van ons te horen is. Maar ook dit is alleen mooi omdat het iets te moois verbergt. De volkeren die beter aan de schoonheid zijn gewend kunnen zich naakt bewegen. Ik neem aan dat ten minste sommigen van hen zich niet alleen in het openbaar en met eerlijk genot vullen maar ook ledigen, en dat ze overdag kunnen paren in het niet eens te hoge gras. Toiletachtige hokjes zijn dan alleen voor die vreemden welke soms het geluk en de hartstocht van anderen niet openbaarlijk kunnen of willen verdragen. Kinderen en huisdieren wordt geleerd om de meest intiem bezigen niet te storen, respectievelijk met vragen en snuffelen. De verborgenheden in hun taal zijn dan alleen openhartige gevoelens die door innige emoties zijn overstelpt en vervormd. Ze doen de minder zorgvuldige lezer als woordspelingen en geforceerde vernieuwingen aan; in werkelijkheid zijn ze de voorlopig nog gebrekkige weerspiegelingen van iemand die nu eindelijk eens de moeite neemt om nauwkeurig en met liefde te proberen om het meest kostba-

re en geheime geluid te horen en te laten horen: het geluid van zichzelf. Daar dan. Daar kan ik het mee doen; dit is een van de meest begrijpende en dus gunstige recensies die ik ooit heb mogen ontvangen.

De volgende keer dan misschien iets over Central Park.

[IX] Brief uit New York
New York, 19 november 1960

Beste Allen, Er is een samenhang tussen het werk van apen en dat van Konrad Lorenz, allebei genoemd in het nummer van 16 november. Enige maanden geleden werd een luid gehinnik te horen dat zich blijkbaar in het hoofd van onze afdeling afspeelde (Dept. of Animal Behavior, Am. Museum of Natural History). Wat later opende hij een deur en bekende dat hij zopas was opgebeld door iemand die weten wilde of chimpansees in staat zouden zijn om kleden op te rapen in een fabriek. Het antwoord was dat ze veel dingen kunnen oprapen, neergooien, in elkaar zetten, uiteenrukken (zoals menselijke lichamen) met de tanden, enzo. Niemand van ons geloofde, en wil nog geloven, dat onze onbehaarde vrienden van Texas in diepe ernst onze behaarde en ietwat kleinere vrienden vantoerwoud geruite hansopjes zouden aantrekken, maar waarachtig, verleden week, op televisienieuws vrij duidelijk te zien: ja hoor. De ondiertjes schenen er pret in te hebben zo aperig te doen als ze konden, extra wijdbeens te lopen met O-armen welke ze als vrij slappe vleesslangen op een z.g. werkstuk lieten neerplapperen, en dan ineens weg te scharrelen met een of ander bijna zichtbaar Plan in het lage voorhoofd. Waar moet dat naar toe zei een reporter tegen de eigenaar die ons een ogenblik in het oog staarde en zich vermoedelijk afvroeg of hij er nu opstond, en hoe zit het met de Union, ja dat wisten ze nog niet zei het menselijke lichaam.

Ach, dit is allemaal nog niets, als je bedenkt dat we eigenlijk niet de hele apen nodig hebben voor het meeste werk: een gezond preparaat van twee ogen, een deel van de hersenen en ruggemerg, en twee armen voor handwerk, of iets dergelijks van alleen rug en benen voor geöriënteerd transport, is vaak voldoende.

Voedings- en gezondheidsproblemen worden misschien eenvoudiger wanneer we weefselcultures kunnen gebruiken. Het werkding zal dan bestaan uit: input (oogie in een zitbadje van gezonde drank), computing system (groot zigzag oppervlak begroeid met hersenweefsel, ook in een bad), en output (harig en gespierd, knuissie, of liever een stel amplifiers en electromagneten). De duurte van de producten (schilderijen, conclusies, rechtspraken, asbakjes, religies) moet dan de onkosten dekken die nodig zijn voor de reparateurs (biologen); zo nu en dan sterft er natuurlijk een fabriek aan een ontsteking van de zuigfles, verwoekering van het denkpapje, ooglek.

Want dat hersenweefsel gemakkelijk van alles zal leren, dat geloven mijn hersens gemakkelijk. Het toeval wil (of doet alsof), dat de mensen met wie ik op het ogenblik werk, zich verdiepen in de talloze meetbare en onmeetbare wisselingen waar elk dier doorheen groeit en zogenaamd normaal wordt. Het valt dan op hoe de meer of minder dode omstandigheden minstens zo erfelijk kunnen zijn als de levende stof van het beest zelf. Door de vorm van omgeving en dier worden zijn handelingen beperkt tot de overlevende. Het is niet nodig om gehele patronen van bewegingen erfelijk te noemen en aan te nemen dat het dierenhoofd vol instincten zit die als min of meer onafhankelijke en zelfs onhandelbare machines tegen zichzelf mompelen, elkaar in de weg zitten, en soms uit zenuwachtigheid of verveling eensklaps op ongewenste ogenblikken aan het werk slaan. Ook niet nodig om te geloven dat voor de geboorte, zelfs in het ei, de aanleg van de instincten al is vastgelegd, zo vast als een molecuul

in een chromosoom gegroeid zit. Zelfs moleculen zijn levendiger dan dat.

Waarom schrijft Lorenz of Tinbergen goed? Niet beslist omdat ze dichter bij de waarheid zijn; misschien door de vrije val der logica meegesleurd dwars door de feiten heen: dat vind ik ook vaak leuk. Leo Vroman

[X] Brief uit Brooklyn
Brooklyn, 19 september 1961

Beste redaktie van de Cartons, Het tijdschrift begint werkelijk leuk te worden en ik vind het wel prettig iets te sturen wanneer ik dat heb, proza b.v., of een gedicht, om nu eens een ander voorbeeld te noemen, maar liefst iets werkelijkers, zoals dit. Ik zit namelijk, op het ogenblik alleen in het apartement, in een helemaal nieuw huis op de bovenste, zesde verdieping, op een nieuwe mat, achter mijn zeer oude schrijftafel, acht vingers op de toetsen van de grote grijze schrijfmachine. Acht staafjes taaie huid over schraapbaar hard been, zo ijl als kippezuigbotjes. Toch lijkt het van mijn ogen uit en ook met uitvluchten afkomstig van mijn toch zo versteend schijnende schedelblaas, alsof mijn plekjes typhuid langzaam door de toetsen wordt opgelost en het vlees van pure tederheid als weke weerloze dikke blinde wormen onder de druk der, zeg het maar, Schep, ja ja, Scheppings, toe nou, nog even maar, Scheppingsdrang, daar dan naar buiten zal worden geperst, wou ik maar zeggen. De band tussen lezer en schrijver is nog niet concreet genoeg; waarom... wacht, ik ben even opgestaan om wat potato chips te eten en omdat Tineke en de kinderen thuiskwamen. Wat ik zeggen wou is: waarom gewoon maar aannemen dat zoveel van ervaringen niets te maken hebben met wat ik intussen schrijf? Een goeie dominee moest ik daarnet denken, hoort eigenlijk

alles wat herkenbaar in zijn hoofd opdoemt hardop te zeggen, desnoods met een pet op als het volgens hemzelf niet tot zijn eigenlijke preek hoort. Zo, nu is het weer 3 uur later (20 voor zeven), en intussen is er een orkaan bezig dichterbij New York te komen. Tegelijkertijd las ik het laatste stuk van een bij zonder onhandig detective-verhaal dat in een orkaan speelde. Als ik dat allemaal nu eens niet verteld had, hoe onwerkelijk zou het dan zijn voor wie dit leest om te merken dat stemming en taal geleidelijk stormachtiger worden. 80 minuten zijn nu weer voorbij gegaan, er zit een zacht bewegend mengsel van voedsel in mijn maag, doordat ik net gegeten heb. Buiten hangen kleine druppels overal in de lucht, het straatlicht weerkaatst in ze, door mijn kijker kan ik ze zien bestaan. Krak! Weer een gat in deze brief, ditmaal een avond en een nacht wijd. En hoe diep?? In de verte zijn al wat bomen vervormd tot harige handjes die elkander zenuwachtig op de rug krabbelen, maar de driehonderd mijl brede waaikolk zal niet tegen onze stad aan komen, volgens de radio. Het dak!! Het beweegt, een zwarte spleet boven de boekenkast, hij wordt, hij wordt breder, o, o, hij wordt helemaal, nee nee, ik wil niet, mijn armen worden de lucht in gezogen, o nee, dat kan niet, want ik typ nog, flauw eigenlijk. Nee, eerlijk gezegd, heeft dit stukje na het woord ‘radio’ hier drie dagen zitten slapen. De orkaan is naar het oosten gezworven, helemaal alleen. Toen hij het dichtste bij was en we de kinderen in klapperende oliejasjes naar school hadden getuimeld, zijn Tineke en ik naar het strand gelopen. De beboomde straten die leiden naar de oceaan waren met van natheid platte kleine stukjes licht en donker groen blad bekleed, de populieren sisten, de esdoorns was het brullen reeds bijna te veel, het natte gezicht van Tineke gloeide om te zien maar voelde zo koel als drinkwater aan. Op het strand stonden de golfkammen soms bijna stil en zakten in elkaar, het gezond naar voren storten kregen de meeste niet gedaan. Lange tweedehandslappige wolken schoten zo snel

als vanuit een trein gezien boven ons voort, opeens drong de wringende warme regen door mijn broek en werd ijskoud. Toen we ons huis binnenkwamen was dat droog en helemaal in ons apartement was dat van ons.

[XI] Brief aan L.A. Ries †
[oktober 1962]

Beste Ries, Je bent altijd zo uitstekend op de hoogte van je eigen lichamelijke toestand, dat je ook nu wel zult weten hoe ver het met je staat. Je bent nu immers al ongeveer twee maanden dood: ik neem dus aan dat de rompslomp van je verhuizing nu wel vervaagd is en dat een en ander interessant begint te worden. Ik schrijf daarom deze brief in een tijdschrift, waar hij zich evenzeer in de wereld kan verspreiden als dat waar je nu zelf uit bestaat.

Er is ook voor mij wel enig verschil te merken tussen voor en na. Nu ik terugdenk schijnt het alsof het huis altijd enige tijd stil was voordat je opbelde; nu heb je na zulke stiltes nog niet opgebeld. Dat is wel jammer van hieruit gezien. Ik ken je eigenlijk telefonisch beter dan clausterofonisch, of hoe dat dan ook zou moeten heten. Daar heb je weer zo'n voorbeeld van iemand met een h.b.s.-verleden, tragisch volgens jou bij de gymnasiumgift vergeleken.

Je hebt overigens deze maanden niet veel gemist. We zijn kort na je dood met vakantie gegaan, niet verder dan Rhode Island, maar voor levenden is dat vaak al genoeg verandering.

En nu heb ik dit papier al enige dagen in deze schrijfmachine laten zitten, terwijl de dingen daaromheen voortgingen met hun meer levende gebeurtenissen. De kinderen kijken waarachtig op het ogenblik naar het televisievenster, waarachter een tekenfilm over een gezin van spoken wordt

vertoond, vermoedelijk door een man getekend die zelf nu reeds enige tijd lid van die (en dus van jouw) familie is. Of nog liever zie ik de doden, zoals je weet, als een partij met politieke macht, steeds groeiende. Toch weet ik niet of je in dat opzicht de juiste kant hebt gekozen, want er wordt hier gezegd dat er op het ogenblik meer mensen leven dan dood zijn en wij winnen steeds meer. De kracht van de dodenpartij zou dus moeten liggen in hun programma en hun propaganda, en in beide zou jij een uitstekend werker kunnen zijn, als je maar niet zo'n religieuze agnosticus was; zoals je vroeger weigerde te geloven in een leven ná de dood, zo geloof je nu misschien niet meer in het bestaan ervóór. Deze brief, mijns inziens verschijnend van uit de juiste kant van het graf zal je ook wel niet overtuigen dat ik werkelijk besta of zelfs maar bestaan heb. Wel (ondanks de opinie van sommigen over mijn werk), ik ben niet bang om gestorven te zijn en niet altijd overtuigd dat ik op elk ogenblik leef, maar ik zou graag eerst het gedeelte van mijn werk meer voltooien dat beter vóór de verrotting te doen is. Nee, niet bang maar wel angstig diep geïnteresseerd. Alle kanten die aan het leven bestaan raken immers alle daarbij behorende kanten van de dood, en hebben dus een gedaante die ik dolgraag eens zou zien, ruiken, aaien en soms zachtjes indeuken en bespelen. Ik had een nu nog voelbaar werkelijke droom vannacht. Ik droomde dat wij een klein lang levend speelgoeddier in huis bezaten, bijna als een mens gevormd en er werd veel van gehouden. We moesten, hoewel het buiten donker was, naar een ongenoemde plaats, en omdat het speelgoed niet mee kon werd het in een lang bruin vrieskistje gelegd, waar het onmiddellijk netjes in verstijfde. Maar iemand met een bedekt en onduidelijk hoofd boog zich erover en opende het reeds wat kromgetrokken deksel om nog eenmaal te kijken, en ondanks uitroepen van ons allen kantelde het kistje en rolde het voorwerp eruit. Met moeite droomde ik verder, want ik dacht reeds dat het hoofd van de romp was gerold,

maar dat was gelukkig iets anders. Wel was het beest opengesprongen, en de organen, van een taai en doorzichtig plastic gemaakt, lagen door elkaar. Onmiddellijk greep ik de twee zacht geworden slangetjes van de vena cava en schoof het ene stevig in de opening van het andere. Het bloed begon er meteen in te stromen en werd snel warmer; ik moest nu op de tast zijn longslagader onder de rechterhartkamer te voorschijn halen en die in een gaatje steken dat vreemd genoeg in een long zat. Toen dat lukte was alles in orde, want ik werd opgelucht wakker nog voor ik de laatste verbindingen had gelegd.

Nu hoop ik je toch te verbazen door te zeggen dat zo'n soort speelgoed mij helemaal niet onmogelijk lijkt. Door zorgvuldig gemengde weefsels te kweken in gecompliceerde vormpjes zullen nog eens kleine organen worden gemaakt, aan de min of meer lopende band, bloedvaten bij de meter, namaakbloed bij de liter, beenderen naar maat, grotere voor de mensen, en heel kleine nogal dure voor hun speelgoedhuisdieren. Die kunnen volgens ingesloten instructies door oudere kinderen ineen worden gezet (zoals nu reeds de visible man, horse en dog), maar begaafde studenten in vergelijkende fysiologie en anatomie kunnen ook grappige of zelfs gevaarlijke nieuwe diersoorten bouwen. Want zoals je zelf gelezen hebt wordt er nu al intens met DNA-soorten gespeeld, ze worden omgebouwd, met messenger-RNA en zo samengebracht, en daar gaan ze al aan de gang, in kleine flesjes, en bouwen honderden rare eiwitmoleculen per minuut. Spoedig zullen we buisjes levende soep kunnen kopen die, indien goed gevoed, groeien en zich vanzelf tot vlees verdikken, en tot knobbelige, pezige of stuipende dingen welke onze zieke delen uitmuntend zullen vervangen. Over honderd jaren zal niemand meer zo gewoon dood kunnen gaan als jij; eerst wordt het tijd voor een nieuw maagje, te leveren door de Spartelende Onderdelen Inc., dan een plastic en desnoods tweedehands maar nog uitstekend hart, le-

ver, en ten slotte help! een draagbare computer zodat de verflabberde delen onlogisch geworden hersen in het vullisvat geworpen kunnen worden. Doodsberichten behoren dan nog alleen maar in de Journal of Industrial Engineering en zo; ondertekend door de treurende leveranciers van de overleden onderdelen.

Niet het mysterie van leven, maar de grens tussen leven en dood wordt misschien opgelost in die tijd waarin wij leren met steeds minder van onze oorspronkelijke zo lang gekoesterde organen toe te kunnen. Waar moet de liefde dan heen? Dat weet ik nog niet, Tineke ziet er nog zo jong uit voor haar leeftijd en verft zich nooit. Het enige kunstmatige aan haar is dat haar tanden dertig jaar geleden zijn rechtgezet. Wanneer ze geheel verdwijnen heeft ze echter nog snoezig tandvlees over. Veel niet eens oude vrouwen hier hebben echter hun gezicht al een tijd geleden verloren, en op de overgebleven schijf wordt elk maand een geheel nieuwe editie van Vogue of zo geplaatst; toch zijn velen plezierig getrouwd.

Wat hun soms toch wel verbijsterde mannen dan nog aan werkelijkheid omhelzen kan niet veel meer zijn dan lucht, en reeds hangerige herinneringen. Nu kan ik je makkelijk horen zeggen: ‘Dat is natuurlijk een oud probleem; allemaal schon dagewesen, je geliefde egyptenaarn lietn al toe dat de vrouwn hun gezichtn bont en blauw schilderdn.’ Het is waar, en plastic surgery is nog niet al te populair, maar dat is nog een kwestie van prijs, binnenkort kunnen rimpels ook min of meer veilig biochemisch verwijderd worden. En de hersens, die we toch het intiemst moeten liefhebben, kunnen nu al met pilletjes van gedachten veranderen, subtieler dan vroeger met een flink glas wijn. Maar enfin, dergelijke beslommeringen gaan alleen de levenden aan; je interesseert je waarschijnlijk het meest voor de dood, vooral die welke je persoonlijk hebt beleefd en waarvan je het belangrijkste moment tot je grootste ergernis hebt gemist. Je moet je in dat

geval van ooggetuigen niets aantrekken, want stervenden en goochelaars maken altijd bespottelijk misleidende bewegingen om niemand te laten merken wat waaruit komt en waarheen verdwijnt. Ik heb je de laatste weken van je levend bestaan niet gezien, en als iemand mij ooit voor het zien sterven van een vriend zou uitnodigen, zou ik waarschijnlijk bedanken met de overtuigende woorden dat ik zo iets al eens eerder had bewonderd. Wat helpt gezelschap: de laatste woorden komen te voorschijn in een taal die reeds vóór het uitspreken door een onbekende wereld is vervormd, en zelfs met het oor op de bevriezende mond kan geen vriend het geluid vertalen. Wat ik dan ook van je wil met deze brief, in het hollands van de nog ietwat bewegenden geschreven, dat weet ik al niet meer, het is of je tussen de regels wegzakt en verder sterft, een eindeloos doodgaan staat misschien ons allen wel te wachten nadat de werkelijkheid verdwijnt.

De meeste brieven eindigen met een groet, maar deze behoort vermoedelijk met een vaarwel te eindigen. Ik voel daar niet veel voor, ook al is het bijna etenstijd. Gestorven aardappelen en een paar stukken dode koe, met springlevende sla zal door mijn warme hand naar mijn ontspannende mondsluitspieren worden gehesen, alles is aan verschillende kanten van de dood. De kamerdeur van Geraldine staat open, het papier waarop zij een paardenroman schrijft, ritselt onder haar hand, en als altijd fluistert ze schrijvend haar zinnen vooruit - maar nu ik ga kijken is er niemand, alleen het open raam waardoor de wind haar werk lispelend laat flapperen; Geraldine is ergens buiten met de hond. Nou dag hoor, het beste, en laat alsjeblieft nog eens iets van je horen.

Je Leo Vroman

[XII] Brief uit Brooklyn - 1
[maart 1963]

Beste Bert, - Het is toch eigenlijk verdomd pedant van ons allebei, dat ik je zo achteloos een brief schrijf en dat we die dan als tekst voor De Gids gebruiken. Vingerafdrukken, ook persoonlijk, zouden er goede illustraties bij zijn. Maar de krantenstaking geeft me de illusie dat er op het ogenblik zoveel papier en inkt en zetterswerk wordt bespaard, dat er wel wat rommel afkan. Het is een probleem, die staking, speciaal omdat onze zachtaardige terriër (Candy geheten) ‘paper-trained’ is voor 's nachts. Ze heeft nog slechts enkele Sunday Times Magazine-velletjes om te bemesten. Ik heb zo'n idee dat de krant als dit zo doorgaat tot een nieuwe techniek zal moeten overgaan, bij voorbeeld microfilm. Onze hond zal dan zeer scherp en zuinig moeten leren mikken.

Er is verder niet veel te vertellen. Ik houd tegenwoordig nogal eens een lezing over een theorie die ik per ongeluk heb opgelopen (hydrophobic bonds in coagulation, daar dan). Een paar weken geleden moest ik daarom in Detroit zijn. Een groot, oud, stil hotel, uitzicht op een brede straat met 's avonds verlichte winkels knipperend van elektriciteit of van kou en wind, behalve verderop, daar onverlichte winkels, behalve verderop, daar geen winkels, geen huizen, alleen de gedachteloos nog even breed voortgaande weg. Na de conferentie werd ik meegenomen door een meisje of zelfs dame die heel vroeger met ons gewerkt had en nu buiten Detroit woonde; haar man is lid van een club anesthesiologen of hoe dat in het Hollands kan heten, die om de beurt uit verdoven gaan. Ook hebben ze snoezige kinderen, maar wie dit leest kan dat niet veel schelen denk ik altijd maar. In ieder geval, toen hij ging werken bracht zij me naar het vliegveld. Het was niet te vinden en begon in plaats daarvan te sneeuwen. De vlakte werd opeens eindeloos groot en de stilte had

precies dezelfde omvang. Soms zagen we een verkeerde auto en een paar maal een bepaald huis. Ik raampjes opendraaien en zij om de weg vragen aan iemand die met boodschappen uit een auto stapte, en wij weer verder. Het werd moeilijk om aan te nemen dat dit alles slechts een tijdelijke ervaring zou zijn. Toch kwamen we aan, ik zei vaarwel, zat even later in het vliegtuig en twee uur later nog, op dezelfde plek. Dat is vreemd, als zo'n vliegtuig niet vertrekt: zoals het wachten op de voetlichten en ten slotte zich afvragen aan welke kant van het gordijn ik eigenlijk zit. In dit geval was er een draadje los, we konden nog niet opstijgen. Zo nu en dan kwam er een kleine gele wagen aan waarop ik van uit mijn raampje neerkeek, en zeer onwaarschijnlijk hoog daarboven zweefde een man, met een brandweerslang in de hand, om een ijsverdrijvend nat over de toch al ongelukkige jet-motoren te spuiten. Het was nacht geworden; de passagiers, en ik waarachtig dus ook, moesten teruglopen naar het gebouw, en ditmaal in een ietwat andere houding zitten wachten. Ik wou wel wat doms lezen, een detectiveboekje kopen, en ging dus een witte stenen gang door met grote nummers, geel doorgelichte, 7, 6, 5. Voorbij 1 was meer ruimte met een paar toonbanken, kettinkjes, prentjes, geen leuke voor de kinderen of Tineke, geen bruikbare boekjes. Ik liep terug, 2, 3, alles zag er ineens anders uit en hield op, het was nu helemaal hopeloos geworden. In plaats van op de grond te gaan zitten, draaide ik mij flink om en vond toch een andere gang. Toen was ik heel hoog, sliep soms, en toen was ik weer boven New York en begon het thuiskomen al ruimschoots. De overdreven veel lichtjes van de stad werden bij vlagen uitgewist toen we door de dunne wolken naar ze toe zakten, en kwamen toen groot en helder terug. De taxi die mij vond nam ook twee matrozen op. We reden langs het donkere, met gebroken riet bedekte zand van een baai, een verouderde beek, een verdrogend moeras. Soms sprong de brede klep van de bagageruimte achter ons open en scheen

ons te achtervolgen als een geweldige vierkante vleermuis; dan moest de chauffeur zijn verhalen over zijn dooltochten door Ceylon in de oorlog onderbreken, de auto laten stoppen, en buiten in de natte koude wind met een krassende klap die klep weer dichtslaan. Ik was om half één bij Tineke terug en in bed. Ik houd van zulke late, verlaten tochten met hun onechte hopeloosheid.

De dagelijkse tocht naar mijn werk is trouwens, als ik goed luister, wel eens heel wat vreemder. Ik word door Charlie, een slotenmaker, op de hoek van een straat per auto ontmoet. Als ik daar de deur van openruk komt mij het gesprek dat dan door de achterin zittende Charlie de psycholoog wordt gevoerd, reeds verwarrend tegemoet; bij voorbeeld: '...terwijl zijn vader hem elke dag vertelde dat hij een vieze moeder had en dat hij voor niets deugde met zijn magere armpjes, hij dus terug naar dezelfde tante die toen al kanker bleek te hebben was nu helemaal hello Leo het wordt zeker lente dat je je gebreide muts vandaag niet, die tante had nu hallucinaties kijk Charlie zo'n auto zou ik nou willen hebben een kleine Vovo.' Charlie de Sl.: 'de best parende auto in de parende zaak, geen enkel door God verdoemd onderdeel hoeft ooit door een parende repareerman vervangen te worden, zo'n soort auto is het, niet een uit drek vervaardigd dat met paarde-uitwerpselen bij elkaar wordt gehouden.' Wij stoppen nu voor een groot woongebouw, waarvoor onder een lantaren vanwege het leunen en de krant min of meer lezen, Oscar de (huis)schilder staat. Hij stapt in. Ik: 'Hi Oscar', hij: 'Hi folks, how things', Charlie de Sl. ook zo iets, Charlie de Ps.: 'so she thought that he was after her and kicked him out of the house.' Charlie de Sl.: 'Cold aint-it!' Oscar: 'Man! Het vriest de teeltballen van een koperen aap af.' Charlie de Sl.: 'Geen ontlasting?' Oscar: 'Ter wille van Christus, merk je dan niets van het parende weer? Het is drie parende graden.' Soms praten ze niet helemaal langs elkaar. Charlie de Ps. bij voorbeeld: '...zodat de zenuwen re-

gelmatig de spieren prikkelen en de coördinatie in stand wordt gehouden, daarom loop ik elke dag een eind met fikse pas.' Oscar: 'Het beste ding. Mijn vader God zegene hem had de sterkste door God verdoemde spieren, en zelfs zijn vrouw was een schitterend opgestapelde brede, zelfs op haar vijftigste jaar paarde zij de teeltballen van een koperen aap af, en weet je waarom? omdat ze niet bang was voor een beetje parend werk, de parende was doen elke verdoemde dag, ik heb thuis ook trouwens twee zware halters, ik werk er niet mee, mijn zoon.' Charlie de Sl.: 'Geen ontlasting? Geen wonder dat hij zo'n parend goede bouw heeft; en wat doe jij voor de sport, Leo? Heb je in Detroit nog een vreemd stuk gevonden?' (knipoog). 'Een vreemd stuk wat, Charlie?' 'Een vreemd stuk achterwerk, wat anders?' 'We hadden een uitstekend biefstuk-diner.' 'Jezus Leo, ik begrijp je niet, ook al ben ik dol op één soort sigaret, daarom rook ik toch nog wel graag een keer een andere? Neem Oscar hier.' Oscar: 'Ik neem alles wat ik krijgen kan, geel, groen, zwart ook, die zijn heerlijk, en Chinesen die doen het overdwars.' Verder geen nieuws. Dag! - *Leo*.

[XIII] Brief uit Brooklyn - 2
Brooklyn, 7 april 1963

Beste Bert, - Intussen is het lente geworden; de eeuwige winter is weer afgelopen, en nu de eeuwige krantenstaking ook. Vanochtend werd de Sunday Times van ruim zes pond voor onze deur neergelaten. De klap van de bezorging is veel verdiepingen ver te horen. Als je bedenkt dat onze elf- en twaalfjarige kinderen slechts tien van die kranten wegen, besef je hoe betrekkelijk het leven is.

Ook een paar dagen geleden had ik daartoe gelegenheid. Er werd namelijk gedurende het eten opeens dringend ge-

gonsd, en toen we min of meer opendeden verscheen het met blauwgrijs degelijk versierde hoofd van een stevige dame die toch eigenlijk aan het andere uiteinde van de gang woonde. Het zei iets waarvan Tineke eerst dacht dat het was: ‘Would you like to make a million with us? It will only take ten minutes.’ Meteen begreep ze dat het geen million maar, integendeel, een minion was, en zei meteen dat het best was. Ze is een keer als kind bij ongeluk griekskatholiek gedoopt en tegelijk weet ze meer door de joodse grondwet verboden handelingen uit haar blote hoofd dan ik ooit zou kunnen uitvoeren met mijn ontaard hebreeuwse lijfje. Kortom, ik dus van bezorgdheid op mergbenen naar dat apartment. De deur stond gelukkig open, en onmiddellijk werd mij door een ditmaal andere dame een allerjoodst petje op het zweethoofd geplant. Voor deze plechtigheid moest blijkbaar de ziel van een pasgestorven grootvader het ontgelden. Aan de muren hingen, maar niet voor de gelegenheid, uit zwarte plastic vervaardigde muzieknoten en ook wulpse bustes van saxofoons en andere toetinstrumenten. De vloertegels en zelfs de vingerafdrukafwerende plakkaten rondom de lichtschakelaars waren ook in iets uitgevoerd. Hetzelfde gold voor alle andere dingen, waarvan er echter niet veel waren. Ik was helaas de eerste minionik of hoe dat heet, en had het dan ook bij gebrek aan bidvermogen graag op een lopen gezet, maar de meeste andere mannen en knapen kwamen meteen. De kleinste was tegen de zeventig en keek mij met van achterdocht onmiddellijk ontstoken oogjes aan. Daarop kregen we elk een uiterst klein boekje waar hebreeuws en kiekjes in stonden en achterin achttien kerkhoven en hoe er te komen vanuit Manhattan, Bronx, Brooklyn, per auto, trein, bus. Er wordt hier niet veel gefietst. Nu dan, het oude mannetje begon pardoes voor te lezen, in het hebreeuws dan, terwijl de anderen, na kort over de richting van het oosten getwist te hebben, zich met verstrooid of peinzend schijnende houdingen onledig hielden. Een jongeman naast mij, die

reeds aan zijn eerste herdershond en zijn tweede vrouw toe is, porde de zoon des huizes met het toch eigenlijk godsdienstig bedoelde pocketboekje in de buik en zei: ‘You drink too much beer,’ daarmee bewijzend dat hij een meer geroutineerde minionaris was dan ik, die krampachtig de kortste weg naar Sleepiday Pastures bleef bestuderen, nagenoeg hardop zelfs. De meest beroofden herhaalden soms een paar woorden uit het gebed, maar ook dat maakte de dood niet belangrijker. Het leek mij daarom geraden maar eens aan de gestorvene te denken, en ik liet dan ook een min of meer ballonvormige verontschuldiging van mijn hart uitgaan die spoedig een doorsnede van ongeveer dertig meter bereikte en toen geluidloos verdampte. Ik had namelijk nooit van de gestorvene gehoord. Enfin, dat is eigenlijk pas echt overlijden. Ik was toch wel blij geholpen te kunnen hebben.

Verder is er weinig merkwaardigs te vertellen. Over een week moet ik naar Atlantic City, waar de Federation (een groep natuurwetenschappelijke verenigingen) zijn jaarlijkse vijfdaagse samenzweringen houdt. Ditmaal worden er meer dan drieduizend lezingen gehouden, waarvan honderd over bloedstolling, en daarvan enige over trombose, en daarvan enige tegelijkertijd uit te kakelen op een platform in een hotel en op een platform in een ontstellend groot gebouw, waar ook ongeveer honderd tentoonstellingen van inwendig automatisch schuddende ijskasten, dozen met schijven rondzoemend papier, tafels vol rijen platte handjes die radioactieve uiterst kleine bakjes moeten doorgeven en laten meten door hun meer ernstige radioachtige vierkante vaders, buisjes die HeeftUSomsSchoonmaakProblemenProbeerDeze, weggegooid kunnen worden als men daar na gebruik gek genoeg voor is, boeken, andere boeken, Het Zuiverste Keukenzout van de Wereld voor Uw Weefselculturen, Waarom Nog Voor een Technician Betalen voor Uw Aminozuur Analyse, Neem Toch, Weg met die Oude, Laat Ons U eens, Kunt U nu Nog Niet, bezichtigd kunnen worden. Ik heb daar een-

maal per jaar hoofdpijn voor over omdat je ten slotte nooit weet, en na afloop iets anders niet. Gelukkig kan ik de onkosten van mijn inkomen af[tre]kken voor de belasting. Dat heb ik gisteravond namelijk op een stoel in het kantoor van een accountant ook kunnen zitten doen. Belastingtijd! Woepie. Tineke had een boekje vol papieren vol met haar zacht geschrijf meegenomen: Voekskraut, Qneiedo; Bigenkoef pugs f 2000 (nou faxabu?), en onder andere daarmee zat ze naast mij. De formulieren kunnen door vergeetgragen zoals ik namelijk slechts met gekruiste ogen worden ingevuld, en het is dan ook een jaarlijks genot om een of ander telziek mannetje te laten noteren, achter: indien a groter dan regel drie onder b maar niet meer dan 500 dollar lager dan boven regel c onder twee, schrijf ja en sluit apart vel in waarop het bedoelde getal wordt verklaard, waaronder met 4 ml kippebloed neen geplaatst dient te worden aftrek slachtgeld per voorpand kwartgebruik. Toen het mannetje alles wist wat ik niet zelfstandig bij ongeluk thuis had laten liggen, gingen we nog een kamer dieper het nachtelijke doodstille kantoor binnen om daar een dik kereltje een testament voor ons te doen opbouwen. Zo iets hadden we namelijk nog nooit gedaan en hoeft toch ook niet dodelijker te zijn dan iets anders, al was het ook erg stil. Ook buiten was niets te horen. De oceaan was niet ver weg, en het is nog zo vroeg in de lente dat alle bomen zacht getinte mist bevatten in de geaderde bekers door hun takken en twijgen gevormd. Tineke zat weer naast mij, en tegen de hier wat lichter gele achtergrond was nu haar lange zware zwarte mantel nog meer kegelvormig. Daarop leek haar gaaf teakhouten onvervangbaar hoofd nog onvernietigbaar, het zwart van haar haar slechts hier en daar door het vele strelen en het weer tot blank staal gepolijst.

Dank je voor je felicitatiebrief, Bert; op het ogenblik ben ik inderdaad jarig. Nee, ik voel mij er niet ouder van dan dagelijks, ongeveer drie minuten ouder per dag. Ik vind ver-

jaardagen meer een refrein vormen dat het geheel eerder vertraagt of vervreemdt dan versnelt.

Kom, aan dat hier op een stoel zitten met mijn knieën helemaal vooraan terwijl ik blijkbaar via het zachte binnenhoofd mijn tanige vingers kleine symbolen in het uitgewalste papier doe persen waarvan de betekenis voor honderden Hollanders niet anders is dan dat een onbekende een geheel aantal jaren geleden en waarom ook niet geboren is moet vind ik nu maar eens een einde komen hèhè dag hoor. -*Leo*.

[XIV] Brief uit Brooklyn - 3 [september 1963]

Beste Bert, Verder is er niets bijzonders, en dat is maar goed ook, anders zou ik dat moeten gaan opnoemen. We zijn net terug van Rhode Island. Bijna dichtgenaaide plooien van mijn kleren produceren zo nu en dan nog wat vakantiekruim: een stukje dennenaald of een geheel ineengepuzzeld steeltje met of zonder bloemetje. De films moeten nog worden ontwikkeld, al was het alleen om te bewijzen dat Geraldine werkelijk zo, zo ver midden in het meertje, de kleine boot voorttrok waarin onze terriër naar voren uitgerekt land! land! roeper stond voor te stellen.

Het is goed om dan weer te leren dat ik ook thuis ver weg ben. Gisteren liepen we vanhier naar Manhattan Beach in de avond, de maan hing nogal vooraan in de lucht, en een lange tros golven kriebelde daaronder van de glans. In de diepere holte van de hemel was ik zo ver weg als maar in sterren was te bepalen. Om negen uur verscheen over de versteende promenade een lange man te paard: een politieagent, het strand moest worden ontruimd. Dat is iets nieuws geloven wij, en moet vanwege de kleine gevechten die door bebierde knullen voor de bleek en blauw geverfde

aangezichten hunner voorlopige geliefden moeten worden opgevoerd. De angst groeit geloof ik overal dat zulk grauw geroezemoes zich zal splitsen in wit en zwart. Als ik in onze buurt een hier zo verlaten schijnende neger ontmoet glimlach ik tegenwoordig maar vast en hoop dat dat helpt. Het helpt mij maar een klein beetje. Een paar weken geleden was Charity Bailey hier op bezoek. Dat was goed. Zij is een vind ik toch wel mooie, niet meer jonge negerin die heel vroeger, en spoedig weer, een televisieprogramma hadheeft waarop ze kindertjes van muziek en er een beetje zó bij doen liet houden. Ook onze eigen vlezige voortbrengseltjes werden destijds in een geheel privé-groepje door haar in beweging gezet, en nu, van het aanstaande bezoek horende, werden hun twee hoofdjes dan ook geheel zacht en deden even een hoop roze door het notehoutenbruinverbrande apesnuitwerk. Ik hoop dat iedereen haar ziet komen, dacht ik, in dit huis vol blanken en twee zwarte knechten, en ook hoe het niet om zo iets gaat maar om haar, als onze anders altijd zo vriendelijke hond haar maar niet ergens verscheurt, er zijn ten slotte verschillen hoe goede ook.

Ik weet niet of je wel eens boven in een huis bij een lift hebt gewacht op een kennis van vroeger. Wanneer het kleine stijgende liftraampje begint samen te vallen met het stille raampje van de voorste deur, verschijnt eerst het meestal te grijze hoofdhaar maar al te gretig. Het was ditmaal bovendien nog wat hoger opgemaakt dan mijn bedoeling was, maar toen de deuren zich openden verscheen haar gewone aardige en tegelijk lang niet malse gezicht. Ze omhelsde ons zo grondig dat ik niet kon zien of iemand het zag. Ze rook naar een groenig flesje dat voor een lange spiegel in de schemer moet hebben gestaan. Onze hond begreep dat hij haar onmiddellijk en lalletongend van het lachen met zijn uiterst kleine handen in de buik diende te porren. Ze zag er dan ook uiterst verzorgd uit. ‘Ik gebruik,’ zei ze en lachte, en zei toen ernsterig: ‘twee soorten lippenstift; die meng ik dan

zo, en dan neem ik nog wat en doe het op mijn wangen; je weet dat ik in Scarsdale les geef, en die kinderen daar, nou, die mogen wel eens, weet je, weten soms niet.' Ze bedoelde dat in die rijke buurt alleen de dienstboden er als negerinnen behoren uit te zien; muziekleraressen en andere meer waardevolle lichamen waren slechts in wittere huiden verkrijgbaar. Ik schaam me, zei Charity, herinner je je Shay, dat meisje met de pony, sluik haar, zondagprogramma; die heeft meegedaan in Alabama en zich gevangen laten nemen, en ik zit hier en doe niets aan de hele integratie. Je doet meer dan zij, heb ik toen maar gezegd, dat was ook zo; en sommige mensen zijn door zulke verwilderde gedachten omsingeld. In ons hospitaal werkt een heel intelligent en mooi meisje, zei ik, en dat zeg ik nu weer; een allerdonkerst meisje, donkerder dan haar lippen. Ik geloof niet, zei ze eens, dat wij zoveel te bevechten hebben, en als we willen kunnen we best het werk krijgen dat we waard zijn. Maar het contact, zei ik, is toch nog te gering, en de vriendschap, en het aantal gemengde huwelijken, dat toch verrijkend moet zijn. O nee, zei ze toen, de kinderen die daaruit voortkomen verliezen aan verstand wat ze aan schoonheid winnen. You are kidding, zei Charity.

In de avond brachten we haar naar het subway stationnetje. Het is twee hoeken ver; tot aan de eerste hoek onder breed uithangende bomen, wier moederlijke schaduw door lovertjes lamplicht werd verlicht, en langs de duistere kleine tuinen waaruit de bleke canna's opstaken, en de bleekste overblijfselen der rozen, en tegen de vagelijk gekalkte en gekleurde muren, als men goed keek, de soms wat verschuivende eigenaars, die goed naar ons keken. De hoek om wordt gelig en wittig schijnsel, met plankjes, nog wat verkoopbare kistjes vruchten, en enkele kleine kinderen van uit oude kleine winkels de straat op geworpen. Een deur waarop een hoofd is geverfd, dat door middel van roestkleurig smeersel en een verschijnsel op het haar tot indiaanskop is

verwrongen, staat open; mannen zitten om twee dode tafeltjes, daarbinnen, een kinderwagen onder een lamp stuipt wat en krijst. Vlak naast de deur is het allerdonkerst, een veld vol borsthoog onkruid, dat zich ieder jaar opwringt door de verbannen matrassen heen die bruin paardehaar braken en schuimwitte kapok. Ook daar zijn kinderwagens, maar gekanteld en uitgestuipt.

Daar liepen we weer langs terug toen we Charity hadden weggebracht, en ik keek zowaar naar de negers om de integratiegloed erin weerkaatst te zien, maar het was nu toch werkelijk nacht.

Wel te rusten; dit is een korte brief wanneer je hem vlug leest, misschien de volgende keer wat langer. Dag hoor, allemaal. - *Leo*.

[XV] Brief uit Brooklyn - 4
23 november 1963

Beste Bert, - Ann, het lange magere meisje dat voor mij werkt, moest gisteren een leuke proef doen: meten hoeveel van een bepaalde stollingsfactor bij verschillende temperaturen aan barium lignoceraat blijft plakken. In de ochtend had ze de proef bij zevenendertig graden gedaan; na de lunch moest ze de koude centrifuge een verdieping beneden de onze gebruiken voor de rest van het werk. Ze kwam buiten adem en ontkleurd terug, met een bedauwd bekertje in de hand. Ja, zei ze, het was in de centrifuge, en wist ik dat Kennedy was beschoten. Wat, zei ik, bonk bonk voegde mijn magere borst hieraan toe, nee dat wist ik niet. Blijkbaar liep ik de gang in waar een kantoortje was, en de secretaresse, wier ogen veel meer wit vertoonden dan gewoonlijk, zat daar naar een parmantig klein transistor-radiootje te kijken. We have word, kraste het liploze ding, that his lips were moving

at a normal rate, whatever that means, and that is all for now, from our man in Dallas. Aan het eind splitst de gang zich in twee glazen zalen voor vermaak van minst ernstige patiënten, beide met een televisietoestel. Ik ging links binnen. Een grote, warme, zwarte en vlekkeloos witte verpleegster stond bij de deur, een stel gezwollen en geslonken zieken lagen in stoelen, en allen keken naar het toestel. Daarin zat een hoofd van Walter Cronkite, anders een bekende omroeper, maar ditmaal huilden zijn wenkbrauwen onherkenbaar. We don't know, zei hij, the rumor is that the President is Dead, it is a rumor, but its contents are, the President, is Dead. In de andere zaal ging alles beter. De patiënten zagen er beter uit, en dit toestel droeg een onbehuild hoofd dat beweerde met een ziekenhuis in verband te staan. Zenuwartsen waren de patiënten aan het bestuderen op de operatietafel. Ik kon mij onmiddellijk enige onschadelijke banen door mijn hoofd voorstellen: linkerjukbeen tot rechterwang, rechterwang tot zachte kin, ik voelde zelfs bijna niets en zou morgen alweer opgekikkerd zijn. Terug naar die eerste zaal. Stel je toch voor, zei de negerin, het is net honderd jaar geleden - en ze keek met betekenissen naar een negerbediende die naast haar stond. Waarachtig, zei hij. De priesters, zei Cronkite, kwamen uit de kamer, en zeiden, de President van de Verenigde Staten, is Dood. Dood door een kogel van een - Terug naar de andere zaal. Dood, zei het ding ook daar; en in het zaaltje daarnaast, waar een stervende lag, nog luisterend, zei de radio ook: Dood. Ik liep terug naar mijn eigen lab. Ik heb de suspensies gecentrifugeerd, zei Ann. Hij is dood, zei ik. Ik weet het, zei ze, wat zullen we doen? Ik zou het poeder twee maal wassen, zei ik, zoals in de eerste test. En dan? Zet dan alles maar in de freezer en doe de rest later, zei ik. Ik zal wel bedoeld hebben: later, als het weer belangrijk wordt, en ik dacht, waarachtig, dat ik nu toch eens goed moest nagaan hoe ik mij voelde, dan kon ik jullie dat later schrijven. Daar dan: ik voelde mij niet erg lekker.

Ik voelde mij zelfs spierwit met een rode neus, en ik hoop dat dat nu eens een goeie les is voor die moordenaar. Waarom ik in godsnaam dit verslag schrijf weet ik niet. Ik houd trouwens niet erg van presidenten, maar van deze, en van zijn gezin, hield ik veel, ik heb een aanstaande vriend verloren, de sufferd, waarom droeg hij ook nooit een hoed, en waarom was hij zo jong; zo'n klein zaadje van metaal heeft hij in zich, in zijn gedachten op moeten nemen om helemaal tot volwassen held gerijpt te worden. Enfin, ik belde Tineke op, zodat ze haar padvindstersbijeenkomst af kon zeggen, we leefden nog allebei. Ik keek uit het raam naar de geweldig hoog wapperende vlag, maar hij daalde niet vanzelf, drie mensen moesten hem helpen. De ziel van zo'n grote man die zo'n grote baan had, moest zelf toch eigenlijk groot genoeg zijn om over het hele land met ontelbare draderige vingers alle vlaggen omlaag te trekken. Ik hoopte dat er een stukje van hem in het lab was waarmee viel te praten. Hoe is het er nu mee, best vriendje, voel je je al wat beter? ik zal wel voor je gezin zorgen, een leuke brief bij voorbeeld zal iedereen wel voorgoed doen herstellen. - De vlag wapperde nu te laag, een mannetje nam het koord in een hand en liep om de paal als om een meiboom, trok, liep, en knoopte iets. Life must go on, zei Ann, toen ze blijkbaar vond dat ik te lang uit het raam keek en vreesde dat ik in geluidloos herengeween was uitgebroken. Kom, ik ging eens in de laboratoria beneden ons kijken. Daar was men blijkbaar meteen kopjes koffie gaan drinken, ik dus ook eentje; ze zijn zo'n goed middel tegen het praten dat er bijna van kan worden nagedacht. Alleen zo nu en dan kwam er een woord uit een kopje: slurp unbelievable, slik. Wie zijn kopje leeg had, kon het voelen afkoelen, en het daarna omspoelen en omgekeerd wegzetten in het washokje. Daarna moest er toch eigenlijk wat gewerkt worden. Voor de medici was er nog wel wat te doen, er moesten nog enkele patiënten een beetje worden veranderd, en een moest nog helemaal dood.

Maar voor mij was het een lange middag. Langzaam zocht ik overal naar post die moest worden beantwoord, maar er was er geen. Geen minuut voor het gewone half-vijf sloten we het lab af. Als altijd reed ik mee naar huis met de slotenmaker en de schilder. Er waren enkele woorden te horen, die om beurten werden gezegd. Bij een ambachtsschool stopten we, om de slotenmakerszoon en drie vrienden op te pikken. Ze waren stil, tot ze plotseling een blijkbaar gehalveerde discussie hervatten om te beslissen hoeveel schoten het zo belangrijke werk hadden verricht. Dicht bij huis werd ik afgezet. De gewone mensen bewogen op straat, maar er waren geen stemmen. Thuis werd ik begroet door het dolgelukkig gekef van Candy, twintig pond gemengde hond. Mijn moeder zat aan de tafel, Tineke stond naast haar, beiden glimlachten, en Tineke kwam mij vasthouden, stuurde zich daarna met mij naar onze slaapkamer en sloot de deur. ‘Eigenlijk’, zei ze, ‘is er nog iets geks gebeurd ook; toen ik Moeder vertelde dat Kennedy dood was, was ze meteen in tranen en vroeg hoe dat kon; vermoord zei ik toen, en toen zei ze: zo maar op straat waar je bij stond? Blijkbaar dacht ze dat Candy vermoord was, maar toen was ik al zo onder de indruk van Moeders verdriet dat ik ook maar ben gaan huilen; en dat is nog niet alles, want op dat ogenblik kwam Peggy thuis van school, en zodra ze ons zo zag wierp ze zich brullend op bed, ze had op school ook al gehuild. Goddank waren we allemaal gekalmeerd voordat Geraldine thuiskwam.’ Die had zich op haar kamer teruggetrokken, en tekende nu twee maal zoveel verscheurende poema's per minuut als gisteren. We zetten de televisie aan. Een volslagen snikkende man probeerde te vertellen dat hij hier stond en zijn dochtertje daar, en hij wuifde, en zei: wuif nou wuif nou, en zijn dochtertje wuifde, en toen zag de, juist toen de - stil maar, zei iemand onzichtbaar in de microfoon; maar de man begon opnieuw: juist keerde hij zich naar ons toe en begon terug... Op een andere golf zei een groot gezicht: met-

een zakte de president in de schoot van zijn vrouw. We schakelden van het ene station naar het andere: viel voorover, terwijl het bloed uit zijn hoofd stroomde... En op dit ogenblik klonk een schot; bijna niemand geloofde... Opgewekt verlieten ze Fort Worth Hotel, het weer was stralend, kakel kakel kakel. We luisterden en keken in het donker en terwijl we aten. De enige reden tot onderbreken was Candy, nog altijd levend, met wie ik naar buiten moest omdat hij beweerde van de goot gebruik te moeten maken. De lift scheen al te hel verlicht; Candy las het linoleum van a tot z, en dacht als altijd beneden de automatische deur voor mij te openen. Buiten was alleen de grond nauwkeurig te zien. De straatlampen waren groot, voelbaar vloeibaar en ver weg, en de mist zo zwaar dat de kleine regendruppels die erin bewogen te voelen waren, maar niet te zien.

Deze brief, en de zo verknoeide president, zijn een nacht en een dag blijven liggen, en intussen is alleen het weer verbeterd. Jackie die zelfs van zijn bloed geen afscheid wil nemen; Oswald de gek door een gek ontploft; het vreselijke telegram, op krankzinnige wijze door madamme Nu in elkaar gezet en waarachtig verstuurd nog ook; donderdag Thanksgiving, Kerstmis over een maand, verkiezingen over een jaar, hoe eindeloos veel dingen beginnen, gebeuren, en eindigen er toch aldoor, en hoe vervelend is aldoor die dood, een ledige bron van bedroefdheid, en voor overdenking zo vruchtbaar als het dagen en nachten besteden aan een berekening van het verschil tussen 1 en 0. Ik hoop dat mrs. Kennedy iets eet, al is het maar een taartje of een stukje kaas. Ik hoop dat de klokken zullen luiden zodra ze niet aan hem denkt, zodat ook ik zal weten dat het ergste over is. - *Leo*

[XVI] Brief uit Brooklyn - 5
18 maart 1964

Beste allen, waarvan velen zelfs lief, neem ik aan; alles is alweer ouder geworden sinds de laatste brief, het hout van de vloer, de randen van mijn ogen, zelfs Tineke want ze was vier dagen geleden jarig - en Peggy, morgen wordt ze twaalf en gisteren had ze haar ptij. Er waren elf klasgenoten op de ptij. Zes kwamen er tegelijk binnen, en moesten zich meteen aan elkaar vasthouden om tegen ons van griezelig genot gillende terriërtje te gillen. Een allerdierlijkst misverstand. Toen het monstertje iedereen grijnzend had geknuffeld, kon tot het zakelijk deel van het programma worden overgegaan. Rokjes werden weggeslingerd om de nauwe lange broeken te openbaren, en vier wezens gingen naast elkaar de Beatles staan doen, waarbij enigszins verstrooid met de reeds vrij onmannelijke delen moest worden gesprongen. Daarna werd een grammofoonplaat gespeeld van de echte B, waardoorheen over de B werd gepraat en gelachen. Onze bloedeigen Geraldine, toch heus dertien en een half jaar oud en dan nog wel volgens een en ander op haar suffe manier vaak de slimste van de slimste klas, loopt nu al weken rond met een onooglijk rood oortje om een even onnozel radiootje gestulpt. Als je haar wat dan ook vraagt, kijkt ze je veel te lang en intens aan, waaruit al blijkt dat ze alleen aan haar elektronische kant aan het luisteren is, en dan zegt ze bij voorbeeld: ‘guess what, Hold my hand isn't number two anymore.’ Ze draagt een schijf van tien centimeter doorsnede op het waarschijnlijk onschuldige linkerborstje. I Love George, staat er op die schijf. I Love Paul, staat dan ook op haar zusters gelijkvormig deel, hoewel Tineke en ik toch helemaal niet met zo iets op het vege lijf rondsukkelen. Wat hindert het eigenlijk; het is alsof ik de kinderen vrijlaat, als honden die al te lang in een stad heb-

ben geleefd en die nu terugkomen van hun eerste losse tochten door het bos, met vreemde klitten bedekt. Hun ogen staan soms alsof ze de wolven al hebben zien speuren, speuren en vluchten tussen de dichte bomen; vooral wanneer ze naast elkaar naar iets kijken of luisteren dat wij niet weten, dan vormen ze opeens zo'n schaars uitgegroeid en kostbaar zoogdierennest. Soms waarachtig nog sierlijk ook, ze hebben dan ook allebei balletles en Peggy is daar werkelijk wel goed in. Ze studeert op het ogenblik extra, want ze is vereerd met een rol in het ballet van haar onderwijzer, Jimmy. Ze moet door twee andere maagden worden opgetild, maar voorlopig laten ze haar nog hier en daar vallen. Ook heeft de man een sprongetje bedacht waarmee een der organismen zich om zijn hals kan slingeren, maar aangezien het nog niet op een sierlijke manier weer los kan komen heeft hij besloten zich maar even tussen de coulissen te ontlasten. Wat dansen betreft, we hebben de kinderen natuurlijk naar Scapino meegenomen, in het Lincoln Center; dat was omstreeks Kerstmis, en met nog andere levende kinderen: Sylvia Saila, Finse ouders, Rhode Island, een meertje in de bossen; Chris en Kimmy Kako, allermooist, schrikwekkend zwarte ogen, joodse moeder en Japanse vader. De zaal, een strak gewatteerde grot, zo groot als Holland met karpet en glazen omloop, was bijna geheel met mensen bedekt, en de eerste minuten van het programma kon ik haast niet uit mijn ogen kijken van verantwoordelijkheid, vooral vanwege mijn eigen accent in het groot, waarmee de verklede knaap op het toneel grolde. Verder ging alles best, en na afloop gingen we Hans Snoek opzoeken. Ze zag er precies goed uit en kleurde bij de van welvaart welhaast gevederde vloeren alsof zij daar een beknopte bron van was. Achter het buitenste glas voltooiden woeste onvoltooide gebouwen de duisternis. Ik mocht nog even mee met Hans omdat het haar verjaardag was en de troep haar iets moest doen. Ze deed voorzichtig ergens een deur open, en lang zou ze dan ook onmiddellijk

leven, volgens allen daarbinnen. Ik stak mijn hoofd om de deur. Iedereen daar had benen, een meisje, vlak bij, had zelfs levende. Ik had dat misschien ook nog best prettig gevonden maar er waren ook hoofden bij en die keken, dat kon ik onmiddellijk zien, ervan door dus.

Nu daarentegen is het al bijna lente. Verleden week maakten we onze eerste wandeling weer naar het strand; met Candy, de hond. Hij wees ons plekken die we sedert de herfst waren vergeten. De Beach zelfs was niet in staat gebleken zich gedurende de winter geheel te doen verwilderen. Geplette papieren bekertjes, zes maanden lang bevuild en bewassen door eb en vloed, hadden zich slechts wat dieper met het uitgedroogde wier gemengd, en er waren tussen de schelpen nog veel kleine kunstmatige dingen, voor lichamen geweest waarvan zelfs de hoofden zich die zonnige dag, dat bandje, dit kammetje niet meer herinnerden. Jammer jammer, er moet toen zijn gelachen terwijl het brak. Candy las alles met zijn zwart behaarde snavel en liep zich toen iets anders af te vragen. De oceaan maakte het overigens goed; het is belangrijk zo iets groots in de buurt te hebben, en er dan soms naar toe te gaan om te vinden dat het nog diep ademt, overdag en 's nachts. Er was natuurlijk veel stilte en je kan dan Holland altijd wat duidelijker denken te zien liggen.

Nu is het weer een paar dagen later. Het is avond, de kinderen rusten in hun bedden om straks eerst naar Dick van Dyke en dan nog naar Danny Kaye te kunnen kijken, mijn moeder schrijft een brief, Tineke is naar een bijeenkomst om te proberen moed te hebben om te protesteren tegen de ouders die protesteren tegen transport van hun witte kinderen naar zwarte buurten, de wit-en-zwarte hond strekt zich, nog steeds als een geheel, voor de verwarming uit, er zijn bijna geen geluiden behalve als ik typ, alles is doodstil tussen de woorden, ik verlang telkens naar het einde van de zin. Er gaat een vliegtuig door de lucht gaan, vreselijk ver weg

staat het zich vreselijk op te winden. Ik wacht geloof ik op iets, een luchtaanval, een hartaanval, een Nobelprijs, een onwillekeurig sidderen van de telefoon, een herinnering aan twee dingen die ik al wist zodat ze samen iets vormen dat niemandniemandniemand weet en waardoor de hele wereld, nog eeuwenlang, hoe kan het, een enkel en dan nog zo eenvoudig mens, op de rand van zijn bed gezeten achter zijn schrijfmachine, midden in het schrijven van een brief naar een blad dat De Gids heette werd hij Bezocht door dat Historisch ogenblik hetwelk zo mag men wel baardig zeggen aan slechts Enkelen en dan nog Slechts één maal gegund is en dan nog slechts door Twee Hunner als Zodanig is herkend; welnu het was op de achttiende maart 1964 dat deze magere Man. Wacht even, even op de kalender kijken, ja waarachtig, enfin het is geloof ik al voorbij eigenlijk. Zo niet dan hoort iedereen nog wel van me. Dag hoor. - *Leo*.

[XVII] Brief uit Brooklyn - 6
11 juli 1964

Beste Bert, - Zoals je uit vorige brieven hebt kunnen vermoeden, leef ik terwijl ik dit schrijf, en jij terwijl je dit leest, leeft ook. Hoe zou het echter met IJbelsoog zijn, zoals ik voor het gemak de lezer maar zal noemen die we niet kennen? Ik hoop dat ook hij nog beweegt of anders reeds geheel vergaan is, en zijn vrouw of respectievelijk dochter toch eigenlijk wel erg mooi. Het is in ieder geval maar raar, dat schrijven, voor allen die nu al in de weer zijn met iets anders tot ze dit zien, op zo'n lange kromme afstand nog wel; alles wordt onder het reizen vervormd. Je problemen die Tineke zo bezorgd ontplooit, van je Miller-vertaling, zijn daar ook zo welig uit gegroeid, bij voorbeeld de regel ‘cruise around in the forties’ = rijd maar wat rond in de veertigen,

betekent tussen de straten 40 en 50, waar glad als vet en bloed alle gele en rode lichten weerkaatst worden in het ietwat bultig asfalt. Stel je voor dat ik je schreef dat we knisches stonden te eten aan een pizza stand. Voor dikke mannetjes met loshangende gebloemde hemden en voor minder dikke meisjes met wit geverfde lippen en oranje geverfd haar, kortom hier uit de buurt, betekent dat een van de vele half open eetstalletjes hier, waar Italiaans en joods eten elkaar bevrucht. Maar wat denkt IJbelsoog daar wel van? Nog vreemder vond ik het zelf trouwens ook al, toen we een maand geleden allerlei nette kleren aantrokken omdat we op een barmitzwah, om het maar eens te spellen, waren uitgenodigd. De vorige avond hadden we al het gelovige deel van het programma meegemaakt: het volgens de boeken gerijpte knaapje stond binnen in een kerkvormige ruimte en door kaarslicht veranderlijk geworden, voluit Hebreeuws te lezen. Wij moesten tot mijn voorbereide ontsteltenis meedoen met mompelen, dolle pret in de hemel veroorzakend neem ik aan. Daarna moest in een zaal geheel elders gegeten en gelachen worden, maar nu kwam pas de echte avond. Toen het donker werd verscheen een auto voor het huis met vreemden erin die ons afhaalden. We reden zachtjes de mist in. (*2 augustus:*) Buiten de stad was het uitzicht met een gegolfd snoer lichtjes van stilstaande auto's versierd, er was blijkbaar in de verte iets. Er was niets te horen behalve zo nu en dan dat we nu wel laat zouden zijn. Heel langzaam, en later heel snel, bereikten we een lang restaurant dat het was. Mannen in zwarte strikdasjes en dames in van alles dat merkwaardig moest zijn, begaven zich nog steeds over boomwortels en langs groene lampen naar binnen. Er was een versteende salon vol kinderen in smoking, daarachter de cocktailwereld met vooral door gestalten veroorzaakte duisternis, maar ook drie elektrisch versterkte harmonika's of zo met flonkerende mannen eraan vast maakten het niet lichter. De ouders van de dertienjarige, toch al lang en heel

knap, waren nu van geborduurdheid en passendheid geheel onwerkelijk geworden. De moedergestalte stelde ons aan enkele bekenden voor, en aan een verlichte limonadefontein. Eet, drink gilde ze, best hoor krijste Tineke terwijl ik nounou brulde, gewoon in het Engels natuurlijk. Toen alles niet meer kon, werden enige schermen langs de wanden weggenomen door knapen in het bloedrood, en er verschenen zo manshoge bloemstukken waarvan de bovenste etages werden afgetild die evenals de onderstukken geheel gedekte en geboekette tafels bleken te zijn. Nu werd er dus echt gegeten. Het dansen dat intussen ook had plaatsgegrepen werd daardoorheen voortgezet, terwijl als gast vermomde mannen schijnwerpers en filmcamera's rondtorsten om zelfs ons en een dame van zestig in wier nek een nette heer een blokje ijs liet glijden zodat ze pretverwekkend moest kronkelen, te filmen. Iedereen aan onze tafel kwam mij spoedig bekend voor. Kijk niet onder je borden, kraaide een dametje, er zijn bloemen voor iedereen. Beslist, dat kraaide ze. Blijkbaar namelijk worden meestal onder de borden geestige nummertjes verstopt waarmee iemand het bloemstuk van de tafel kan winnen, maar ditmaal bestond het gehele ding tot ieders uitroep uit kleine getooide bakjes waarop met goud de namen der gerechthebbenden waren geglazuurd. Het dessert bestond uit een onafzienbare cake, waarop een buste van de tien geboden en dertien kaarsen; elk moest door een oom en tante uit het publiek worden aangestoken en met de dertiende moest iedereen in de zaal zelf er eentje aansteken die daartoe geserveerd was. Na de maaltijd kon gegeten worden, nu van een lange tafel die met vele soorten eindvoedsel, zoals dat eigenlijk moet heten, was opgevuld.

Intussen is dit allemaal al maanden verteerd, en ook de verhalen van onze gastvrouw over sommige gasten zijn reeds door de vruchtbaarheid van mijn binnenhoofd overgroeid. Ze vertelde van een man die was rijk geworden met het verzamelen van overgeschoten stukjes bont, door niet

zoals zijn vader met een karretje aan de achterdeur te kloppen maar aan de voordeur van de bontwerkers. Geweldige pakhuizen vullend, was hij bij voorbeeld de enige die balen vol wasbeerstaarten wist te leveren toen bij kinderen de drang bleek ontwikkeld (via Disney) om raccoon caps te dragen.

Nu zijn we terug van mijn vakantie, weer eens in Hope Valley (Rhode Island). De kinderen waren voornamelijk samen met Sylvia Saila, veertienjarige en bijna Hollands stoere dochter van de eigenaar (een Finse bioloog), en Kadi Kiiss, dochter (zestien jaar oud) van een Estlandse dokter. Kadi heeft donker haar en lichtblauwe ogen die naar de pupillen toe wat geel zijn. Haar broertje Waldo heeft bovendien zulke lange zwarte wimpers dat hij ze 's ochtends met moeite ontwarren moet. Het hele gezin is mooi. Kadi en Sylvia waren samen naar de bijeenkomst van volkszangers in Newport, dicht in de buurt. Ze hadden ergens op cafébanken zullen slapen maar vonden tot hun verbazing logies bij een man die te doof was om telefonisch bij te reserveren. Overal werd blijkbaar gezongen, en toen zij dat zelf in het gras gingen zitten doen kwam er een politieagent aan die zei: wat? geen gitaar? ik zal er een paar halen; spoedig kwam hij met enige spelers aanzetten en werden ze begeleid. Ze hoorden Joan Baez en Bob Dylan, kwamen Odetta tegen en Peter van Peter Paul and Mary, zo maar gewoon, en ze riep ‘hi there’ en hij wuifde en ze klapten en hij zei en we werken nog niet eens, en die vent in zijn roze jasje en strakke zwarte broek, we keken maar gauw een andere kant op, en o die dichter, giechel, hij las hij ging gewoon bij ons zitten en hij las niet hij zei het gewoon uit zijn hoofd en keek maar naar ons, vies dat het was en hij maar kijken de agent heeft hem ten slotte weg moeten sturen kakel kakel.

Geraldine had haar gitaar op ons verzoek thuis gelaten, maar Kadi en Sylvia hadden er allebei een. Ze gaven op een avond een concertjesachtig iets, op een stoel, op de grond,

op een sofa; en een andere avond in onze hut, en buiten, terwijl de geweldige hond der Kiissen in het donker langs-galoppeerde, perelap perelap, met onze terriër om zich heen als een lusvormige duizendpoot, pereleereleer. Eind juli, maar we sliepen onder drie dekens, en de krekels zongen ditmaal niet. Dag hoor. - *Leo*.

[XVIII] Brief uit Brooklyn - 7
6 november 1964

Dag. Tineke en de kinderen zijn girl aan het scouten. Alleen de hond is in huis; opgekruld, achter mij; slaapt niet. En vlak in de buurt, de knieën vlak bij, wasem van de handen daarop te voelen, ben ik zelf natuurlijk. Als ik ergens alleen ben, stel ik me maar tegelijk voor dat ik volslagen door iedereen ben verlaten, anders heb ik er zo weinig aan. Een goede aanleiding, dit alles, om eens over een tegenovergestelde ervaring te vertellen.

Een paar weken geleden ging ik namelijk, in plaats van per auto opgehaald en naar het werk, per subway en naar Manhattan, waar een vierdaagse bijeenkomst over de structuur van water woedde. Ik liep dan, met programma en uittreksels in mijn zak, onder de reeds te doodgroene bomen en door de veel dodere bladeren naar het stationnetje, door een tourniquet en een met cement versierde ijzeren trap op. Er waren wat mensen. Het was half acht aan het worden bij ze als de trein aankwam, wat scheef, voorgevel voorop met een mannetje erin. Ik herinner mij een ochtend het best omdat ik, waarachtig, dacht dat ik je daarover maar eens moest schrijven. De geoefende wachters stonden al van tevoren in kluiten met zes meter ertussen in overal, waar ten slotte inderdaad de schuifdeuren van de trein stilhielden. Ik werd vrij voorzichtig door drie kortere dames met hoog haar ter

zijde gedaan, en kon dan ook geen zitplaats vinden toen ik popelend van beleefdheid volgde. Ik besloot dus onmiddellijk in wraak uit te barsten en haalde de bundel uittreksels uit mijn zak om de stomme zitsters duidelijk te maken dat er een man van de wetenschap voor ze stond, hoewel ik de meeste stukjes al had gelezen. Midden in het herlezen van Scheraga's ‘The effects of solutes on the structure of water’ stopte ik doordat de trein stopte; Kings Highway, de deuren schoven open, een menigte stroomde als levensgroot water rond mij binnen en stolde. Waar ik mijn hand aan een verticale stang had vastzitten werd ik bedrukt door de vrij hete muis van een andere hand dan de mijne, uit een ander soort pak stekend. Terwijl ik daarnaar keek werd mijn zodoende naar voren gewende wang ook eventjes warm zoals anders bij het in bed zijn kan gebeuren; ditmaal echter was het van een meisje dat blijkbaar had uitgeademd, en vrij streng hoewel nogal mooi tegen mijn buik stond. Van achteren had ik het niet zo goed: daar werd ik door een korte en scheve vrij oude vrouw verzorgd die ietwat kronkelend met een mij onbekende stond te praten. Vooral het schouderophalen, waar het gesprek of haar hypothalamus blijkbaar om vroeg, onder tegen mijn schouders aan, wekte bij mij de behoefte om een lichtgele benige briefopener uit mijn wervelkolom te doen ontspruiten met voldoende kracht om het jasje van mijn nieuwe pak open te rijten en het mens aldus een kort ogenblik de draad van haar verhaal te doen verliezen. De kracht hiervoor blijkbaar missend, concentreerde ik mij op mijn voorkant, vooral omdat de trein weer stopte en de volgende golf mensen het meisje nu toch beslist aan mij opdrong. Mijn eigen zogenaamd vrije hand welke de papieren der bijeenkomst nog vastklemde, stond echter nogal in de weg. Ik kon deze nu niet meer omlaag brengen, omdat de onderarm die hem aan mij verbond, reeds in haar oksel drukte, en de bedoelde beweging zou mijn met paperassen gevulde vuist tegen haar lippen hebben geperst. Ik kon dus

niet anders doen dan alsof ik las, maar kon het drukwerk niet verder dan vijftien centimeter van mijn ogen wegduwen zonder haar pijn te doen. Ik liet dus mijn pols verslappen zodat de tekst tussen ons verdween. Ze had zich beslist voor dichtbij opgemaakt en zag zo kreukelloos als een vrij nieuw theekopje zonder thee. Vreemd dat het strafbaar kan zijn om zo maar een juffrouw aan te spreken; speciaal, dacht ik toen, wanneer zij zo nabij is dat men de poeder van haar puistje af zou kunnen likken en dat niet eens graag doen. Ik ben namelijk, merkte ik toen toch wel duidelijk tegen mezelf, wel erg veel meer op Tineke gesteld. Geen puistjes geen poeder. Onder andere. In ieder geval was het heerlijk om ten slotte uit te stappen en de straatlucht in te ademen. De bijeenkomst was in een overdreven groot hotel, en daar weer de balzaal van. Van uit gevaarlijke gedrapeerde hoogten keken lege en toch buikige balkons op de schamele geleerden neer. Niemand werd door iemand aangeraakt.

Nu is het intussen alweer verkiezing geweest. Onze opinies, zoals we van onszelf al verwacht hadden, zijn onverdeeld, maar ik mag vanwege mijn regeringsbaan geloof ik zelfs geen speldje op de aamborst dragen. Geraldine en Peggy daarentegen zijn vorige maand Bobby Kennedy gaan zien toen die vlak in de buurt een propagandahapje zou gaan eten. Geraldine, die zoals je geloof ik al weet, verleden jaar of later plotseling van mountain lions (zien, beschrijven, bedichten, tekenen en willen hebben) op Beatles (zien, et cetera) is overgeschakeld, heeft zich daarbij zo ontzettend vervrouwelijkt dat haar bureautje tussen de krijtjes voor papierwerk nu is opgevuld met potjes en staafjes blauw, zwart en wit voor het eigen hoofd. Bovendien werkt ze elke ochtend als een spin aan een verscheurd web, om het haar vanaf het achterhoofd op te bouwen. Op zon- en feestdagen komt ze dan ook tevreden uitdagend als het lijkje van een verhongerd klein mannetjesbaviaantje te voorschijn, terwijl Peggy tot onze opluchting in een gladde en zeer sierlijke pe-

riode is. Geraldine en Peggy dan hadden een poster gemaakt en naar Bobby's punt van aankomst gedragen. Links onderaan hadden ze een kiek van de echt geloof ik wel aardige jongeman geplakt, en rechts een van tien maal raaien de Beatles natuurlijk, en erboven: ‘Bobby 45th Beatle’ (4 is een afkorting voor for). Ze kwamen ongelogen vier uur later terug, het ding volkomen gekreukeld, zij volkomen gelukkig: ze hadden vooraan gestaan toen hij uitstapte en hij had beslist even met een scheef hoofd gekeken en geglimlacht, en zijn haar was zo prachtig zei Geraldine, het leek net stro je kon gewoon zien hoe het aanvoelde.

De verkiezing zelf ging vlot, wat ons betrof. We gingen samen stemmen, Tineke en ik, toen ik van het lab thuiskwam. De hond wou ook mee, niks hoor gekke hond. Het begon al donker te worden. We liepen de hoek om; het huisje waar we altijd moeten zijn was vol wit licht, en wat daarvan uit de open deur kwam werd niet onderschept, er waren dus haast geen mensen. Drie politieagenten, twee tafeltjes met blanke en negerdames achter de grote boeken, naar het verste tafeltje, onze namen opgeven, zij die vinden, wij tekenen onder onze vorige handtekening, Tineke eerst het hokje in, het grote rode handvat van links naar rechts overhalen om het gordijntje achter zich te sluiten en automatisch de machine open te schakelen voor stemmen, zij het natuurlijk te lief doen, het ding niet willen, meneertje terugschakelen, kastje dicht, wijfje slechts peinzende onderbeentjes vertonen, klikklik; klikje. Klik? klikkelikkert, rang, kassie open, zij druit en grijnzen, ik erin. Handvat met daverende slag omhalen. Stilte en eenzaamheid. De Natie houdt Hare Adem in. De namen der heren waren smekend voor mij afgedrukt rechtuit aan het kijken. De grendeltjes naast mijn vrienden kon ik griezelig makkelijk neerdraaien. Kruisjes verschenen ernaast. Ik was klaar. Nergens ging een bel, en een vriendelijke doch ietwat harige hand met schone korte nagels werd nergens uit het toestel gestoken en greep dan ook niet

dankbaar de mijne. De stemming in New York ging pas om negen uur dicht, maar we zetten toch om half acht maar vast de televisie aan. Channel 4. Huntley en Brinkley waren al druk bezig, in enkele staten waren al resultaten binnen en de computer rekende ze al om. We hadden gehoopt dat het niet te snel zou gaan, want dan zou Johnson misschien al als winnaar zijn berekend voordat de mensen in het westen gestemd zouden hebben, die dan misschien zouden thuisblijven. Gelukkig onderbraken de twee hun opsommingen van 'percentage of votes reported: one; projected winner: Johnson', met aanmaningen naar california: 'dit klinkt wel allemaal boeiend, maar als jullie daar nog niet gestemd hebben, laat dan je toestel even staan, ga stemmen, en kom dan terug om naar ons te luisteren, we zijn hier nog wel een tijdje en we zullen jouw stem met genoegen meetellen.' Overal waren verbindingen heen, flap, Johnson headquarters, flap Humphrey, veel zwetende jonge mannen en glimmende meisjes, over elkaars hoofden papieren en uitroepen gevend, erg bezig, flap Goldwater headquarters, een zwembad, enkele jongemannen in witte jasjes en zwarte strikdasjes, rondslenterend en van nogal veraf gezien. Flap een onzichtbare Keating, we hebben toch maar niet op hem gestemd, gedeeltelijk vanwege zijn angstige bekje en benepen oogjes. Ik begrijp niet hoe het stemmen vroeger nauwkeurig kan zijn geweest, toen televisie nog niet bestond; ik meen Keating en Kennedy nu precies te kennen. De volgende dag op het lab echter zei een meisje dat ik toch verder ook wel meen te kennen: 'hu die Kennedy, ik vind hem echt eng, vreselijk wreed en roekeloos, nou, dit land heeft zijn beste tijd gehad, de communisten kunnen nu rustig overnemen.' En haar man is democraat! Wat een onbegrijpelijk diepe afgronden zijn er toch overal, en hoe bros en bizar zijn onze bruggen. De kinderen komen hun badkamer uit, ze wasten hun haar met bier, Peggy is twaalf en speelt de fluit, de wimpers waarmee zij haar ogen sluit en haar haren ruiken naar wier, en over

de straten de donkere straten? laten we daaaar maar niet over praten, daar loopt een vrouw met een dierelier, daar loopt een vrouw met een dier. Een herdershond eerlijk gezegd, en verder is er ook niets bijzonders. Dag! - *Leo*.

[XIX] Brief uit Brooklyn - 8
8 januari 1965

Beste allen, - Nu is het pas winter, de honderden gekleurde lichtjes tegen de huizen in de straat, knipper knipper eerst Kerstmis tegemoet en ten slotte nieuwjaar achterna, zijn uitgeknipperd en van nu af tot de lente is het 's nachts gezond en vreselijk donker. Maar zondag waren we naar de bruiloft van Su Lin (Lily) Din in Chinatown. Nu zal ze nog maar twee weken lang onze secretaresse zijn in het hospitaal. Voor ze trouwde had ze Jims portretje al voortdurend een beetje hier en daar recht te zetten op haar bureau, en keek met haar onmogelijk mooie gezicht naar hem terwijl ze typte. De laatste ongetrouwde dagen zat onder de kiek een cent geplakt. Waarom die cent, vroeg ik. ‘O’, kakelde ze meteen, ‘hihi, dat is heel vreemd met die cent, die lag op de grond maar glom helemaal niet dus ik dacht, een cent, weet je wel, maar toen ineens, nee ik stap er toch niet overheen dacht ik ineens, ik raap hem op, nou dat dee ik en ik poetste hem op en daar is hij, voor geluk, soms heb ik van die ideeën, ik weet gewoon niet waar vandaan, net als een paar avonden geleden, ik zou spaghetti en meatballs koken en dacht één pak, nee, twee pakken, nee, ik neem anderhalf heb je ooit, anders gebruik ik er altijd maar één.’ En waarachtig plotseling kwam er zeker onverwacht bezoek en je had precies genoeg, vulde ik gretig aan. ‘Nee,’ zei ze verbaasd, ‘maar we hadden nog wat over.’ En lachte. Je lacht om alles, zei ik een keer en begon haar uit een Webster woordenboek

voor te lezen. Ze lachte tot de tranen langs haar haast onmerkbare Chinese neus biggelden, iets wat ze eigenlijk niet graag doet want dan loopt ook de zwarte mascara (waarmee ze zich een Oosters Voorkomen tracht te geven) mee. Nou zondag dan wij (Tineke en ik), een hele eer want er waren maar tien Amerikanen uitgenodigd en totaal 750 gasten, per subway naar Manhattan. In Canalstreet uitstappen en de winderige middag inklimmen. Het woei sterk naar ijsmessen. We liepen krom als van droogte. In Mottstreet, het hart van Chinatown, waren weinig toeristen te zien als we soms opkeken of we er al waren. We stortten ons precies om twee uur de Transfiguration Roman Catholic Church binnen. Het was al vrij vol binnen, maar met veel lucht erboven, en de heiligen, sommige met Chinese gezichten, hingen ruim. Er waren veel kinderen. De meeste wilden kijken en zeiden soms bijna niets. Achter ons was de kleine groep speelsters zich met orgelmuziek en in bruiloftskostuums maar zonder coulissen aan het opstellen, en ten slotte begon de voorste maagd in het donkergroen zich mooi voorwaarts te bewegen: een geheel westers buurmeisje van waarachtig maar veertien. Het werd gevolgd door iets op de grond waar alle passagiers naar omlaag keken, iets raars met een sleep dacht ik eerst, maar ontdekte toen het een open plek tussen twee banken passeerde dat het een drie centimeter hoog nichtje van de bruid was, ook in het donkergroen, met bloemenmandje. Daarna Lily, ach ach, bijna te lief. Tegen het witte altaar met witte geloofswerktuigen stak de westerse priester met rood rond hoofd en zwart haar net zo af als de twee kruisknapen of hoe dat heet, met hun Chinese ronde hoofden en zwart haar. In twaalf minuten kwam het clubje feestgangers haastig van wettigheid terugwandelen. De bruidegom Jim grijnsde, een gezonde jongen die een volmaakte vrucht had gevonden en er nu zijn tanden in ging zetten, echt lekker toch wel zo iets. Toen we ze gefeliciteerd hadden gingen we de kelder in, dronken daar sap

en aten koekjes met Marty (beheerder van ons biochemisch lab) en zijn vrouw en een neger van het hospitaalkantoor, en kregen plakjes bruidstaart door Lily gesneden. Marty besloot ons wat rond te rijden tot het tijd was voor het banket. Het woei sterk naar brekende ijsplaten en wij kermden witte pluimen. Binnen de auto werden we langs van karton en narigheid lijkende doodstille werkstraten gereden, en Fifth Avenue op, waar het nog overwulps van kerstetalages was. Toen we de verwijfd verlichte galerijen van draperie verlieten en het schemerende Central Park doorslingerden begon Tineke daar niet tegen te kunnen, en we verlieten dus zo vriendelijk als de angst mij toeliet, het zachte vervoermiddel. We liepen krom naar een subway. Het woei sterk naar verse glasscherven en wij snakten ontastbare watten uit alle ademspleten. In Mottstreet was het nu donker, Tineke kiplekker en alles, zij ook, helemaal Chinees. Ni jau chrfang ma, knarste ik zo nu en dan. Het Port Arthur Restaurant had zoveel gevels, afdaken, tempelhoeken en andere hulpmiddelen dat het onmogelijk leek om binnen te komen zonder door oosterse deurposten in tierelantijnen te worden gesneden. We gingen de trap op naast de zaal waar een kip achter glas voor kwartjes gedrukte toekomsten voorspelde door deze op te pikken en in een brievenbusje te laten vallen. Boven was het al vol: mensen rondom tafels, houten krullen in de lucht, door in krullen gehangen lantarens verlicht. Wij pasten precies naast Marty et cetera aan de Amerikaanse tafel: lepel en vork zowel als stokjes. Ik natuurlijk met stokjes eten, en minder geschoolden, mij nabootsend, schenen spoedig zo nu en dan met enge lange vingers te knippen zodat boutjes door de lucht vlogen; maar eerst moesten de Kantonnese toespraken gekraaid worden. Lily's broers Wilbert en Egbert uit Californië, die haar meestal Bubele noemen, kwamen soms iets van het eten uitleggen: ‘hoe noem jij dat?’; ‘ik noem dat eten’; ‘dat is een kip waar al het been is uitgehaald maar intact gehouden en met gort en paddestoe-

len gevuld'; 'dat is haaievinnensoep'; 'dat is een heel grote, zo dik, schelp? zeeding dat ze helemaal van binnen, eet gerust'; en ach, er was een schaaltje met stukjes van een kleine, kleine vogel, en daar naast een grote gele citroen lag het gebruinde kale gezichtje ervan, in diepe slaap met wijd opengesperde mond, geeuwhongerspijs. Lily kwam langs en legde haar kleine, kleine handen op tafel, doezelig knuffelden ze elkaar onder de zeven armbanden en vier ringen van jade en diepgeel goud, Chinees goud zei ze, bijna zo diep als het Mexicaanse en de jade is voor geluk. Ook haar moeder kwam langs, met verwanten en een groot blad vol kopjes heel bleke geurige thee en roze envelopjes. Ik gaf de vrouwelijken aan tafel elk een kop, maar toen ik er een voor mij zelf wou nemen lachte ze, en achter haar klonk in het Engels dat het alleen voor de dames was, en de envelopjes, blijf af, dat was geld voor de bruid! Negen gangen later kwam de donkere thee voor beide geslachten en onmiddellijk trok iedereen jassen aan en vertrok. In de koele gang stonden het echtpaar en familie op een rij handen te drukken, te geven en te schudden, en buiten waren we. Het woei er sterk naar stukgevroren stekelvarkens, en deed nauwelijks aan een weersgesteldheid denken. Daardoorheen konden de van neonbuizen vervaardigde symbolen niet beter doen dan de kou bijlichten, maar het was nog druk op straat, onmogelijk oude behangen mannetjes, trossen bereisde groente en ongewone onderdelen van dieren, een tafeltje midden op straat met een sigarenkistje vol aantekeningen erop, alles zag eruit alsof het warm was. We waren om negen uur thuis. De hond moest alles van a tot z aan ons ruiken en lachte zich een aap.

Dat is alweer een week geleden, het is alweer zondag, maar niet dezelfde tenzij hij grondig is veranderd: het sneeuwt, het is stil in huis, Peggy neemt een lang bad met haar lange donkergoudblonde bruine haar. Beide kinderen zijn ernstig aan hun mid-term examens bezig. Daar komt

Peggy net binnen, al aangekleed, een dikke laag watten onder haar Beatle-achtige bangs vastgezet: dan blijven ze bol staan. Ze is naast mij gaan zitten en probeert nu het begin van deze alinea te vertalen; terugvertaald van haar Engels heeft ze al: dat is alles een zwakke gelatine, het is allemaal zondag tien jaar geleden woensdag: het sneeuwde. Tineke is bezig rondom op te ruimen, de hele slaapkamer is vol dingen die ronde schuimkoppen van papier dragen, en de boeken die we nodig hebben liggen onder de tijdschriften die we niet nodig hebben omdat daarop de papieren liggen die we wel nodig hebben. Het is zo stil dat de hond er soms van staat te kijken, drie en een halve seconde naar het oosten, twee naar het noordnoordwesten. Geri zit in haar kamertje en plakt kranteknipsels over Zuid-Amerika in; de hoek van ramen rondom haar bureautje is helemaal wit van lucht en wereld op twee rood gejakte kinderen na, ver weg tussen de witte huizen. De klok tikt, mijn bloed gaat rond overal waar ik ben, moest eigenlijk ook door dit papier heen en terug veranderd. Vrede bestaat uit niets, zou je haast denken, maar zo lijkt het misschien alleen. Tineke komt met de atlas aanzetten om de national parks te bekijken: een lodge in Shenandoah nemen? uitkijken van de Blue Ridge Mountains omlaag op wolken en groen land? Een cabin in Yosemite, zelf koken, slapen in de wind die koud van de gletsjers komt, met het ruisen van water, en de beren die met hun stevige harige neuzen deksels openduwen en laten vallen in de nacht? Grand Canyon, zo open als een lage badkuip? Grand Teton, Mount Rainier, Sequoia, als het zomer wordt, vanhier naar Cataloochee Ranger Station, zoveel mijl, volg de Big Arroyo tot Kaweah Gap, neem de bus met rooie veren, bel aan bij de versteende hut in het Inktvogelbos en vraag naar Wouaap, draag altijd zaagsel, Knarspad kan op 2300 voet afgehaakt worden, bewaar aangeschoten vleesplanten voor bezoekende Slurfdieren, achach was het maar vast zomer. *Leo*.

[XX] Brief uit Brooklyn - 9
[juni 1965]

Morgen is het mei. Vandaag is het daardoor voor de Vaderlands sprekenden, de fjaardag van de Knin. Ik had dat niet, nooit meer, opnieuw beseft, als ik niet opeens een uitnodiging kreeg van het consulaat, voor een viering op een uur waarin ik moest werken. En waarachtig, nu ik tussen twee prijzen zit, en uit iedere prijs de vlaggen des vaderlands voelbaar wapperen, - prentje van schoorsteenmantel waarop het onooglijk kleine Zelfsnaveldier tussen twee geweldige zwaar Verzilverde en Gekrulde Oordeelvellen -, streepje komma, nu is de geestige Vroman de draad van zijn zin kwijt.

Weet je wat het moeilijkste is van deze brief? Dat ik tussen elke twee zinnen door probeer uit te rekenen of degenen die deze brieven lezen, zoveel belangstelling voor mij (mij! en dan typ ik dit nog wel in onderhempje gekleed zodat ik het saaie dunne krulhaar op mijn onderarmen kan zien kriebelen!), voor mij, zeg ik, hebben dat ze ook al weten dat ik weet dat ik met Tineke en de kinderen de 19de mei weer in Holland kom en er ook in maart was, en of ik nu nog iets moet uitleggen en wat een flauwe kul het dan zou zijn om dat zelf te gaan doen, dan wordt het zo'n autobiografie van een kogelstoter of zo: ‘Nooit zal ik het machteloos gekerm van Bart Aergenbakkes vergeten, toen ik met een laatste vetverterende Dubbele Palmstoot de loden Klont op deze Gulden Boodschap uitzond: Vroman Werpt Zeven Strepen en Wint Opperbeker.’ Ja vrienden, wat bovenmenselijke oerkracht al niet vermag, dat is iets waar wij allen slechts grote et cetera, et cetera, ach ach ik word nog eens helemaal nutteloos van verlegenheid, bah en ik maar met die vent opgescheept, kom, ik zet hem even het raam uit.

Zo, nu is alles rustig. Het is vandaag pas warm gewor-

den; tussen de bloeiende magnolia's en in de nog zo doorzichtig groene struiken plaatsen zich telkens nieuwe vogeltjes, juist waar dat behoort, en ook zelf met wit op het hoofd of een keurig streepje op hun dichtgenaaide zijzakjes. Verleden week, toen Tineke en ik op zoek gingen naar de school voor Geraldine voor het volgend jaar, toen woei het nog koud en rook naar zeewater. Gebulte lichaamsdelen van een knorpelige boom lagen op een hoop aarde aan de weg. We knelden er een stapeltje van in de tochtige armen en zette het thuis in water, omdat het zo propvol bedoelingen leek, en waarachtig, nu bloeit het en bloeit het zo wit als een ongeluk. De rest van de takken, vol knoppen, vreemd dat die geen geluid maken van overlijdende ingewikkeldheid. Wat heeft het lang geduurd voordat het deze lente werd, koele wind en warme zon tegelijk door open en dichte ramen naar binnen. En wat staat daar voor het raam? Een grote glazen pot. En wat zit daarin? Een oude witte sok. En wat zit daar in die sok? Een slang, een kleine slang. En daarin? Twee grote ogen, en daarin twee grote sombere pupillen, en daarbinnen een heel klein portretje van mij, want hij kijkt mij aan. Tineke heeft de kinderen geheel vertederd door hem Philo Kvetch te dopen, naar een kluchtspion die elke avond ongeveer drie minuten in het televisietoestel te zien is en gespeeld wordt door een gek die zich Soupy Sales noemt hoewel hij ook wel niet zo zal heten als in de teenage tijdschriften staat want wie weet. De kinderen aanbidden hem (kijken overigens op het ogenblik met een paar vriendinnetjes naar een programma dat uit gesprekken met verslaafden aan verdovende middelen bestaat, verkeerd zegt Geraldine achteraf, ze maken ons nog nieuwsgierig). Ook hebben ze Ilja lief, een Schot die voor Amerikaanse spion van Russische afkomst speelt, in een wekelijkse persiflage, leuk maar onwerkelijker kan het niet makkelijk. Denk je dat we allemaal zullen leren iets te wezen dat we niet zelf zijn en ons te verbeelden ver weg te zijn? Stemmen op een ver-

zonnen president, vertoond met behulp van Ionshi Cragglunk (eigenlijk anders geheten en reeds een paar jaar dood) voor het hoofd gedurende ernstige toespraken, Tubber Oleyveldzak gedurende vrolijke? Nee, dan waren we vroeger toch gezonder. Ik bij voorbeeld heb van Winnetou (de Indiaan die nooit bestond, beschreven door een Duitser die nooit in dit land is geweest) geleerd dat Indianen hun voeten naar binnen zetten in plaats van naar buiten, en ik loop sinds mijn elfde jaar met mijn bleke tenen recht vooruit; dat is pas normaal. Wat is lezen toch gevaarlijk, vooral als je nog leeft ook, om van praten maar te zwijgen. Als je dit leest en alles goed is gegaan heb ik bij voorbeeld al in het Muiderslot tegenover 200 open oren mijn eigen, bloedeigen mond staan opendoen en de lippen rondom mijn tanden zowel als het onderkaakbeen zo bewogen dat het droefgeestig gerekte blaten tot ontleedbare woorden werd verbrokkeld. Geen wonder dat ik nu nog geen idee heb wat ik zal zeggen; het zal wel van regen en wind afhangen, en van het soort onkruid dat bloeit langs de weg daarheen. Op eigen werk ingaan, zal het dan moeten heten. Kiekje van Vroman erbij, zich met snavel en al de mouw van het zondagse pak in turend. Vroman, zijn dechtwark met zijn wettenschappelijk wark in betrakking brangend uche uche. Ook over laboratoriumwerk bestaan vreemde ideeën. Verleden maand kwam een jongen kieken maken voor een tijdschrift. Al de mooie toestellen die we hadden bevielen hem niet erg. Gelukkig ontdekte hij ergens een rek vol flessen en een gasbrander. Of die aan kon. En of daar soms een driepoot..., en daarop een beker water... en voordat Vroman zijn geweten kon raadplegen stond hij daar al met lange tanden de temperatuur van een fuchsine oplossing te meten, een bezigheid die minder vruchtbaar is dan de hartslag beluisteren van een met dode sprinkhanen gevulde gortzak.

Nou dan, lievelingen, en andere vrienden en vreemden, ik stop maar weer eens, zoals je waarschijnlijk duidelijker

ziet dan ik op het ogenblik. Misschien schrijf ik wel eens een keer over de twee bezoeken aan Holland tegelijk. Dag hoor, LEO.

[XXI] Brief uit Brooklyn - 10 [september 1965]

Beste allen, - Er is veel spinneweb tussen mijn oren overgebleven van ons bezoek aan Holland: alles is verbonden, ik kan nog niet aan een van jullie denken zonder het vette gekroes van koeiehoofdhaar op mijn handpalm te voelen en te ruiken, zonder een kikker de rivier en dan de stilte in te horen springen; en dat er nog koekoeken bestaan, en pannekoeken. Maar daarover misschien eens een keer apart: Tineke is bezig een kort dagelijks verslag over te typen, en dat brei ik dan misschien uit, als jullie dat willen.

Hieren nu gaat het me vooral om de droogte. Het is droog, het is droog, dit jaar wordt het gras niet hoog. Rondom het hospitaal zijn velden waar ik elke dag een half uur wel haast in loop, met voeten binnen mijn schoenen. In de lente was het gras zo zacht, ik moest voorzichtig ademen om het niet aan flarden te trappen. Begin juni: wat een heerlijk weer, geen wolkje aan de lucht. Midden juni: wat een weer, nog geen wolkje. De planten stonden doodstil. Eind juni: de velden waren al bruin, de zon blakerde, alleen de bomen waren nog groen. Sproeien was al lang verboden, alleen waar het met stille straaltjes midden in de nacht gedaan was, waren nog kleine, schandelijk verse gazons. Begin juli begon de industrie van waterhandel - tankwagens uit nattere gemeentes verkochten het kostbaar waterheldere water - over te schakelen op water graven. Men kon pijpen in de grond laten boren, daar een pomp aan laten zetten, en een bordje op het grasveld doen prikken waarop stond: ‘we use wellwa-

ter’. Charlie de slotenmaker, die Oscar de schilder en mij naar en van het hospitaal rijdt, kwam twee weken geleden met een olijfflesje vol water voor den dag. ‘Parend bronwater’ zei hij verlegen, ‘mijn door God vervloekte buurman.’ ‘Al dat graven’ legde Oscar uit, ‘is een grote hoeveelheid parende paardeuitwerpselen.’ ‘Waarom?’ ‘Waarom? Omdat die parende bastaarden allemaal zijn omgekocht.’ ‘En het weer dan,’ zei Charlie, ‘geen parende druppel regen sinds, sinds, het zou me niets verwonderen als het allemaal komt van die verdoemde atoombommen, een parende schande, kijk eens naar de weg, al die parende uitwerpselen, stof, dat had allemaal door de regen weggespoeld moeten zijn’. Zijn grijze haar, zijn roodbruin gegroefd gezicht, het droge geluid van de motor, en de lucht al zo lang en volledig blauw dat het bijna geen kleur meer was; de esdoorns oud, opgezet en te lang niet afgestoft, de laag blaren aan de buitenkant met ellendig sierlijke zwarte krulletjes elk zich als om een kleine maagpijn heen krommende; en de velden nu helblond, bijna wit. Wat ritselt zo van het lopen over de dode dunne planten gras, de vezelgeworden blaren die met hun korte glazen haren elkaar aan repen krassen, of het platbreken van die kleine holle staven en kleine kniegewrichten waarvan het knielen in de dood verstijfd knep! zegt als mijn wereldgrote schoen - een dorre zwaargesteelde wolk waaruit slechts leerlucht regent - knep! zegt als mijn schoen de dode knietjes rechttrapt, ik doe elk sprietje onrecht aan dat ik niet noem, dat ongenoemd gestorven is en blijft.

Maar verleden week op een morgen: wazige lucht! Het bleef heet, maar alsof de hitte iets bijzonders deed, alles werd meer en meer Indisch, kinderen in lange witte hemden zaten en lagen in bijna dorre bomen boven de dorre grond, alles zonder schaduw maar ook zonder scherpe zon: kentering. De dag werd heel voorzichtig donkerder, Indië trok weg, en ijzige witte wolken kropen van uit de Atlantische Oceaan over Sheepshead Bay, je kon het van uit Geri's kamer zien,

waar mijn moeder nu logeert. Twee maal gebeurde dat zo, op twee weekends. We keken allemaal naar de horizon die weg werd gebleekt, wolkvormige wolken trokken onder en tegen het hoekraam voort, en toen regende het: grote donkere zilvergerande plekken op de horren, oliedikke dingen tegen het glas, gesis en koude wind moesten met het dichtdrukken van de ramen worden afgehakt, een zacht gedreun was te horen op het dak. Het vroege duister ging al in dat van de avond over toen het ver weg kleurloos licht werd, laat zonlicht en vroeg straatlicht mengden zich in de dichte, natte, nu haast geluidloze eindigende regen. Tineke en ik gingen naar buiten voor het ophield. Er snelde water langs de randen van de weg, waarachtig kleine dingen meevoerend zoals vroeger, het plooide zich allerliefst van de haast, en de bomen waren te groen om aan te zien, zo diep dat het gevaarlijk scheen erin te kijken, met moeite trokken mijn ogen zich uit de koele natte bladeren onder de bladeren onder de in het lantarenlicht glimmende bladeren weer te voorschijn. En het water dat over was, dat stroomde zo maar langs de stammen naar beneden, het hout, de wortels en de grond werden er donker van. Als wij inademden kwam er lucht in onze longen. Ze was nat, Tineke, haar gezicht was nat en erg jong, het duidelijkst kon ik wat er gebeurd was proeven op haar wang.

En de velden veranderden natuurlijk ook, maar na een paar dagen pas goed. Eerst werd het geel weer bruin hier en daar, in de teruggekeerde zon waren ze eerst zo zacht als korte, lichtbruine jonge hondevacht vijfhonderd maal vergroot. En toen keerde het groene bloed, het nieuwe bloed alsof het pijn deed door het hooi heen te ontkiemen, terug in lange oude striemen en gezonde vochtige grote ronde ietwat verzonken wonden die sedert gisteren aan elkaar vergroeiden. Nu lijkt alles alweer net zoals het einde juli hoort: een nogal wankel evenwicht tussen woekeren en sterven. Maar de droogte is niet voorbij. Er worden nog steeds waterpijpen

geslagen, maar omdat die de waarde der huizen en hun belasting verhogen, soms stiekem: ik hoorde net van een meneer die zijn waterpijp in een tuinparasol had vermomd, door een ijzeren tafeltje heen stekend. En de privé zwembaden mogen nog niet geopend, maar dat van ons huis wordt sedert gisteren ook van uit de grond gevoed, ijskoud.

Ook het geknal van klappers, voetzoekers, leutebommen, grapgranaten of wat het dan ook zijn, oorspronkelijk voor het vier-juli-feest geschapen, was ditmaal akelig droog. Het neemt altijd vanaf begin mei toe en is tenslotte op die feestdag zo alom aanwezig dat men de voortdurende hartverlamming aan zichzelf begint te wijten, alsof het bonzen van de kippeborst (wat de mijne betreft) de rampzalige vreugde daarbuiten overstemt. Alleen in korte stiltes, wanneer een al te luide knal dat korte in- en uitgepuil der lodderdorstige oogballen verwekt, hoop ik gretig de schuldige doch welbebloede hand het raam langs te zien zeilen. Vaarwel, baldadig bloed, gij vaert wel goed. Gisteren verzetten zich twee deugnieten op Times Square tegen een agent. Op de negende verdieping van een belendend perceel trok dit de aandacht eens mans. Hij opende een raam waarneven ene haakstok, gebruikt voor het openen van ramen, tegen leunde. Deze stok viel naar buiten, en viel met de punt omlaag. Een dame op straat was ook geboeid door het gekrakeel. De uit gietijzer vervaardigde, van kleine knop en krul voorziene stok doorboorde haar schedel. Ze was vanmorgen nog niet dood, en volgens haar misschien ook nu nog niet. Had ik maar geroepen door de sprieterige toeter die eens wellicht de aardbol overgroeide, maar dan toch sedert lang door het verkeer geknakt. Dag hoor, volgende keer meer, - LEO VROMAN.

[XXII] Brief uit Brooklyn - 11
[november 1965]

Beste allen, - Nu is het herfst, ik word pas wakker als de zon opkomt, de bomen raken leeg en harteloos, andere worden zo vreselijk en langzaam rood dat het wel slecht met ze moet aflopen. Het mag wel dit jaar, de tochten naar Holland hebben de lente lang gemaakt, en de lange droogte heeft de zomer angstwekkend vergroot. Nu regent het vaak alweer alsof het een kleinigheid is. Maar de stranden zijn nog altijd dichtbij; we hebben daar vaak en laat genoeg gelegen, om nog een tijd te onthouden waar we wonen, dicht bij de oceaan. De vakantie, weer kort in Rhode Island, was leuk. De Estlandse dr. Kiiss en zijn vrouw vierden hun trouwdag, kreeften bij kaarslicht, papieren bordjes, de dochter Kadi erg mooi bezig achttien te worden, leek ontroerend veel op een filmster van negentien twintig. Dr. Saila, de bioloog en eigenaar van het huis, de hoge bomen, het grote grasveld en de nacht, moest ons ‘reddingboot’ laten spelen: aannemen dat we in zo'n boot zitten onder te zinken, en alleen land kunnen halen als iemand overboord springt, en om de beurt zichzelf verdedigen om niet te hoeven. Tineke en ik besloten samen vrijwillig te springen, hetgeen enige deining verwekte. Dr. Saila's ernstige Finse aard vond het vreemd en begon een verdediging die tot lang nadat het spel geëindigd was, en het gesprek over de kunst, de kwaliteit van oesters en de medische praktijk begon te lopen, doorging: ‘en mijn ervaring in het onderscheiden van eetbare anemonen...’ ‘Goed hoor, in ieder geval, zoals ik zei, de kosten voor het specialiseren in bij voorbeeld neus en keel’ ‘...en als we eenmaal geland zijn zal men bemerken dat ik ook op het gebied van veeteelt...’ Gelukkig kwamen we niet aan het tweede deel van het spel toe: om beurten aanwijzen wie dan wel het ruime sop in dient geslingerd. Alleen Kadi

zag kans zich onmiddellijk van haar toch nog jonge, mooie en zelfs aardige moeder te ontdoen. Onrealistisch, mompelde ik, er is toch ook gebrek aan voedsel, laat ons iemand aanwijzen die haar kan doodslaan met een roeispaan, zodat we haar kunnen verslinden, ongepekeld. Mijn eigen moeder was in onze cabin gebleven, die avond, anders had ze mij waarschijnlijk het zwijgen opgelegd. Ook van Tineke mag ik trouwens wel eens iets niet, en ook gelukkig altijd zachtjes en te laat. - Voor ons en onze kinderen is het strompelen tussen goedkeuren en verbieden een ingewikkeld spel. Geri en Peggy, nu 15 en 13, moesten erg nodig naar de Beatles bij voorbeeld; we moesten onze vakantie vroeg daarvoor nemen. Midden augustus gingen ze de stad in en kwamen ze tegen elkander botsend van de avonturen thuis. Elk had in de rij voor een studio staand, een kaartje vervaardigd door op een verknipte schoolpas en op een buskaartje van Schiphol het embleem van de studio te vervaardigen, wat strepen en een nummer. Druitgesmeten natuurlijk. Een kaartje was nog wel bruin gemaakt met aangezichtspoeder. Woester was de tocht naar het concert met echte kaarten, de volgende avond. Om half twee in de nacht blafte de hond, bewoog de voordeur, waren het de kinderen. Kinderen? Peggy, toch nog de jongste, geleek een ontsnapte vrouw: stond in het naakte ganglamplicht waarvan de scherpe schaduwen als woeste scheuren haar witte gezicht van het cement rondom los trachtten te maken, en grauwe strepen liepen van haar ogen, donkere ogen naar haar kin. En Geri, door een plotselinge en gloednieuwe verantwoordelijkheid bezeten, trachtte Peggy te ondersteunen zonder haar aan te raken. Hoe was het dan, vroegen wij een tijdje. O, zei Peggy, het was o. Oo! Het was, ik weet niet meer, alles wat ik weet is dat ik op de grond zat, het was na afloop, en er kwamen mensen langs, en ik huilde, en een man zei kom kom ze komen nog wel terug, en later, hoeveel later was het Geri kwam die man weer langs, dezelfde man en hij zei daar zit ze nog en ze

huilt nog aldoor. Peggy, zei Geri, je had jezelf moeten zien, gedurende het concert, je stond, je gilde, het was angstwekkend, nou na afloop ben ik zijn we met zijn drieën Janice ook natuurlijk onder het hek geklommen het was donker donker maar er waren lichten en we liepen naar second base waar ze hadden gestaan; ik nam het stof, ik zweer dat ik het nog op mij heb jij ook Peggy, net als van dat meisje bij de studio weet je nog ze had die vriendin en die had John aangeraakt en toen haar hand voordat ze die had gewassen hebben we toen de hare ik zweer dat ik me niet zal wassen niet de eerste week tot het slijt.

Tineke las dit net en zei: ik doorleef het opnieuw en hoop het nooit meer te zien, maar zonder die Beatles zou je een stuk minder verdienen. Enfin, het was nodig geloof ik, en ik heb nooit zo iets dodelijk levends gezien als die twee thuisgekomen kinderen. Het is een groot verlies, dat ontglippen van de kracht om zo woest en machteloos te bewonderen; vooral een verlies van gevaar, heil heil bij voorbeeld. Ik vind mij dan toch wel ouder en ouderlijk, een magere vogelvormige vogelkijker. De trek is al bijna voorbij, en ik heb nog zo weinig gezien. Vroeger ging ik na elke lunch - dat was toen ik in het Museum of Natural History werkte - met een medewerker Central Park in, aan de overkant van de straat, waar de Ramble was, het wildste en vogelrijkste deel. Nu loop ik alleen de platte stukjes veld rondom het hospitaal af, en richt soms haastig de kijker op een mus, om de techniek niet te verleren. Verleden week zag ik gelukkig de spotvogels weer, vreselijk vriendelijke dieren van lichte dierevachtkleuren met lange staarten en heel mooie stemmen; en toen twee Myrtle Warblers, bruine wezentjes met een helgele vlek onder op hun rug. Het woei heel hard, de spotvogels gingen als altijd op de televisieantennes van het verpleegstershuis zitten, maar hun staarten woeien haast in hun eigen gezichten. De wind brulde bij mijn hoofd als een trein en siste tegelijk dun door de bomen heen, toen ik terugliep

om weer naar binnen te gaan. Een aardige man die vaak de wacht houdt kwam op mij af en vroeg wat ik deed. Vogels, zei ik; en hij vertelde dat hij pas een witte mus had gezien, wat was dat? Misschien wel een Snow Bunting, zei ik. Chief Franey wil je even zien, antwoordde hij. Waarom? Dat wist de man niet, in het wachthuisje, zei hij. Het kan ook wel een albino mus geweest zijn, zei ik. Dat dacht hij ook al, en hier was de Chief. De Chief vroeg wat ik aan het doen was. Vogels, zei ik. Zo; nou, er was een klacht binnengekomen van een verpleegster, dat er een vent naar binnen keek met een kijker. Dat was ik zeker, zei ik, maar niet naar binnen, er zat een spotvogel op het dak. Kijk dan maar liever de andere kant uit, zei hij. - En nu, elke mooie werkdag, ga ik met mijn kijker gedurende lunchtijd de lift in, en kijk naar de verpleegsters om mij heen: was die het? met het nare gezicht? en wat deed ze daar dan wel mee toen ik niet keek? Toch niet het een of ander, met zo'n gezicht? Misschien is het vies om naar vogeltjes te kijken, maar ze hebben toch nette buikjes? En als het waait houden ze zich zo innig vast en deinen in het gezichtsveld rond met wapperende kuifjes. Geen kip doen ze kwaad. Dag hoor, in ieder geval. *Leo Vroman*.

[XXIII] Brief uit Brooklyn - 12 [februari-maart 1966]

‘Ha,’ lachte de veel beschreven kat, grimmig bladerend in de verpapierde vleugelveren van een aasvogel die hij op een droge zomer meende te hebben gedood, ‘er is geen woord van waar.’ Dat is een fabel die ik net heb bedacht. Ik vind anders al die brieven zo saai beginnen. ‘...er is geen woord van te lezen’ is misschien beter. Of hoe is deze: ‘Een’ boer, denwelken de kleederen gelijk vodden om het ligchaam hin-

gen, trad op eenen morgen zijn stal binnen, niet wetende dat de vos inmiddels eene zijner runderen heimelijk het vak van kleedersnijden had aangeleerd. ‘Ongelukkige!’ riep het beest, enz.’ Of: ‘Een kip, een stoel en een walvis besloten samen op reis te gaan.’

Het is trouwens stil in huis. We hebben zopas luidkeels een variatie op een walgelijk maar populair versje gemaakt dat ‘the men in my little girl's life’ heet, waarin een verlepte vader zich steeds oudere knapen herinnert die buiten op zijn dochter stonden te wachten. Onze variatie is: ‘Daddy? there's a boy outside. His name is Shmencyclopedia. He wants to sell you a fourteen volume cookbook.’ Flauw, he. Maar er is ten slotte niets belangrijkers dan waar je het laatst om gelachen of getreurd hebt.

Een dag later. Niets lukte vandaag. Iemand zei geen goeiemorgen, een brief kwam onbezorgd terug terwijl in mijn hoofd de geadresseerde juist zijn hartelijk en bewonderend antwoord in de bus had gedaan, - zodat ik steeds minder begon te schijnen te bestaan, ik werd steeds lelijker tegen iedereen zonder dat het gemerkt werd, mijn slordig versneden ooghoeken duwden met bedoelingen tegen de verhoute flanken van mijn neus, een ring van verkleind gereproduceerd gebit omklemde mijn tong met een bittere glimlach. Morgen beter; dit alles opschrijven voor je helpt al, zelfs, wel bedankt hoor, en dan weet ik nog niet eens tegen wie ik op het ogenblik met groeiend genoegen praat.

Nu is het zaterdag. Zojuist heb ik een Zwitserse bloedkundige opgezocht met wie ik in april een kleine vergadering moet inleiden, in Würzburg helemaal. Hij logeerde hier in het Prince George Hotel, vertelde hij. Ik in de subway, ik na een uur eruit. Het vroor overal. Fifth Avenue overgestoken, de brede lange lege baan wittig van verpulverd zout - ik dorst niet te proeven of er ook sneeuw bij was - met een kort uitzicht op dure verten, dan een zijstraat in waar sedert maanden verlaten winkels het buitenlicht inzogen, alleen het

stof door eens bewogen handen hier en daar tot vuige velden van waaiers gemaaid, maakte de afwezigheid van koopwaar gedeeltelijk onzichtbaar. Daarvoor te jonge mannen liepen met maagpijn in hun precies te los geweven overjassen langs alles en elkaar. En daar was dan het hotel. Prince George, in neonbuiswerk dat met de hand geschreven moest lijken. Binnen, twee houtglazen deuren voorbij, was het warm. Er was een oude dame die naar haar houding te oordelen op een stoel zat. Er was de gewone toonbank-met-man-en-vakjes-erachter. Er was een man met hangbuik op een duidelijker stoel. Er was een sofa waar ik nog niet op zat. Er was ook het geluid van veel gebruikte stilte, zelfs ver boven mijn hoofd. Daar hingen zwakke lampen, ver boven mijn hoofd. Benaderd werd de sofa steeds minder vuil, tot ik er werkelijk op ging neerzitten en er dus bij hoorde. Ik was nu een vrij kale man met iets buitenlands. Er kwam bovendien een Japanse jongen binnen en voorbij. Er kwam een heer binnen met een man. De heer deed zijn jas uit en keek rond en ging op een stoel zitten. Dat is hem niet, dacht ik grotendeels, en misschien toch, dacht ik soms. Intussen had nu iedereen een jas uit en ik merkte hoe erg ik de mijne nog aanhad. Opeens opspringen en hem uittrekken leek mij echter eigenaardig. Toch kon ik mijzelf van vreemden uit beschouwd gemakkelijk langzaam zien opstaan en tot op zeker conventioneel punt ontkleden als eenvoudig een wat kale man met iets buitenlands die het eindelijk een beetje te warm begint te vinden. Ik stond dus op als zodanig en deed dat. De heer keek nauwelijks, iedereen had opgehouden met kijken trouwens, en hij trachtte nog steeds te verbergen dat hij niet degene was die mij verwachtte. Ik besloot iets te doen. Hij zat voor een raam waardoor de met vaal vitrage gesluierde buitenwereld in de vorm van taxi's en soms gewoon iets, te onderkennen was. Ik zou dus door gewoon voorover te leunen en de benen tot min of meer verticale steunsels te strekken, op kunnen staan en met behulp van

loopbewegingen schijnbaar - let wel! - naar het raam bewegen als om ongeduldig - want dat was ik immers inderdaad reeds! - uit te kijken naar de aankomst van de Zwitser, maar daardoor in feite de heer zozeer naderen dat hij de naam (Vroman) op mijn plastic map - die ik hiertoe reeds in de daartoe meest effectieve positie in een van mijn eigen en zelfs nu vochtige handen geklauwd hield - niet zou kunnen nalaten te lezen tenzij door de ogen stijf met de mij zo onbekende oogleden dicht te nijpen. Maar wacht! nog beter; de map bevatte een artikel door de man zelf geschreven, een klein overdrukje waarvan echter de hem toch bekende titel op 25 cm afstand duidelijk zou zijn te herkennen. Zonder verder een woord tot mijzelf te spreken ging ik tot actie over: map open, papiertje eruit en tussen duim en wijsvinger van de andere hand, en presto, als een ware kerstboom vol identiteiten behangen, schoof ik eigenaardig naar buiten turend op hem af, intussen geheel de volgende slagzin gereedhoudende: ‘joh doh sitzen wir joh boide tszemme und wir woesten es nuut’ (Zwitsers). Op twee meter afstand begon hij er alleramerikaanst uit te zien, en op een meter kon ik nog uit een ooghoek waarnemen dat hij nu nek en hoofd ietwat had verwrongen als in een vergeefse poging om te zien of er iemand achter mij mocht naderen die meer ter zake deed. Ik besloot dus gewoon een teken van ongeduld te geven, keek zelfs even praktisch geheel naar buiten en toen naar mijn horloge, aldus de indruk wekkend mij in de stand der wijzers te interesseren. Te laat bedacht ik inderdaad gaarne te willen weten hoe laat het werkelijk was, doch ik wist mijn aandrang om nogmaals naar het uurwerk te turen ferm te beheersen. Zodoende kwam de echte Zwitser toch nog onverwachts binnen. Overal waar ik zijn gezicht herkende leek hij precies zoals ik mij hem herinnerde. Nou, dat is alles, de rest was bloedplaatjes, factor XII, one cheeseburger please, Faulhorn en Piz Languard.

Verder is er niet veel nieuws. Nu is het zondag: de dikke

New York Times, de verwarming, en buiten wind en sneeuw. Op bed liggen en een zo slecht mogelijk boek half lezen en vergeten, Peggy zien strijken. Geri hoofdstuk 144 horen schrijven van een boek dat ze met haar vriendin schrijft, en de hond van kamer tot kamer het geluid van 2 x 2 zeer kleine benen horen maken. Winter is niet helemaal akelig. Ik val geloof ik in slaap, dag. - Leo.

[XXIV] Brief uit Brooklyn - 13 [september-oktober 1966]

Dun en gekreukeld van warmte, droogte en tijd liet je brief zich uit de grote papieren zak halen waarin onze gebouwverzorger onze post van drie weken had verzameld. Daar dat is nu eens een nette zin vol bijvoegnaamwoordelijke delen van het min of meer gezegde. We waren, wou ik eigenlijk zeggen, met vakantie naar Glacier National Park. En als dit dan toch in een terugziend nummer van De Gids komt, tussen de politiek, kan ik er net zo goed bij zetten dat het nogal nodig leek, de kinderen en ons zelf het mooiste deel van dit land te laten zien en dus toch nog blij te kunnen zijn, Amerikaans te wezen, want ach ach.

De tocht naar het park: landen op een heet vliegveld in een hete avond in Chicago, per hete taxi in warme wind naar een kokend station, wachten tot het tijd wordt om te wachten, per koele trein door de nacht, bijna slapend in stoelen, soms wakker worden door het geluidloze van stilstaan in een heuvellandschap van groentevelden zonder beweging, en het geluid van ademen en snurken, weer verder beginnen te gaan en daarvan slapen, de dageraad onder halfdichte gordijnen door, hetzelfde land, soms door kilometers brede zwarte straten van omgeploegd land gesplitst, en geen mens,

een keer een zware vrouw in oude roze jurk naast een vrachtauto staand en pratend met iets dat ook op een vrouw leek, ook staand op het voorbijstromend land. Maaltijden aan kleine tafeltjes die niet voorbijsnellen tegen de achtergrond wel, weer schemering eindigend met wat oranje licht op de kant van een huisje uitstekend boven het van schaduw golvende eindeloze en weer nacht, Montana in, Culbertson, Poplar, Wolf Point, een half uur per naam, Chinook, Havre, we klimmen nu, Shelby, het wordt lichter en het mist, maar alle geluiden klinken eindelijk als op een dak in plaats van eronder. Het parkstationnetje van donker hout en vandaar af overal de roodste, blauwste en geelste bloemen, in de dalen, langs de paden van land en van schuimend water, en in de bloot gearmde velden sneeuw. Ik moest vaak nodig fotograferen onder het lopen; dan bleef ik achter tot Tineke of de kinderen bijna tussen de witte pluimen beargrass verdwenen, of de roze spirea-struiken waar die door dichte bossen vergeet-me-niet waren doorstoken. Maar één nacht hadden we slecht weer. We hadden een voettocht naar een chalet gemaakt, een vreemde tocht, een smal pad op de flank van een afgrond, the Garden Wall geheten omdat de bloemen daar nog waanzinniger bloeiden dan ooit hun bedoeling heeft kunnen zijn. De lucht werd geel boven onze aankomst, en al onder het lopen moesten we bijna bukken voor de dikke wolken die over de versleten bergkam rolden en omlaagpuilend oplosten. Uit verre blauwe bergen tegenover ons walmde een uitsmerende duisternis waaronder weerlicht het dal verlichtte. We kregen een kamer met vier bedden, waaromheen zwart geteerde verbazend hoge staande stammen de wanden vormden. Een houten buitentrap af naar het buitenhuisje vol toiletten en naar het kleine zaaltje onder onze kamer waar gegeten zou gaan worden. De eerste regendruppels buiten werden nog door lage zon verlicht. Een mooie verpleegster in rode broek bediende, studenten die werkten en bezoekers waren niet van elkaar te onderscheiden. Toen

het al bijna donker was, sperden de verre wolken zich open rondom een licht groene keel; grijs maar duidelijk hingen daarin onmogelijke bergtoppen, daarna ging de mond weer vaal en sprakeloos dicht. Een lamp werd binnen aangestoken en opgehangen, onhandig degenen verlichtend die zich om de zwarte kachel hadden geschaard. Verwarmd en vermoeid bladerden we nog wat in verjaarde maandbladen, toen zeiden we goedenacht en gingen naar buiten. Er siste een ijzige wind die aan de duisternis verwarrende vormen gaf. Hier en daar wankelde een zaklantaren weg of terug. We vonden de w.c.'s Daarbinnen flakkerde het van een bezige heer die achter het halve deurtje zelfverlichting pleegde. ‘They say the grizzly is around’, zei zijn holle stem ook nog, maar buiten zag ik niets, tot ik al naar onze kamer was geklommen. Een heel eind weg stond toen de harige bal tegen een helling te aarzelen in het licht van kwispelende lantarens, in de kille storm en vlagen mist. Gekleed maar klappertandend in bed. Fronsend begonnen mijn voeten en sokken zich aan elkaar en aan het langzaam ontdooiend laken te verwarmen. Van de kamers rondom, en van de kinderen in hun bedden vlakbij, klonk gegrinnik, gelach, gehoest, dat langzaam stiller werd. Donder was toen te horen, rondstommelend in de verte. ‘Weet je dat ik met ons lampje in zijn snuit heb geschenen?’ fluisterde Tineke, ‘zijn ogen waren geel.’ Plotseling stond het onweer op en rende nader, stortte op het dak in een vloed van brokken: hagel. Dan weer was het stil en weerlichtte alleen, windstil weerlicht. Dan weer rammelde de deur, de wind brulde en woei naar binnen, hagel en regen dreunde tot ik sliep.

De volgende morgen regende het niet meer, scheen de zon niet, stond het verre uitzicht er niet, witte mist alleen. De kachel was aan in de eetzaal. Ontbijt, zakken lunch inpakken, We'll be back some day zeggen, en de kou in met kille regenjassen aan, langzaam door de wolken klimmen tot

Swiftcurrent Pass, een kleine ijle vlakte, lichtgrijs sneeuwveld op donkergrijs en tussen zwarte kromme sparren in de storm kolkend, hardop praten naar voorschrift om de beren - waar? - niet te verschrikken en te verwoeden, een stapel stenen, 7176 feet, en dan langzaam omlaag, de mist wordt witter en witter, dan blauwig, en plotseling valt het dal open onder onze voeten, met een donkerblauw meertje dichtbij, een lichtblauw meer verder weg, en heel in de verte, in de zon, langere meren. Het pad was mooi, de afgrond steil en diep, onder het lopen scheen het dal stil mee te gaan naast onze voeten. Het werd warmer, zelfs de stille lucht werd voelbaar, alleen nog koud binnen het fijne sproeisel van de suizende watervallen tussen de rotsen, zelfs de rode rotsen in de vlakte waar we ten slotte rustten en aten. Kartonnen bekers waren voor ons ingepakt, en zakjes oranje poeder, om met beekwater limonade te maken. Oranje en rode Indian Paintbrush, Yellow en Blue Pentstemon, dreunend water, een klein grijs vogeltje op een rots loopt het water in, door de heldere gestriemde stroom is het vertekend zichtbaar, haastig lopend en zoekend, het komt boven uit het dreunende water, het vliegt weg achter de waterval, het steekt de fijne snavel in een donker druppelende woonplaats, dreunend water, kinderlijk getjilp, daar vliegt het weer, onder de overhangende struiken door, vlak boven het dreunende water. Toen we verder gingen, een bocht om, was het eensklaps stil, maar dieper het dal in was de waterval opnieuw, verkleind, te horen.

[XXV]
Brooklyn, 10 januari 1968

Beste Geert, Dank je wel, voor je briefje van 4 januari. Vrede! maar liefst met gevaren, van een openbarend soort.

Ik kom zo weinig tot speciaal schrijven dat ik maar, pedantheidlozighopenderhalve, gewoon een brief aan je schrijf in de hoop dat die, hoogstens in zijn geheel, voor Tirade te gebruiken is. Ik denk namelijk tegenwoordig van alles waarover ik toch al niet veel geschreven heb tot nu toe, en laat staan aan jou en Tirade.

Ik leer, want verander, altijd het meest van de minst gunstige besprekingen en ben dus nu vooral geïnteresseerd in die uit Vrij Nederland, waar geloof ik zoiets boven stond als 'Het heen en weer van Vroman begint te vervelen.' Ik denk altijd toch al meteen, als ik een recensie lees: waarachtig, dat is waar (ik ben een groot dichter, b.v.), dus ditmaal ook (ik begin te vervelen). Alles wat heen en weer gaat, en niet alleen mijn stijl, wordt vervelend:

dag-nacht-dag, bloeddruk, ademhaling altijd maar in-uit-in, woorden, altijd dezelfde of altijd nieuwe, maar nooit een ander verschijnsel uit wat voor tijdschrift of boek ook. Hier is iets dat ik net maakte en dat misschien op correct gerangschikte stenen geschilderd kan worden:

> Drie stenen zitten op een steen.
> Acht stenen liggen er om heen.
> Daar onder liggen er nog negen.
> Andere daar naast en tegen.
> Een steekt half uit het zand naar buiten
> om zich nog eventjes te uiten.
> Leert, kinderen, dit uit zijnen mond:
> houdt steeds een vuist boven de grond.

Niet dat dat helpt, die vuist. Mijn lab staart hoog neer op een golfterrein, al weken wit, waarin een vijver ligt, al weken wit. Maandag stond daar een auto, zwart, een vrachtauto, wit, een hijskraan met een bungelende bek die zich telkens en telkens in het ijs neer zwaaide en met zwart kwijl

bovenkwam. Een helicopter maalde daar gisteren boven rond. Er werd naar twee jongens gezocht. Vandaag riep mijn assistente. Ze hebben iets! ‘Een boomstronk’ hoopte ik eigenlijk toch niet eens meer. Tja, ze hadden inderdaad iets, de radio raakte er gewoon niet over uitgekwaakt. Soms denk ik, niemand gaat eigenlijk dood, iedereen valt gewoon flauw en dan uit elkaar of zo. Ik merkte gisteravond dat dat ook grammaticaal kan worden uitgedrukt:

> Drie apen, heel tevreden,

nee wacht even, zo is de nadruk fout. Hier:

> Drie apen,
> heel tevreden, zaten
> in een paradijs,
> tien jaar later grijs,
> en tien jaar later overleden,
> met elkaar te praten.

Zoiets kan je helaas wel in het Duits maar niet in het Engels vertalen. Wat een ergerlijk versje, zelfs nu ik het overlees.

Van besprekingen gesproken, Ivo stuurde mij een krantenstukje van Gabriël Smit over Holub. Erg leuk: verleden jaar was ik op een avond met hem voor het Poetry Center. Ik moest dingen van mij in het Hollands voorlezen, en van Achterberg, toen Adrienne Rich dezelfde in het Engels, toen Holub zijn werk in het Czechisch, daarna Robert Lowell dezelfde in het Engels. De Deur, van Holub, zal wel oorspronkelijk begonnen zijn met streschnewschtrekdznje, een regel die vijf maal terug komt en in die krant als ‘Ga en doe de deur open’ vertaald is. Het heen en weer van Holub begint ook te vervelen, het herhalen van regels. Wel een

goede man, geloof ik, Holub; hij had op mijn lab zullen komen, maar onze telefoons hebben elkaar misgelopen en nu is hij al weer naar huis geloof ik. ‘Ga en doe de deur open’ bah, sla en doe het boek dicht. O komt, en er is kijken. Flauwe kul, die namaak bijbeltaal, alleen omdat een vorm tot onbegrijpelijk toe verouderd is hoeft hij nog niet beter te zijn. ‘Ga weg doe de deur open’ bedoelt Holub misschien. Anders had hij wel ‘streschnim’ in plaats van ‘streschnew’ geschreven.

Maar critiek is eigenlijk altijd onzin, speciaal ongunstige, want als een levend mens iets schrijft is het zo ingewikkeld als een levend mens, en daar begrijpen we zelfs niets van als hij niets schrijft, ja zelfs als hij niets doet, dan doet hij al zo veel. Hier:

> Een ezelachtig oog
> keek rond en zeurde
> dat er niets gebeurde
> want dat er niets bewoog.
> Fout, oog! Een ezelachtig oog
> keek rond en zeurde.

Ja hoor, zo is het. Weet je dat ik bijna niets kan vinden in Hollandse of Engelse poezie dat ik werkelijk nog goed vind?

Het zijn allemaal gedichten, gedichten. Heb je Snow White gelezen? Stond eerst in de New Yorker, is nu een boekje. Ik hou daar wel van; de schrijver heet ongeveer Barthelme. Nou dan, dag hoor, ik hoop dat het heen en weer, nee genoeg al, dag. *Leo*.

En ook nog eens extra persoonlijk dag. Gaat alles wel, en wat doe je verder. *Leo*.

ook groeten van Tineke.

[XXVI] Brief uit Brooklyn - 14
9 april 1968

Donderdagavond, vlak voordat we naar een concert gingen, kwekte onze kleine radio dat Martin Luther King gewond was. Na het concert, weer thuis, de hond springen en blaffen, kwekte onze kleine radio dat Martin Luther King dood was, al uren dood. Zijn lichaam had waarschijnlijk al geen idee van de tijd, en van zijn kinderen mocht hij misschien nog niet eens. Ik vertelde het nieuws aan onze dochters, door de dichte badkamerdeur heen, waarachter ze door tandenborstels verwrongen droeve geluiden maakten. Peggy is nog aldoor wat ziek en bleek, dus ging ik zondag alleen maar met Geri en een vriendin van haar naar Central Park, voor een dienst. Ik had intussen al van alles gedaan om de wereld vooruit te helpen. Vrijdagochtend, zoals altijd meerijdend met Charlie bij voorbeeld. Charlie vroeg aan Oscar, de verversopzichter van ons hospitaal die ook altijd meerijdt: wat zeg je wel van die King? Best, zei Oscar, ze moesten al die zwarte bastaarden maar neerschieten. Oscars achterhoofd ziet er vanuit mijn achterbank gezien nog heel wat dommer uit dan zijn voorhoofd, en wordt vrij onbeholpen door peper-en-zout-krulletjes beschermd. Ik had toevallig een paraplu bij me met een keihard handvat. Ik omklemde het zwartgeplooide deel stevig, en sidderend van de non-violence legde ik hem uit dat ik ditmaal niet veel geduld kon hebben. Wat willen die kerels, antwoordde hij, niets doen en toch een inkomen, relletjes en plunderen, hoe kenne die paar zwarten die bij ons werken zo fatsoenlijk zijn -. Zo gaat het altijd, zei ik, de paar die je kent zijn keurig, het zijn altijd alle anderen, net als met de joden, zei ik tegen zijn joodse achterhoofd. Dat is wat anders, riep het van voren terug, die werken tenminste om hun kinderen naar school te kunnen sturen. Alles kost tijd, zei ik, kalmer geworden.

Die vrijdagmiddag was er een klein afscheidspartijtje voor Lilly, onze Chinese secretaresse, allerzwangerst. Haar gezicht is soms zo mooi dat haar idiote buik beslist een opluchting is. Het was deze laatste maal verscholen tussen alle bezoekers die de afscheidstaart en punch kwamen hebben; ook heel wat negers laat in de middag: Charlie, een illustrator, rond glimmendlachend hoofd met snor, wel eens bij ons thuis geweest, al zeg ik het zelf - en George, de liftbedienaar, hij heeft een prachtig op mahoniehout lijkend hoofd en een echt houten hand. Hij had wat moeite met zijn kartonnen bordje en plastic vorkje tegelijk, laat mij je bordje vasthouden dan kan jij eten zei ik maar nee zei hij ik zet het wel hier op deze gootsteen die dit tafeltje of wat is het. Daar stond hij, een klodder slagroom viel meteen plep op zijn bruine houtachtige gepoetste schoen; laat me dat even zei ik haast buiten adem en met een gebloemd papieren servetje veegde ik het af; geen voedsel mag deze kamer verlaten deed ik geestig, aldus op mijn eigen zo typisch beschaafde wijze mijn zwarte doch misdeelde broeder alle kans op verlegenheid ontnemend.

Even denken. Waarmee heb ik het rassenvraagstuk nog meer opgelost. O ja, Central Park. Zondag. In de subway erheen zat ik naast een netgekleed negermeisje. Ze stapte overal niet uit, zodat ik ten slotte vroeg of ze ook naar Central Park ging. Nee zei ze, verbaasd geloof ik. We moesten eerst het Museum of Natural History in, om Ethel te halen, de dame met wie ik vroeger in de Animal Behavior afdeling gewerkt had en die ook een goede vriendin van de kinderen was geworden. Officieel was het museum dicht, maar we mochten het doodstille schemer in, de lift werkte, en helemaal boven gingen we de ouwe brave wenteltrap op, de dierengeuren in. Iemand liet ons Afrikaanse kakkerlakken zien, die sissend blazen als je ze aanraakt.

In het park was het al vol, de meesten negers, veel met banden om de arm: ‘Our King Will Never Die’; veel men-

sen met vergeelde palmblaadjes, het was Palmzondag. Er kwam een wat oude blanke dame in lichtblauwe regenjas aan, en negerhanden op haar schouders doordat de jongen achter haar blind was en zo gestuurd werd. Achter hem waarachtig een wat oude blanke dame in lichtblauwe regenjas, en negerhanden op haar schouders et cetera; dit is een zoete wereld soms, een zoete wereld. Vlak voor ons, een grote blanke man met een zwart kindje op zijn nek, naast het zwartje kindje een blank kindje, op de nek van een neger. Lindsay was te horen, hij meende het allemaal echt geloof ik, alleen was hij zo ver weg dat zijn woorden eerst te horen kwamen uit een radiootje bij ons in de buurt en dan pas uit de grote verre luidsprekers van het park; alsof hij telkens door een dwergje werd voorgezegd. Rockefeller. Hij werd onderbroken door even ver en klein geschreeuw: ‘free Rap Brown’, gevolgd door uiterst kleine uitroeptekentjes, toch wel alsof ik een luis was tussen de grote duistere schubben van een geweldig monster dat vuur blaast aan de horizon. Kijk niet naar mij om, ik bijt niet ik ben maar een bladluis kijk maar hoe groen, de honing druppelt uit mijn rug, nee nu niet likken. Aan het eind moesten handen worden vastgehouden, ik kreeg alleen maar wat witte, en ‘We shall overcome’ gezongen, en plotseling tranen. Ik niet, ik zei alleen maar godgodgod met mijn onderkiezen stevig in mijn bovenkiezen gepast, dat is net zo goed. We liepen terug door het park, de zon scheen door jonge paarse bloemen heen om zwartgeklede agenten heen kaatste tegen hun lichtblauwe helmen terug naar de zon. Verderop een politieauto. Een negerdame met geweldige witte hoed riep naar binnen dat de chauffeur zijn lichten aan moest steken, dit was een begrafenis. Geen gek idee, waarom doen jullie dat niet, vroeg een blanke dame. De agenten in het glazige vehikel zeiden niets dan glimlachen. Alle agenten waren wit. Van ras. Verderop een negerdame (negerin vind ik zo'n oerwoord) op een bank, ze sloeg het schreeuwende kindje in haar armen met palmblaren.

En nu is het dinsdag; ik had vrijgenomen, maar King wordt steeds doder. Wie door zoveel mensen wordt begraven krijgt dat niet gauw ongedaan, ook al proberen ze het omgekeerde. In Atlanta bloeit de Dogwood: ijle bomen met grote roze en witte kruisvormige bloemen, met een gebruinde kerf aan het puntje van elk bloemblad, alsof ze zich van vier verroeste spijkers hebben losgewrongen. Ik zal vandaag maar in Christus geloven, er is niets beters te doen. En in een gewichtloze hemel, King was altijd een beetje dik, goed om te zweven. In de processie op t.v. liep hier en daar, het gegeweldig hoofd opzij gekeerd en de mond wijd open, een portret van hem mee. Niemand sterft misschien wel; het onzichtbaar kleine portretje van ene heer Ruibgord Soepingherwoude zal ook wel ergens meelopen in een afgelaste optocht dan. Het is ineens zo hard lente, de narcissen zijn zo hel opengesprongen dat ze misschien ook wel bang zijn zometeen neergeschoten te worden door het stengeltje. Misschien is trouwens alles wel alleen maar mooi uit angst dat het straks te laat is.

En nu is het vrijdag, een betraande vrede om Pasen in te worden. Als iemand die zijn tijd vooruit was gestormd, eindelijk dood is, denk je hehe, eindelijk kunnen we die eens inhalen en dan zelfs met hem praten, maar weer mis, hij loopt nu alleen maar achterstevoren van ons weg. En alles in de wereld dat een paar dagen ongeduldig op het wegstoppen van zijn lichaam had gewacht, krabbelt haastig over zijn verflauwend beeld, niets achterna. Wat is hij nu dan, een weggelopen ziel, een wettig tot rotten aangemoedigd lichaam, een vader die pas over een maand of zo dood mag worden genoemd, en in het hoofd van de moordenaar een steeds moeilijkere en mooier geraakte bloedvolle schietschijf? Soms lijkt de hele lentestad wel met een grauwe, veel te veel vergrote foto van hem toegedekt, proppen ervan worden in Harlem, in Bedford Stuyvesant wat naar binnen gepropt en

aangestoken en weer uitgeblazen. De knoppen van de bomen gaan dit jaar zo vlug open, en de tulpen en narcissen sterven haast op slag van het bloeien.

Dag hoor, ik ga maar eens naar de maansverduistering kijken.

[XXVII] Beste Allen,
30 januari 1969

Als dit een serie wordt, is dit het eerste. Als dit geen serie wordt is dit ook het laatste en dus tweemaal zo belangrijk, maar ik weet niet voor wie.

Ikzelf ben al belangrijk genoeg. Ik ben namelijk voor zover ik weet de enige die ik persoonlijk ken en van wie ik bovendien vrij zeker weet dat hij bij Mies op, nee, Op De Stoel heeft gezeten, een uitdrukking die trouwens over honderd jaar wel niet meer zal bestaan en die ik dus gerust weg kan laten. Behalve dat ik bij die gelegenheid in een verbonden microfoon zei dat ik wel in kranten zou schrijven als die daarom zouden vragen. En waarachtig, na afloop; een meisje om een handtekening, een patiënt om een zalfje maar ik was niet zo'n dokter, en een meneer van Het Vrije Volk om stukjes. Nou, hier dan.

Het zal om lokale kleur gaan. Verleden week bij voorbeeld met Gena, mijn lieve lichtblauwogige wipneuzige assistente en Robert de jonge chirurg met nieuw snorretje en sinds pas haar man, naar een plaatsje, Silver Spring, bij Washington, voor een bijeenkomst van mensen die geld van de regering in kunstnieren proberen om te zetten.

De vertrekochtend stonden Tineke (daar ben ik mee getrouwd, dat weet je nou toch wel), Geri (oudste dochter;

Peggy was al naar school) en ik voor het huis en daar kwamen ze dan, maar we moesten eerst de rasechte langharige katjes zien hoor, raampjes van het kleine zilveren autootje dichtgedraaid, poezedoos opengemaakt, en daar kwamen de uiterst kleine geweldig zilverbehaarde kopjes al te voorschijn. Terug erin, deurtje open, Vroman erin, Gena moest opschuiven en op een rem zitten, en zo eerst naar Staten Island, over de Belt Parkway langs de oceaan, soms plotseling hoge witte schimmen langs de weg: tot schuim verstoven stukken branding. En de Verrazano Bridge over: een kathedraal van draden zo hoog als een laag vliegtuig boven het verfijnde water van de Narrows. Staten Island is ineens verwilderde heuvels, voorlopig, maar in de bossen groeien de borden Te Koop al.

Hier en daar de Narrows nog te zien, een kudde dikke schepen drijven naar de haven te staren, ze wachten zonder te loeien op het einde van de dokstaking. Nog een eindje rijden, en daar was de vijver waar Gena altijd al van vertelde dat er eenden in waren en daar waren ze. Haar moeder stond blootshoofds en precies zo dat het leuk was. Binnen was buiten de vijver te zien en daar waren ze weer (de eenden). Beneden: eindelijk Ofy, Newfoundlandhond, een geweldige zwarte langharige piramide waarvan 5 pct. kwispelde; en de punt likte.

Weg weer, nu in een stationwagon zo groot als een overdekte zeilboot, mijn grote grafieken rolden door het ruim, Robert stuurde. Er is evenveel landschap langs de Turnpikes van hier naar Washington, als in een geroeste radio. In mijn hotelkamer klap deur dicht koffertje, klap open, wit hemd eruit, uitkleden, bijeenkomst is al begonnen wit hemd aan, eerste lezing vast al, wat? geen dassen bij me, telefoonlijstje, ja waarachtig Giftshop dial 7 no we don't sell any ties, Robert's kamer, ja hoor hij heeft een extra, wacht maar even en daar was hij al. Mijn eigen lezing zou de volgende middag

pas zijn, waarom schrijf ik dit eigenlijk allemaal dat is toch niets nieuws voor een krant?

Wacht maar. Eerst dus naar een paar lezingen, onze groep, die speciaal membranenmateriaal onderzocht, moest in de helft van een bar zitten; in de andere helft een paar dronkaards: ‘Who the heil wants to live in Los Angeles I told him!!’ ‘Sh!!’ Na afloop gingen we met zijn tienen in twee taxi's - allemaal kunstniermateriaalmeters - naar een Frans restaurant. Juist wou ik een hap van de côte d'agneau nemen toen ik een duidelijke spanning merkte: gevaar? dacht en meteen klonk er een ellendige knal. Het was een bom in Vietnam. Er waren veel doden ook bij voor te stellen, bij voorbeeld een jongen die glimlachend met een zwarte kip in de armen helemaal niet meer duidelijk daarvan te, nou ja. Zijn moeder zou bij voorbeeld nog kunnen leven, en een andere kip, misschien een witte met pak weg een groene staart. Pas toen ik me kon voorstellen dat er een ambulance was, het kereltje dichtgenaaid en gewassen, dood of levend, klampten mijn kaken zich in het lamsvlees samen.

We praatten nog wat over het verband tussen oppervlaktespanning en bloedplaatjes met stollingsenzymen op hun membranen, en reden naar huis. Ook in bed hoorde ik soms nog schoten, maar die kwamen uit het televisietoestel van mijn buren. Of ze echt waren, en dus in een nieuwsfilm voorkwamen, of onecht en dus in een cowboyfilm, dat weet ik niet en doet er dus niet toe.

Hartelijke groeten, LEO VROMAN.

[XXVIII] Beste Allen,
[12 april 1969]

Nu is het al afgelopen met maart, en ik had begin maart willen schrijven. Hier heb ik nog een kladje dat begint met: 11

maart. De sneeuw die over de vuile sneeuw gevallen was ligt hier en daar nog in hoopjes, met sneeuw bedekt, waaronder de dooi een fijne franje wereld van oude verse sneeuw te voorschijn smelt. Vergeet dat nou maar, er is nergens meer sneeuw te vinden, sedert een week.

Ik begrijp de tijd nooit goed, nu lees je dit alweer later dan ik het schrijf, maar in ieder geval maak ik geen kladjes meer. Wel denk ik soms, dat moet ik opschrijven voor later.

Vanochtend bijvoorbeeld had ik het met Gena, mijn assistente, over de slaafsheid van vrouwen in sommige landen en ik zei: In Japan duwen wel veel vrouwen overvolle mestwagens voort, maar er zijn er ook die trekken. Geestig, hè?

Gena, de schoft, zei gisteren tegen haar man (ach ach ze zijn zo jong) dat het toch wel heerlijk moest zijn waar zijn zuster was, in de Virgin Islands. Nou, zei hij, waren we er maar. Nou, zei zij, vooruit. Daag me niet uit zei hij, ja zei zij, - nou, ze zitten al in het vliegtuig en komen zondag terug, straatarm.

Maar ik leef ook wel hoor, soms een hele dag bijna. En nu het lente wordt, heb ik al weer een heel jaar vrij veel geleefd. Hier en daar sta ik terecht aangegeven met (1915-) achter mij. Vul maar in, betekent dat, het doet er niet toe. Ja hoor, dat betekent het, geen flauwe kul.

Als ik uit betrouwbare bron (b.v. in de lucht) zou horen dat ik nog maar een minuut te leven had, dan keek ik eerst op mijn horloge, ging dan wat veiliger zitten om niet al te pijnlijk dood te vallen en tikte verder. Twee weken geleden besloot onze goeie vriendin Ethel, dan ook een biologe, (haar man een fotograaf met een woeste gevoeligheid voor alles wat onoprecht is, Charlie geheten) dat het tijd werd om eens met Tineke te praten, want die kan eigenlijk zoveel met haar hoofd en moest toch eens denken wat te doen als ik eenmaal gestorven en het huis uit ben, goed dus. Tineke naar Manhattan en de twee vrouwen maar praten. Twee dagen later

belde Ethel op. Tineke nam de telefoon op, was eerst even stil, zei toen zachtjes ‘o Ethel’ - tja, Charlie dood. Een uur later waren we al, ach dat hoeft hier niet allemaal bij.

Twee dagen later, die dienst, de kinderen hadden al zo gehuild en wilden er toch heen. Misschien is de dood wel goed voor ze, ze zijn toch geen kinderen meer. Een verstrooide jonge dierpsycholoog haalde Tineke en mij op binnen zijn autootje, en naar Peggy's school, een honderd jaar oud donkerrood stenen gebouw met wat withouten vestibule bijna, en een huistuintje min of meer eromheen, alles dungetralied van een hek om de rest van downtown Brooklyn tegen te gaan: de gerechtshoven, de gevangenis, de opschriften Bail Bonded, Bar Ba., B.r., Certified Bonds, een kroeg die The Verdict heet, lachende advocaten, kwade politiebureaus.

In school werd juist een ‘white elephant sale’ gehouden, dat is een liefdadige uitverkoop van bijna nog bruikbare en ook zelfgemaakte leuke dingen, Peggy's ringen van bonte telefoondraadjes lagen daar ook, in de lage kamer, en daar stond ze zelf, bleek als een porseleinen vuurtoren bij dag, de ogen door levende zwarte wereldrampen verlicht.

We reden boven de havens van Manhattan naar het noorden. Schepen lieten zich languit onder ons ledigen. Soms wordt het lichaam tentoongesteld, zei Tineke tegen Peggy, je hoeft nooit te kijken. Maar later, in dat zorgvuldig zielloos gehouden ontvangstportaal, onontkoombaar bekleed, waren de zaaltjes zonder toneel, trilde ze toch, waren de eetzaaltjes zonder eten, de treurenden zonder stemmen.

Ik bleef beneden op Geri wachten terwijl een beroepsheer zei: which service please? Upstairs; or: elevator to your right. Which service please? Straight ahead, which service please?

Geri dan, 18 (Peggy is nu 17), had een lange vakantie want haar college is in Vermont en heeft 's winters te zware sneeuw om in na te denken. En ze moet dan werken, had in het telefoonboek onder Animals gekeken en daar ‘Animal

Talent Scouts' gevonden wat een aardige dame met een huis vol optredende dieren bleek te zijn waar wel een schoonmaakster bij kon met lang haar.

Maar deze dag was Geri gaan werken toen het nog donker was; de Amazonereiger in de hanebalken, de schuwe Wallaby die nooit voor iets speelde, de Deense doggen en de hazewinden voor de Rosenkavalier, de kikkers die de rol van prinses hadden vertolkt, de eekhoorn van de potato-chipsreclame, de donzige katten moesten tot hun verbazing alle elkaar voor dag en dauw verschoond en gevoerd zien worden door een vandaag zo ernstige Geri.

Ik wachtte. 'Where is that darned Jeffrey,' brulde iemand gedempt in een kantoortje. De straatdeur ging open. Een late heer keek mij vragend aan, hij kwam me bekend voor, 'upstairs or elevator to your right' zei ik dus. Weer de straatdeur, ditmaal Geri goddank.

We liepen de trap op, ik kuste haar koude kruin. Er was een volle zaal, tweehonderd mensen, en vooraan een lessenaartje, maar zelfs daar leek iedereen, van achteren gezien ten minste, levend. Een magere man vertelde hoe Charlie schoolbuschauffeur was, en het vereiste bekertje naast zich moest ophangen voor fooien, tegen zijn zin, en daar dus op schreef: Help me, I am blind.

De man ging weer zitten, en daar stond ineens Charlie zelf nog eens, alleen wat ingevallen en wat wilderrood haar en praatte over zich zelf, maar nee, hij had immers een broer.

'Het is zijn broer,' zei een dame achter mij. Wanneer mompel mompel, mompelde ze toen. De crematie, antwoordde een vrouw naast haar, maar die is vanochtend al geweest, de crematie, die is al voorbij.

De doden springen vaak zo vreemd en haastig achteruit het verleden in, dat is toch niet nodig, wie doet ze wat. Later droomde ik van grote zwarte vogels, hun groen en rood gezoomde ogen wimperden, ze daalden ook aan de verkeerde

kant van het hek, de onderste onder hen konden niet langer en riepen orrr orrr maar het werd more, more en menselijk alles. Ach Charlie.

Alles zal wel anders zijn, we zijn het bangst voor niets.

Hartelijke groeten, LEO VROMAN

[XXIX] Beste Allen,
Brooklyn, 30 mei 1969

Vaak zoek ik naar middelen tegen mijn lust naar rechtvaardigheid, die mij soms lam laat lopen zoeken naar de daders van kinderziekten of naar het broedzwijn van de oorlog. Het beste middel is misschien te vinden in het vernietigen van de tijd. Dit vers heb ik dan ook genotvol gemaakt:

Maart 1823. 'Voordat het regent' lachte hij, zijn lepel suiker onder een ooglid van zijn dochter wringend in juni 1901, 'voordat het regent hahaha, zal je 't zien sneeuwen.' (Het was mei 1990). 'Voordat het regent hahaha' ...maar de moraal greep sissend naar hem terug: 'chdchtr, ch, sjebliech.' 'Cheh.'; dood. (1821).

Ik weet natuurlijk niet wat je daarvan vindt, maar het was fijn werk om bijna een hele eeuw in de knoop te leggen zodat de schuldigen gemarteld door de vloek van hun daad lang van tevoren aan mijn voeten lagen te kronkelen. Maar ja, hoeveel schuldigen lezen dit. Was slecht zijn maar akeliger, dan wou niemand. Of waren ziekte en pijn maar lekker en dus altijd rechtvaardig. Elk land dat rijke kinderen beter verpleegt dan arme is intussen minstens zo primitief als Jessewouland. Nou, genoeg daarover alweer voor vandaag.

Verleden week was ik in Alexandria en Washington, wou je daar soms iets over horen? Dan kan ik fijn impres-

sionistisch. Anders sla je het blad maar om hoor, geen gezeur met dat gelees.

De taxichauffeur, op weg naar het vliegveld, langs huizen, langs water en riet, zei jazeker, bevooroordeeld was hij: waarom, vroeg ik, langs huizen, langs huizen; omdat, zei hij, langs water, omdat als ik een negerpassagier heb, dan ben ik bang. Langs meeuwen, langs lange rijen gele vuilnisauto's staande langs de stadsvuilnisvelden, zei ik: misschien zou het toch niet zo gek zijn als Norman Mailer burgemeester werd. Nooit, riep de chauffeur, hij schrijft goed maar hij is een potsierlijke pias, en zijn maat, van zijn boeken hou ik ook wel, maar dat kaaiwerkersaccent dat is maar aanstellerij, zei de chauffeur.

In het vliegtuig zat ik naast een Schot die vliegtuigonderdelen verkocht. Zijn Hollandse collega hield hem altijd voor de gek zei hij, a great man. Het mistte. We stonden twee uur langzaam op te schuiven in de rij grote en heel kleine toestellen, vlogen haastig en onduidelijk, kwamen twee uur te laat aan.

Taxi naar het hotel in Alexandria, een rechthoekig antiek gebouw. Het was heet, er kon een koeler in de kamer aan. Weer naar beneden - niemand in de gebleekt fluwelen gangen - de lege lift - beneden schuivelde ik de duistere eetzaal binnen, zorgvuldig in de rug geboord door oogjes van twee dikke mannen in hemdsmouwen vanuit dikke aangeklede stoelen. Boven mij was het druipsteen door de warmte tot dreigend zware kandelabers aaneengeschift; zwarte spiegels rondom hadden verder niets te kaatsen.

Een dame in een soort van jurk vroeg wat ik wou. Eten? Maar de zaal ging juist dicht, even kijken, nee hoor, tja, aan de overkant die gaan ook dicht, misschien zes blokken die kant op, de Wayfarers Inn. Ik naar buiten, maar daar was het al even binnen en windstil, alleen enkele lichten wat ver. Er liepen twee jongens voor mij uit, en links verweg een dame deze kant op, kort vormden wij met ons vieren iets wis-

kundig belangrijks, toen sloegen de jongens af.

Ik kwam in een breedstratige dalende achterbuurt terecht, zag toen dat alles allerschoonst gemaakt was, nauwe huizen met mozaïek van oude ruitjes, en daar was een brede schuur half open, binnen waren kleine tafeltjes en iets kaarserigs, vier, zeven mensen aten er om een enkele tafel, dus waar het gebied tussen te onvriendelijk ver van hen af en te vriendelijk dichtbij de muur sneed ging ik zitten. Achter mij hingen modernoïde schilderijen die door iemand zelf waren gemaakt.

De volgende dag hield ik een lange lezing in het Naval Research Laboratory. Ruwe cementen stallen vol dure instrumenten. Na afloop werd voorzichtig tegen mij gedacht; buiten woekerde de veiligheid.

Die avond at ik met dr. S. en haar man, en dr. J. en zijn vrouw. Het gladde complex waarin de Essen woonden was om een tuin met fonteinen, blauw verlichte bomen en zwembad gebouwd. Vanaf het dak wist ze mij de wit verlichte organen van Washington te vertonen: Capitol, Washington Monument, en daar was de rivier, daar, de maan, kijk, sterren. Ik was op tijd op mijn kamer terug om het televisietoestel aan te zetten en bed en stoel te verlichten met het beeld van Apollo-10.

Soms is alles zo ver van iets af en ik zelf daartussen ook aldoor onaangeland. Het verlatenst was ik ditmaal, toen ik al bijna thuis was. Deze taxichauffeur was een oude dunne man met een nieuwe te grote pet op, waar iemand bij hem thuis wel over zal lachen ‘je moet hem met zijn pet zien, zet hem nogis op Pa.’

Mijn zoon geeft les in kunst vertelde hij, hier is een artikel dat hebben ze van hem gedrukt, hou het maar, dit verkeer is onmogelijk ik weet wel een kortere weg, die kennen die jongelui zo niet, zei hij. Al vlak na het vliegveld sloeg hij af, Queens in, door straten en straten vol vreemdelingen, stopte op een hoek, sloeg rechtsaf maar draaide na dertig

centimeter linksaf, schudde zijn hoofd tegen het verkeer dat er al lang niet meer was, begon na nog een paar aarzelingen te mompelen.

Om hem gerust te stellen begon ik krampachtig in het artikel van zijn zoon te lezen, bijna hardop: ‘het hout is al sedert honderden, ja duizenden jaren niet slechts een brandmiddel doch ook een middel tot zelfexpressie’ zei de zoon. ‘Ik geloof dat ik zo weer op Queens Boulevard terecht kom’ mompelde de vader. ‘Latewe nou naar huis gaan’ dacht Vroman huilerig.

‘Reeds de oude Egyptenaren’ schoot het de zoon te binnen. ‘Zodra ik de Approach maar terugheb’ versprak de vader zich. ‘Ik bedacht daarom, de natuurlijke warmte van de houtstructuur mee te laten werken aan de inspiratie van mijn vorm, figuur een’ kraaide de zoon, en waarachtig, een onderbelichte buste van een besneden mahonie sandwich.

‘Tineke’ dacht ik, ‘nou was ik al zoveel jaren zo lang geleden zonder je, moet dit half uur nou ook?’ ‘Ja’ kuchte mijn verdorde bestuurder, ‘we hebben het, van hier af weet ik het precies.’ En waarachtig, rietvelden, water. ‘Wat zeg je ervan?’ vroeg de vader. ‘Heel duidelijk geschreven’ kritiseerde ik, ‘en ik ben het er beslist mee eens, hout is heel anders.’

Buiten intussen - weet je dat ik al vergeten ben of het nog licht was? - buiten intussen was b.v. de nacht gevallen, maar er was b.v. nog een rode gloed achter Sheepshead Bay. Meeuwen nu zo zwart als kraaien vlogen nog rond als arenden zo stil, maar de stranden waren al leeg, of nog vrij vol, de mensen trokken lange schaduwen met zich mee in het lage zonlicht of maanlicht desnoods.

Nou dan, hartelijke groeten hoor, en wie weet tot ziens.

[XXX] Beste Allen,
Brooklyn, 20 oktober 1969

Liefst begon ik maar meteen over moratoriumdag, maar ik weet niet hoe te beginnen. Wat willen we ook eigenlijk, er zijn al zo veel mensen en wie heeft er nou kennissen onder de Vietnamezen? Als twee mensen elkaar doodslaan in de verbeelding iets goeds te doen, dan heeft het verhaal een gelukkig einde, en nog maar net op tijd ook, want bah wat heb je aan zulke engerds.

Nou, het was een goede dag om daar eens over na te denken. Eerst had ik vrij willen nemen, dan had ik Peggy kunnen beschermen, omdat die met haar klas ergens op straat de namen van Amerikaanse doodgeganen is gaan staan oplezen met haar warme zacht levende praatslurfje. Maar ik ben toch maar naar mijn hospitaal gereden, een kale duif op zoek naar tamme haviken. We hadden lunch, drie duiven, een havik en een duivik, en aten zonder te veranderen, ik slappe thee naar binnen, slappe woorden naar buiten en al gauw zo moe van altijd hetzelfde.

Stel dan dat een vent je vrouw aanviel, kwaakte de havik, het eetmes in de vuist, wat deed je dan? Dan zette ik mijn stalen duimen in zijn strot en werkte de strottepijp naar buiten, het kwaken platscheurend tot het brak, dacht ik. Ik weet het werkelijk niet, zei ik, en probeerde mij een stuk Zuid-Azië voor te stellen dat probeerde een van mijn dochters te verkrachten.

Ik ga maar eens ergens zitten denken geloof ik, zei ik, kan dat in de kapel? Ik geloof het wel, zei een duif. Ik liep de gang in, de trap af, steeds dringender, als naar een wc, en de hoek om, de nauwe deur naar de kapel in, waar ik nog nooit geweest was. Maar eerst een klein kamertje vol papieren en een secretaresse langs, naast een kamertje vol weinig licht, kwasten, bewerkt zilveren gebedsrollen, en toen een

kamertje vol papieren en een secretaresse naast een kamertje leeg van het licht waarin een leeg altaar en twee kaarsen. De kapel zelf was vol lichthouten lange lange banken. Ik ging rechts achteraan zitten. Op de voorste rij zat niemand. De tweede rij was leeg. Op de derde zat niemand. Ook niet op de vierde, vijfde en zesde. De zevende tot elfde waren helemaal leeg. Alleen op de elfde, daar zat rechts een man, dat was ik. In de gangen stoeiden ernstig verbrande kindergedachten. Helemaal voorin, links werd bijna gepreekt uit een lichthouten, gesteelde, boekvormige boekensteun. Rechts werd gewacht door een andere. En midden daartussen stond een blondhouten operatietafel, waar het neerstromend bloed aan ontbrak, dood, doodstil.

Toen ik mijn hand uitstak kon ik hem horen gaan, hij greep alleen maar een psalmenboek voor ieder geloof. Er was veel vrede in, en ook in het herfstgele hout en in de gele zon beschenen chrysanten buiten en zelfs binnen in een hoek, onder de vlag.

We waren drie dagen later in Bennington om Geri op te zoeken en de bomen waren zo geel, en bruin en bruin, en ontzettend rood, en geel van het uitbundig sterven dat ik dreigde zelfs de winter van ons allen te willen begrijpen. Op de terugweg zaten Tineke en mijn moeder voor in de bus en ik achterin met een jongen die goed Hollands kon praten en in Freedom College studeerde, een college voor woeste duiven, ik kon ze als vluchten bonte haviken met zachte snavels voort zien waaien door de vallende blaren, terwijl het donker werd gaven de bomen geel en oranje licht.

Naast ons zongen dronken meisjesstudenten in sterke strakke broeken stoeiende, verdrietige, protestloze liederen; een speelde gitaar en lachte en lachte, met heel lichte ogen, en leunde tegen een matroos: '...one hundred miles, two hundred miles...'

Dag LEO

[XXXI] Brief uit Amerika
[30 januari 1970]

Beste Allen, Eigenlijk heb ik het gevoel dat deze brief op iets voor sommigen onaangenaams zal uitlopen, en ik was al bijna begonnen - helemaal tegen al mijn principes in natuurlijk - eerst 'n kladje te maken, maar dat is toch wel wat al te onnatuurlijk voor een bioloog. Hier dus maar weer, onuitgeveegd. Verleden week moest ik een soort speciale lezing houden in Detroit, over de subjectiviteit die meestal te verborgen, zelfs in de wetenschap bestaat, en zo. Ik bedoel, dat je b.v. niet altijd moet schrijven: men voegt, of wij voegen dan, of er wordt gevoegd, maar ik voegde er een druppeltje vijfhydroxytryptamine bij. Dat is ook wel belangrijk, natuurlijk, maar ik wou niet zo ver gaan dat je alleen nog maar zou kunnen zeggen: nou ja, alles gebeurt toch alleen maar binnen in je hoofd. Want als je dat eenmaal hebt gezegd is er niets van belangrijkheid veranderd. Nee, ik houd meer van de grensvlakken, en van wat er gebeurt als ik iets aanraak, zintuiglijk, dat ik voor echt, en toch voor iets buiten mijzelf houd. Ja? Ik schrijf dit, jij leest dit, en dat vind ik dan fijn. Waarom? Dat is interessant. Nou dan. Op die lezing liet ik een serie foto's zien: eerst kom je mijn lab binnen, dan kijk je uit het raam en ziet het golfveld in de sneeuw, dan stel je in op iets in het raamkozijn leunend, een reclameplaatje uit een tijdschrift, dan zie je de ogen van de juffrouw daarop zo dichtbij dat die al in bonte kleine kransjes van puntjes uiteenvallen, dan dat nog onder de microscoop gezien. Vergeleken bij de verte uit het raam, is dat laatste beeld dan tien tot de achtste maal vergroot, een even grote verhouding als tussen (de volgende plaatjes:) een eiwitmolecuul en mijn dochter Peggy. De reactiesnelheden van de belangrijkste elektronen in zo'n molecuul zijn ook nog tien tot de twaalfde maal zo snel als die van een hele

Peggy. Als we de enkelvoudige beweging van zo'n elektronsysteem moesten volgen, en b.v. een seconde nodig hadden per begrijpen van elke stap, zouden we drieduizend jaar nodig hebben voor het doorgronden van een enkele minuut in haar leven. Gelukkig hebben we zintuigen die blind en doof zijn voor enkelvoudige gebeurtenissen, maar die met zich herhalende gebeurtenissen keurig meetrillen. Zo komt het dat een enkele beweging van een vioolsnaar niets voor ons betekent, maar zodra hij zich herhaalt kunnen we al ‘vals!’ krijsen, daarmee opscheppend dat we het verschil weten tussen een snaar die honderd en honderd twee keer per seconde trilt.

Helaas zijn we even gevoelig voor herhaling op grotere schaal, en even ongevoelig voor de enkele gebeurtenis, het totale wonder. Alleen wat we herkennen bestaat. Moeten we aan die domheid niet iets doen? En kunnen we dat eigenlijk wel? Is het heus dom, zo te zijn? Missen we iets? Weet ik veel. Wel geloof ik dat herhaling de meest primitieve vorm is waarmee een natuurwet zich uiten kan. Al onze logica zal daar wel vandaan komen. En een vormloze verzameling gelijke dingen, die kunnen we makkelijk hanteren. Maar geen twee dingen zijn gelijk. Door ons te verbeelden dat een ver land gevuld is met gelijkvormige oosterlingen, kunnen we het als pap verdelen zonder de schuld van vernietiging te voelen. Helaas al weer worden velen terwijl ze ouder en ouder worden, minder en minder gevoelig, zien meer en meer als niets dan meer en meer en drukken zich papperig uit. Dat is mij de laatste tijd opgevallen in het werk van Hollandse recensenten, zowel als van Hollandse echte schrijvers. Het zijn gelukkig vooral de oudere, en, nog gelukkiger, kan ik mijn eigen werk natuurlijk nooit beoordelen, maar ik zie het land zelf zo vol met jongeren die niet genoeg aan het woord komen dat ik van plan ben, tenminste de eerstkomende jaren, geen nieuwe gedichten in het Hollands meer te laten publiceren. Misschien schrijf ik er nog

wel wat, dat kan niemand voorspellen; maar die stuur ik dan aan de vrienden en vriendinnen voor wie ze bestemd zijn. Ik stel alle Hollandse schrijvers voor, dat voorbeeld te volgen als ze boven de veertig zijn. En ik raad alle kranten ernstig aan, al hun recensenten te vervangen door mensen van beneden de, nou, ongeveer zevenentwintig. Al die ouwe gefrustreerde toneel-'schrijvers' en poweeten moeten maar eens worden opgeruimd. Intussen denk ik wel dat ik in het Engels ga schrijven, ben daar trouwens al mee begonnen, want hier heb ik wel ruimte. Maar Holland is te klein; geef het aan de jongeren, dan groeit het misschien weer eens. Dag hoor.

[XXXII] Beste Pater Pieter
Brooklyn, augustus 1970

Echt gefeliciteerd. Zo wil ik namelijk ook wel ouder worden, steeds meer denkend. Wat van ons verdwijnt wordt daardoor zo veel kleiner dat het tussen de groeiende groep vrienden vriendelijk verdwijnt. Nu al heb ik zo veel haar verloren dat ik elke morgen drie minuten in de spiegel van mijn badkamer kan staren zonder te hoeven borstelen. Misschien, als ik haast zoveel vrienden krijg als jij, verlies ik ook langzaamaan de dingen in mijn ogen waarmee ik ze kan zien. Dan zal ik uren in de spiegel staren zonder te hoeven kijken. En eindelijk, als bijna iedereen mij kennen wil, verlies ik mijn hele lijf, en kan ik tijdeloos alles wezen dat iemand overal het ergst ontbreekt, een soort van Pater Pieter, die voor zichzelf in het donker tussen vier wanden kan lezen zonder bril uit lege handen, en lachen. Nu al houd ik gevaarlijk veel van alles wat geen verf meer heeft, een schilderij bijna tot peinzend linnen afgesleten, een boom onafgezaagd gevallen in een bries van drieëntwintig jaar gele-

den en nog levende in gekgroene blaren van schitterende epiphyten. Over honderd jaren zal de keldervloer van nummer 23 Boomvalstraat daar nog altijd in een lange zwaarvertakte deuk verzakken; met vers cement moet elk jaar het platte standbeeld ingevuld. Dat is genoeg. Leo Vroman

[XXXIII] Genieten van tijd, ruimte
Brooklyn, 13 september 1970

BESTE ALLEN, De zon schijnt hier nog, maar het was bij jou terwijl ik dit schrijf middernacht. Misschien wel in bed, het hindert niet. Niets hindert erg, want alles is overal op dezelfde manier anders, we reizen allemaal zoveel en snel, desnoods alleen voor een televisieprogramma zittend. Wij, ons gezin, nemen ook in snelheid en afstand van elkaar toe, af, en toe, als vier moleculen van een stof die eens kristalhard was, en toen vloeibaar werd, en nu als een gas.

De meisjes, Geri en Peggy... hun bedden zijn zo glad opgemaakt, hun wittige slaapkamerdeuren staan half open en bewegen niet, hun oude boeken drukken zich dicht tegen elkaar in hun oude kasten, de meisjes zijn weg, naar college, Peggy voor het eerst. Niet ver weg: naar Bennington in Vermont, vier en een half uur per bus weg. En ook maar zo ver terug, natuurlijk, maar niet vaak.

Hoe is het, vragen kennissen op straat, het hele apartment voor jullie alleen, en al die jonge vrienden en vriendinnen met al dat lange haar niet meer aldoor. Ja, nou, Candy de hond loopt op al zijn voorzichtige nagels over de houten vloeren, denkt ergens na, loopt ergens anders heen. De telefoon gaat soms nog wel eens ineens, nog eens, en als we een flesje van Peggy om zouden laten vallen, zou het misschien nog naar haar ruiken, maar dat zouden we niet met opzet doen hoor, want alles in huis is niet alleen stil en verlaten,

maar ook heerlijk. Voltooien is altijd heerlijk - vind ik tenminste - en dat we nu echt klaar zijn, dat daar twee vrouwen lopen met lange haren in het heuvelland die allebei heerlijk zijn en een beetje gek, en dat Tineke en trouwens ik ook wel een beetje, ach dat is toch wel fijn hoor, en dat we zelf nu weer helemaal, als vroeger, dat ik bijvoorbeeld helemaal, zonder dat iemand, ik bedoel, zelfs terwijl ik dit schrijf, zou ik gewoon, alleen als de hond ineens bij de voordeur blaft, ja dan is het wel eens even, maar goed, trouwens een mens moet tenslotte waaaardig en dan is mijn werk daar ook nog om beschaafd van te blijven. Misschien ben ik echt wel een kale ouwe kluismus. Vooral buiten ben ik graag binnen, binnen een bos.

Hier, buiten het raam (ik schrijf dit in Geri's kamer, waar het hoekraam uitkijkt tot aan Sheepshead Bay) hangt de zomer nog maar aan 'n draadje, 't groen is al bijna verfgroen waarop het mag stoffen en krassen, de bomen willen eigenlijk nu wel naakt. Maar eerst moeten ze nog rood, oranje, geel en bruin. Wacht maar, over een paar weken gaan Tineke en ik naar Bennington, soms lopen we dan misschien met onze dochters langs vers-gevilde hellingen van bloed en vet. Dat is dan mijn zomervakantie, in een doodbloedend landschap, maar daar is niet veel uiteindelijks aan hoor: niet alleen omdat er geen lente kan zijn zonder herfst vooraf, achteraf of elders, maar omdat nu de tijd komt voor de Zuid-zuid-Amerikanen om diep te ademen en ha, lente lente te roepen, trouwens heel ver weg zegt Zngguengzzach - het geslurfde oogje even van zijn bijzonder ingewikkelde teleskoop lichtend - alleen maar zacht tegen zijn bijzonder lieve assistente: ‘Znurt!! Ul humfgnaging-gn*gna JAOUT nil uptioe et gangiggi hit!’ (‘Verrek! Dat vasteland wordt alwéér bruin op die gekke planeet!’). En zij antwoordt: ‘Nouli tk uptioe hihi gtgt zalpfnidi, delleke, futi?’ (Maar dat kan beter onvertaald blijven). En als je dit alleen maar flauw vind, weet je niet te genieten van afstanden, ruimte en tijd. Want

het is heerlijk om heel ver weg te zijn, en dan langzaam de aarde te naderen, steeds meer en steeds kleinere dingen ziend, horend, ruikend en dan voelend. Even heerlijk als te denken aan het weggaan, steeds grotere dingen ziend, horend, ruikend en dan voelend hoe groot, hoe weinig, hoe klein. Nee, vooral hoe dom we geweest zijn, hoe grappig onze haat, hoe koddig onze oorlogen en toch hoe lief onze ernst is geweest.

Nou moet ik stoppen, volgende week een lezing in Chicago, maar wie weet waar ik zal landen. Daar houd ik wel van, geloof ik, van onzekerheden, als ze maar groot genoeg zijn. Tot ziens dus hoor, of schrijfs (laat eens iets horen). Dag, LEO VROMAN.

[XXXIV] Beste allen,
[19 mei 1973]

Watergate gaat langzaam open, Skylab stijgt al bijna op - we wonen hier in een land onder de grootste technische wonderen, alle om zes of tien of elf uur 's avonds elektrisch te zien. Helaas werd in de loop van het jaar het wekelijkse ‘All in the Family’ wel steeds beter maar is nu al aan herhalingen toe, terwijl de nieuwe hoewel dagelijkse vertoning van de White House family misschien wel steeds belangrijker wordt maar niet veel grappiger. Als het zo doorgaat en we komen ten slotte aan de grootste grap toe: uitzending van een president die zichzelf ontslaat, zal misschien niemand meer lachen tenzij meneer zelf er een welgekozen aardbeineus-met-hangsnor of ander schertsartikel bij opzet.

Bovendien is het trouwens lente, en verleden week bloeiden in de Brooklyn Botanic Gardens de magnolia's, kersen, tulpen, azalea's, narcissen en seringen allemaal tegelijk, de gekleurde bloesem van de een viel slaperig uit op de flinke

bloemen van de ander, en ook de mensen liepen zo bont en lief gekleed dat hun geel, rood en groen getooide zachte kinderen wel vers uit de welwillend glimlachende buiken leken gedropen. Ze stapten met ongemerkte bloesemblaadjes in hun haar en oren de bloesemblaadjes op het kiezel fijn. Ook mooi roodpaars was het hoofd van de parkwachter-te-paard-achtig in zijn witte driewielmotorfiets. We noemen hem Mr. Bloodpressure en ik mag hem in zijn gezicht van Tineke niet fotograferen. We zijn zeker dat hij zich nog eens doodverbiedt waar we bijstaan. Vreemdelingen mogen hem niet verkeerd begrijpen en langharige jongens mogen helemaal niets. De meeste bezoekers zijn op het ogenblik Japans en de kersentuin is dan ook een cadeau van de Japanse regering geloof ik. Warme bomen bloeien voorzichtig om poserende kleine en langere meisjes heen; vaders en jongens richten daar hun lange dikke stijve telelenzen op, en de verlegen slachtoffers, alweer duizelend van de zo anticlimacterische ‘klik’, beginnen wankelend van vereeuwiging weer wat te lopen. Hommels hangen aan de blootgekomen geslachtsorganen van de appelbomen, allemaal belangrijk spelend met de kans op herbestaan. Als in de schaduw van een grote politicus dit allemaal verdort, wie kan dan hoog genoeg vliegen en lachen om ook zo'n verduisterend organisme als een hommeltje te zien, snoezig in de weer om zich van land tot land te verspreiden?

De bomen zijn vroeger groen dan vroeger, lijkt me; de uiterst kleine trekvogeltjes die ik zo graag terugzie duikelen er als kevervisjes doorheen, glipslachend van zeldzaamheid. Ik wil niet geloven dat wij eigenlijk toch aardige mensen een dijkhoog spoor van vuilnis achterlaten en verder eigenlijk zo weinig, ik zie mijn eigen boeken openrimpelen in de regen en hopen om nog even dennevlees te worden - iets van de geur van plantenbloed stampt iemand misschien nog uit hun pulp naar boven. Want hout is wel heerlijk, in de winter en dan weer zo anders in de zomer - zelf voel ik

me daarbij nauwelijks als een kort eind ijzerdraad, kromgebogen in de kouwe tijden en dan weer recht in de warme, totdat het stuk is; maar misschien doen de stukjes dan ook nog iets. Ik moet tenminste altijd als de lente warm begint te worden, ergens heen waar gegroeid wordt en niets anders. Ik zag net, alweer op TV, een speciale uitzending over huisdieren: een oude dame met een 50 pond lange schootbever bijvoorbeeld. Ze had een huisje upstate gekocht... upstate is zo moeilijk te vertalen, het betekent eigenlijk gewoon een eind ten noorden van de stad New York maar nog in de staat New York, maar je moet je er bij voorstellen dat je misschien hier in de stad werkt, en dan een auto hebt waarin je een paar uur rijdt tussen steeds minder auto's en huizen en dat het hier en daar naar geknipt gras ruikt, en dat er ineens bergen zijn en eindelijk wat verre buren en dan jezelf. Nou dan, upstate. En men had haar gevraagd of de staat een paar bevers op haar land, aan haar beekje mocht zetten. Best hoor, al gaf ze niet veel om dieren. Maar die begonnen meteen een dam te maken en een meer, en ach ze moest zo naar ze kijken en hoe langer hoe meer van ze houden, trouwens ook van wasbeertjes die nu om haar heen sprongen, kortom een van die bevers, ja hoor, schootbever geworden. Het luchtschipvormig dier lag dwars op haar in de leunstoel geperste lijf over bladeren te mompelen. En er was een huiskamer in Californië waarin een poema en een wolf elkaar achterna zaten. Soms werd het de poema te gek en dan vluchtte hij anderhalve seconde in de armen en om de hals van meneer die-en-die ook al in een leunstoel. Er bestaat toch eigenlijk niets belangrijkers.

[XXXV]
Brooklyn, 2-8-1973

Beste allen, Toen ik de vorige keer schreef, moest het Skylab nog naar boven, en nu is de tweede bemanning daar al aangekomen, in de bespiede eenzaamheid. Hun hartslag en bloeddruk zullen tenminste wel helemaal in hun slaap zelfs worden gevolgd; vreemd dat dus een vreemdeling, in Houston of zo suffend achter een digital display console, misschien nog eerder wakker schrikt van een seksuele droom dan de dromer in de ruimte zelf.

Doet me onmiddellijk aan Watergate denken, en een man daarbij betrokken, wiens brein zo is vervuild dat hij het heel gewoon vindt, te proberen om het seksuele leven van zijn tegenstanders te begluren en dan vuil te vinden. Wat een verschil tussen wetenschap en politiek! Zijn we echt wel allemaal mensen? Is onze hond Candy heus niet menselijker dan een politicus? Nee, Candy, dat is een domme vraag, jij doet vaak ineens iets waardoor een nog veel grotere afgrond tussen ons opengaat dan tussen mij en andere mensen al bestaat. Weet je niet meer hoe ik je een keer mee uitnam, en je in de gang aan een hoop snuffelde die uit een luier was gevallen, en hoe je daarvan in het voorbijgaan een forse hap nam? En hoor nu eens die waarde lezer ergens: ‘nou ja, het was immers geen hondehoop?’ Ha; omgekeerd zie ik die lezer al zelf enz. Ik herinner me met Candy thuis te komen en haar grondig - maar zonder in te ademen - in het gezicht keek. Zij mij ook natuurlijk. Met gebogen hoofd naar boven kijken heeft iets trouwhartigs. Charlatans in de wetenschap zeggen dan automatisch dat ze haar hals beschermt en het harde schedeldak aanbiedt (ik kijk wel uit, ik zeg niks). Haar vieze lange mond was dicht, de slappe bovenlip door het noodlot in een plooi vallend die bij de mens de grijns voorstelt dewelke volgt op het in 't geniep oproken van ene si-

gaar. Maar geen mens heeft zo'n uitgerekte snuit. Even meten: 8 cm. Candy weegt 22 pond, ik 123, dat is 6 x zoveel, mijn snuit zou dus 6 x 8 is 48 cm. lang, mijn neusgaten zouden mijn slecht ziende hondeogen een halve meter voor moeten zijn, ik zou aan Tineke's handen moeten ruiken welke kennis van ons ze een half uur geleden ontmoet heeft, mijn rode cellen zouden een laag kalium- en een hoog sodiumgehalte moeten hebben - andersom dan bij mens, apen, en de meeste andere zoogdieren - ik zou gewoon op handen en voeten lopend voor me uit moeten kunnen kijken, en dan uit een ooghoek mijn kwispelende staartpunt zien, die ik soms plotseling moet pakken, om op een hond te lijken.

Ik vind het heerlijk om die afgronden tussen mij en Candy, tussen Candy en een plant, een rat of zelfs een andere hond, tussen het voelen van mijn huid en die van Tineke, die van mijn hand en die van een jonge doorzichtige plant te voelen, het zijn heerlijke donkere oeroude afgronden waarin uit het verleden haast niets meer is te horen.

Toen ik een keer bofte (ik bof eigenlijk altijd) en daardoor in het American Museum of Natural History, Department of Animal Behavior kon werken, deden we een serie proeven om te meten hoe hanteren van ratten hun latere reactie op kou beïnvloedde. Het ene ratteras bleek precies omgekeerd te reageren als het andere. Er bestaat in het algemeen niets algemeens, en het vergelijken van dierengedrag met mensen-gedrag is dan ook meestal vrij stom: het gedrag van elk dier of mens verbuigt zich al groeiend naar de wereld waarin het ontstaat en die wereld verbuigt ervan mee. In het hart van tanden, beenderen en hout schuilt het zachtste, gehoorzaamste bestuur en verbuigt ze; om te blijven zoals het lijkt wordt in elk levend ding waanzinnig hard en onontwarbaar door cellen, door moleculen gewerkt, zelfs ons eigen denken is goddelijk ingewikkeld afhankelijk van wat er met ons gebeurt. Bange mensen maken zich dicht en kennen zelfs van hun eigen muren onbewust alleen de binnenkant, denken dat

hun gedrag is aangeboren, hun haat een erfelijke schat, oorlog vader Natuur, hun leugen de enige ware. Niets is zo arrogant. Neem bijvoorbeeld een ‘proef’ (een vent, Konrad Lorenz geheten, deed waarachtig zoiets) waarin iemand een mantel van vossehuiden omgooit, daarmee op handen en voeten tussen zijn bevooroordeelde ganzen rondhobbelt, en dan, merkend dat de stakkers zoiets bepaald niet gewoon vinden, concludeert dat ze een aangeboren angst voor vossen hebben.

Ik moet zeggen, als ik een gans die ik overigens goed kende, in de huid van Lorenz zag rondspringen, en dan nog op voeten en vlerken, tja... maar ik zou toch niet uit mijn eigen reactie afleiden dat ik een aangeboren vrolijkheid over Lorenz heb.

Nee, dat soort wetmatigheid waarin wat leeft verhard lijkt, die bestaat zelfs niet na de dood, die is het omgekeerde van leven, een handleiding voor de Law and Order Übermensch van hol gegoten metaal. Alles wat meegeeft kent liefde, en is onvernietigbaar.

[XXXVI]
Brooklyn, 3 september 1973

Lieve allen, (zo prettig om dat ergens boven te zetten, want biologisch gezien is iedereen eigenlijk zo lief)

Buiten, of ten minste in de lucht van Manhattan, is het op het ogenblik precies de normale (rectaal genomen) lichaamstemperatuur. Hier in de Sheepshead Bay buurt van Brooklyn is het wel wat koeler altijd, en we hebben een paar airconditioners aan, maar toch type ik naakt en dus nog vrij vlug. Achach. Twee weken geleden, ruim, waren we nog midden in onze vakantie, zat mijn moeder op de brede diepe front porch van Crawford House breiend naar de bergen te kij-

ken, de witte en de donkere wolken, de erg blauwe lucht, liepen Tineke en ik, net de boomgrens op Mount Clinton uit, over de brede platte bergrug van de Presidential Range naar Mount Pleasant, het pad ging door nauwe geulen van steen en weer naar boven, over de leerharde duimhoge alpine cranberrieplanten, glimmend donkergroene met hardrode grote bessen. Links van ons, muisgrijs van diepte, Abenaki Ravine en Ammonoosuc Ravine, rechts, waterblauw van verte, de golven van Montalban Ridge en Rocky Branch Ridge, en wij zelf natuurlijk bovenop het midden van alles in de hete zon en de ijskoude wind.

Al twee dagen daarna waren we de bergen uit, was de vakantie voorbij, sliepen we een nacht in een groot oud houten huis in Hanover, waar zelfs de voordeur niet op slot gaat en een wasbeer 's avonds laat de porch op komt en met een soort van bel rammelt als er geen eten klaar staat. Toen we thuiskwamen in Brooklyn wachtte er een brief van een goeie vriendin van ons uit Holland. Hoe kunnen jullie toch leven in dat land, schreef ze, met zo'n corrupte regering, en waar je 's avonds niet je huis uit durft. Het huis was erg schoon, zo door Sonia achtergelaten die er had gelogeerd. Het was nog een hele week koel in Brooklyn.

Ik moest een lezing in Chicago gaan houden en had eigenlijk toch wel eens een jasje nodig, dus Tineke en ik gingen op een avond de kleine winkelwijk van Sheepshead Bay in, vlak bij huis, want o, zei ze, bij Stratford hebben ze echt leuke, probeer toch eens, nou dan, wij naar Stratford, een winkeltje waarin de eigenaar, als hij eenmaal over Shakespeare begint, niet meer ophoudt met hetzelfde hemd open en dicht te vouwen alvorens het telkens bijna in de kartonnen doos te zullen vlijen. De kleedhokjes gaan open onder gekrulde opschriften: Hamlet, Othello, King Lear (v.l.n.r.). Toen we klaar waren (met een aardig jasje en een woord in Hamlet dat iets heel anders bleek te betekenen dan men denkt), vonden we buiten, een paar winkels benedenwinds,

voor de stoep van Travel Agency ‘Four Seasons Travel’, romantisch belicht door een lamp van binnen achter een kartonnen schip met ‘Cruise - See Easter Island as it has never been seen before’ ongeveer, naar buiten schijnend, een beetje dikke meneer. Hij lag te kreunen, en toen hij mijn voeten zag, mompelde hij: ‘Please, please, call the police, an ambulance, anything’. Ik vroeg hem of hij pijn had; pijn? pijn? overal, in de maag getrapt en alles. Ik vertelde hem te wachten hoewel ik niet wist waarmee, en we gingen de drugstore aan de overkant, Kips geheten, binnen. De eigenaar beide meteen 911 en vroeg ons waar de man lag. Sixteenth en Sheepshead Bay Road. Hij begon de telefoon in te praten. ‘What do you mean?...’ en toen tegen ons: ze zeggen die kruisen elkaar niet... zeg dan Jerome, zei Tineke... dat was beter, dan kwamen ze zo wel. Intussen was de mede-eigenaar even gaan kijken en kwam terug: de man ligt daar al drie jaar, zei hij, en telkens als de politie hem oppikt vecht hij met ze. Wij er van door. Op een muurtje voor een tuintje vol bloemen in onze straat zaten een paar jongetjes die veelbetekenend begonnen te neuriën toen ze ons zagen. Ze bleken namelijk al maanden geleden te geloven dat ik in een TV commercial voor cornflakes voorkom, ach ach.

De volgende dag was er een ijl dak van rode, groene, gele en blauwe en witte vlaggetjes boven de straat naast ons, en de dag daarna: blockparty, no parking, voor de kleine huizen stonden gedekte tafels buiten, en stereo sets spelend, een pingpongtafel op straat, witte en zwarte jongetjes woest spelend, de wind woei het balletje in de richting van de klapperende vlaggetjes weg. Het verkeer was door twee dwarsgeparkeerde auto's afgezet, we stapten over jutezakken en touwen waarmee kinderen straks wel wat zouden moeten doen, lange jongens die anders zo doelloos leken zetten de stakkertjes al in rijen.

Het was middag, toen we naar de baai liepen kwamen de vissersschepen al binnen, de Tampa II, de Glory, Mary, en

de luide America, aan de kant stonden al veel mensen om hun verse vis te kopen en aan boord liepen de verwaaide weekendvissers hun emmers, zakken en hengels bijelkaar te zetten. Als 't slecht weer is, vertelde Tineke, en dat wist ik niet eens, en ze komen binnen met hun lichten aan, betekent het dat je de vis gratis kan krijgen, want die mogen ze niet bewaren. - Goed dan, in al die opzichten een heerlijke stad.

En dan: mijn werk, en Tinekes antropologiestudies. Dankzij eerlijk gezegd toch eigenlijk de regering, want al onze steun komt daarvandaan, al is het natuurlijk niet meneer Nixon zelf die de lieverd is, heb ik een uniek lab vol aardige goeie mensen. En dank zij deze krankzinnig volle en ingewikkelde stad is er letterlijk op ieder gebied van de wetenschap, hoe gespecialiseerd ook, een mens minder dan anderhalf uur van mij af, en kan Tineke de hartstochten, wanhoop en misverstand vinden tussen zwarte, bleek-roze, lichtbruine en okere mensen waaruit de eenzame groei van het verleden monsterlijk wordt vergroot.

Alles verandert hier altijd, de verdovende middelen die nog maar twintig jaar geleden zo boeiend bloeiden zijn aan het verleppen, en de onhandige zwarte krabbels van Fuck en Suck op de muren van de ondergrondse gangen zijn vervangen door werkelijk prachtige dikke blauwe letters vol rode sterren, gele letters met groene vlammen, paarse letters met rooie strepen op oranje explosies, allemaal zo groot als mensen en groter, op de wanden en deuren van de wagens en zelfs op de ramen van binnenuit gezien een roze, een witte, groene schemering makend met abstracte lijnen, en ze spellen STRUT, CHICAGO, Sparky, SEX, LOVE, Love en love. Lange tongen verrekken de X van SEX tot een chrysant. We gaan niet graag in ons eentje 's nachts op Times Square staan, of de Village in, maar Tineke gaat wel, ongeveer in de Village, twee of drie maal per week 's avonds naar haar antropologiecursussen. Als ze haar graad heeft

wil ze die, en haar medische kennis, op het leven in de stad toepassen.

Meer mensen hebben grotere en gevaarlijkere honden. Veel deuren hebben meer dan één slot. Meer mensen trekken zich meer van elkaar aan, meer vechten tegen de pollutie, meer kinderen gaan minder dood, meerkoeten geloven minder in meerminnen, jezus wat willen we eigenlijk met al die statistiek, het enige ware getal is 1 en dat ben jij, of ik dan in dit geval. Ik hou erg veel van alles, dus jullie moeten niet zo zeuren hoor anders doe ik het niet meer en dan zitten jullie er maar mee. Vette klapzoenen waar gewenst, en anders even hartelijke groeten.

[XXXVII] Dag allen,
Brooklyn, februari [1974]

Van maandag tot woensdag, verleden week, moest ik meedoen aan een bijeenkomst over kunstnieren. Ik hou daar wel van, mag dan over alle vreemde dingen praten die bloed op membranen doet. Woensdagmiddag en -avond had ik vrij, maar moest in Washington blijven voor nog een bijeenkomst de volgende dag. Zou ik op mijn kamer naar Nixon gaan kijken? Of zou ik vlak in de buurt naar het vertonen van een even grappige en misschien wat blotere voorstelling van Le Sex Shop gaan? Nou, ik natuurlijk naar Le Shop. Wel een lieve film eigenlijk, maar kort genoeg om als een oude haas wegrennend toen het uit was - en maar langzaam gevolgd door de elf nogal bejaarde echtparen en vijf jongeren die het publiek waren en zich misschien wel afvroegen of ik soms door de film op een dringend idee was gebracht - nog net een stuk Nixon op mijn kamer te treffen. Stille kamer. Dik tapijt. Warme winteravond. Ik draaide de knip van een grote lamp uit, een kleine aan, drukte de

knop van de luchtmachine op zacht, draaide de tv aan, de kleur op hoog, de tint naar blauwer... en daar, voor mijn eigen ogen, had ik Nixon, mijn president, in diep violet en blauw zwetend. Ford achter hem was lichtgroen. Ik probeerde onze held ook nog even in het oranje maar dat was niet zo leuk. Helaas moest ik, toen hij over de bescherming van zijn onderdanen tegen afluistermachientjes begon, zo verschrikkelijk lachen dat ik mij verslikte, naar de badkamer moest lopen, de koude kraan openzetten, een glas met water vullen, daar iets van drinken, de kraan dicht draaien, mij uitkleden, nog wat studeren, de tv afzetten en gaan slapen. Eerst de telefoon opnemen, nul draaien, kamernummer en wektijd geven. Volgende ochtend, om zes uur, fluittoon. Knopje zoeken om het af te zetten, waarachtig, 'silence alarm' stond er boven. Baaien, kleden, alles wat los is inpakken als het of van mij of een stukje hotelzeep is. Om half zeven naar buiten, in de diner om de hoek drie doughnuts (waarvan een met jam was ingespoten en nog bloedde) en een bekertje koffie, mee terug naar de kamer, onder het eten naar nogal gewoon gekleurd nieuws kijken, uit, vaarwel kamer, de gang in, knopje lift, kaartje rekening, stempeldingetje, taxi waarin het hoofd van de kunstharten, ik erbij, met een polymericus, en zip.

Het kantoor van de NSF (National Science Foundation) is erg groot, een voetbalveld van schoon dor vloerkleed, onderbroken door glazen wanden. We vergaderden om een lange spiegelgladde tafel waaruit levende microfoons krom naar boven staken. Een nogal zware en tot mijn spijt onverstoorbare man leidde ons in terwijl we onze namen en adressen op vellen papier schreven en doorgaven, en hij was klaar toen we xeroxkopieën kregen uitgedeeld van een lijst van al onze adressen, intussen ergens anders op dat voetbalveld uitgetypt. Daarna, zoveel minuten om de vragen die we van tevoren ontvangen hadden, in vier groepen met elkaar te bespreken, dan zoveel minuten voor discussie, zoveel

voor een voorlopig rapport, dat kwam tot 12 uur, dertig minuten voor lunch, beneden, en weer verder, zoveel minuten voor het voorlezen van de rapporten, zoveel voor kritiek, bijwerken van de teksten, sluiting moest om half vijf zijn.

Een van de gekozen groepsvoorzitters had het ongeluk met rare schattingen en opinies te voorschijn te komen; we hebben hier de beste hersens van het land bij elkaar zei de Leider, hier moet toch iets beters uit komen, of zoiets, zei hij. Om twintig over vier nam de Leider een krijtje, schetste de hoek van de straat waar we waren en de hoek waar we een taxi konden vinden, en om drie minuten voor half vijf - ik had mij helaas bij een van de beste hersens gevoegd die een vliegtuig moesten halen en die dus als een gek wegrenden - vloog ik mee een taxi in, en zip alweer. Tja, ik word beslist groot, dat merk ik nou wel. En er nog pret in hebben ook, zelfs in al die knopjes. Op mijn lab geniet ik van alles: rood lichtje springt heen en weer bij de grond, op het waterbad, tussen ‘refr’ en ‘heat’; roerstokje danst op en neer door blote radertjes gedreven, recorders gonzen, Ann zit voor haar ellipsometer, Madeleine verstopt achter de hare, twintig vingers draaien aan dikke schakelaars: X1, X10, X100, schrijven getallen op. Maar ik mis Gena wel flink soms; Gena Fisher, ze nam de gebruikte plastic pipetten, ze boog ze boven een klein vlammetje, blies ze glimlachend op, smolt ze aan elkaar, maakte zo een olifant, en een hert met plantaardig vertakt gewei en hangsnor, er hingen zelfs knopjes aan, als we in een groepje langer dan drie minuten samen naar mezelf zaten te luisteren daalden haar te lange wimpers over haar te blauwe ogen neer op haar te zoete wangen en als ik dan opzettelijk dromerig begon te praten fladderde ze wakker en zei iets slims dat soms ergens betrekking op had, en nu heeft ze een prachtig kindje van haar man die plastic surgeon is (hoe heet dat in het Hollands? kneedchirurg), op een avond zat hij haar zo aan te kijken dat ze vroeg, wat dan? Niks - maar een paar weken later

kwam hij trots thuis met twee foto's van een patiënt, en die van na het omkneden had Gena's neusje. Dat is toch ook wel een lekkere manier van liefhebben. Er was op tv een uurlange verzameling documentaire films, waarin bij voorbeeld toch nog wel goedgebouwde mensen flink een lang gat inliepen en als doden gingen liggen, ze liepen erheen alsof ze deze laatste kans niet wilden missen, en lagen dan ineens op een slordig schot van een Nazi te wachten, een klein knallend wolkje kondigde aan dat hun laatste sprongetje onbedoeld kwam. O ik weet niet waarom ik dat nou zo schrijf, waarom kon dat toch, waarom kan dat nog, misschien moeten we zelf vaker kapot. Ik bedoel, misschien moet er meer gevaar zijn met al die knopjes in ons leven, grotere die harder moeten worden ingedrukt en als vlees aanvoelen of als natte barstbare ogen, maar waarvan sommige onverwacht een schok geven van vijfhonderd volt. Want dat toeval waar nu toch ziekte of noodlot ons mee vermoordt is vast niet blind, het kijkt hard in onze blinde gezichten. Haast je dan maar, of wees maar stil, doe niets tot je merkt dat je wordt aangestaard en zucht dan een beetje.

De soldaat die zweet van het zweren dat hij op je voorhoofd zal mikken, kan op dat ogenblik van een nieuwe liefde voor je beven en je even goed bedoeld door je linker oog heen je slaap uitschieten, de vreemde dromen die je daarvan doet, wat kunnen die zo toevallig geboren dan meer betekenen dan je eigen eeuwigheid. Ik verwacht geen mooiere werkelijkheid dan degene die mijn eigen vlees, vet, bloed en zoet gebeente aan mijn hersenwereld geven, ik kijk naar mijn huid en hou daar vreselijk van, ik duik nog warm in platen van het menselijk lichaam overlangs, desnoods zelfs dwars, heb zoveel lijken jong en oud vakkundig open gezien, de zwaarte van een kinderlever, en van de hersenen van aardige personen in mijn armen gevoeld, dat ik ten minste niemand meer hoef te verscheuren.

Want zoveel mensen, geloof ik, houden nog van mensen splijten uit honger naar het allerbinnenste van ons, waarin de enige of laatste eerlijkheid om mee te pralen, verborgen blijft.

[XXXVIII] Beste Allen,
Brooklyn, mei 1974

Nu zal ik toch eens even typisch een verslaggever zijn. Om te beginnen, als al mijn inlichtingen kloppen - en waarom niet? - ben ik weer eens verkeerd ingelicht geweest. Want ongeveer een jaar geleden hoorde ik ergens dat de huid van muis A, die anders niet wilde groeien op een erg andere muis B, dat wel zou willen als lapje A eerst een tijdje in een flesje had geleefd en daarna pas werd overgeplant op muisje B. Dat was erg leuk, want dat zou betekenen dat er heel wat overgeplant zou kunnen worden. En de man die het ontdekte zei dat kanker, ook een soort vreemd weefsel dat per ongeluk soms aangenomen in plaats van verworpen zou worden, wie weet en zo voort. Een beroemde immunoloog, zelf intussen hoofd van een geweldig kankerinstituut geworden, bewonderde hem, publiceerde met hem, maakte hem fellow van het instituut. Ruim een maand geleden kwam een assistent bij het hoofd met een muizehuidje in de hand: wat was dit stukje zwarte huid eigenlijk? Ja, eigenlijk was het verf. Toen bleek ook ander, vorig werk van die man vervalst te zijn, en het hoofd, blijkbaar te bezig met belangrijkere dingen, had maar geknikt, en ondertekend in de schaduw van die grote duistere ontdekking.

Ik geloof dat de misdaad gegroeid was uit de waan dat de grootsheid van een idee gelijk staat met het bewijs van dat idee; dat de volgorde van stappen, bergop, bergop, naar de afgrond, zo is:

1. de behoefte een geweldig idee te krijgen;
2. waarachtig, een geweldig idee;
3. het zoeken, en het half vinden van een bewijs;
4. het aannemen dat de andere helft net zo is en het bewijs dus geleverd;
5. de overtuiging dat anderen, die dat niet kunnen bevestigen, zich vergissen, en dat die, ter wille van de wetenschap (en niet ter wille van het weten), overtuigd moeten worden, omdat anders het werk, op dat grootse idee gebaseerd, niet financieel ondersteund zal worden;
6. het voor de zekerheid wat verbeteren van de eigen resultaten, ter wille van de wetenschap die immers dat grootse idee zo nodig heeft;
7. het krampachtig verbergen van het bedrog, nog veel erger ter wille van de wetenschap.

Komt je dat niet bekend voor? Doet je dat niet denken aan een president, die misschien al lang geleden had geloofd, een groots idee te hebben om zijn land te helpen, als hij maar eerst president zou zijn? En die dan door smerige listen werkelijk won - listen die hij alleen maar voor de zekerheid liet gebruiken? En dan, ter wille van het president-SCHAP, dat onbevlekt moest blijven, talloze mensen tot misdadige beschermlust bracht? De leuke vraag in dit alles is: waar begint zo iemand mee, met bedrog of met zelfbedrog? Misschien zijn sommige mensen zo eerlijk, dat ze alleen anderen kunnen bedriegen als ze zichzelf voldoende bedrogen hebben.

En nu iets schijnbaar heel anders. Een tijd geleden schoot A een kogel K door het hoofd van B, de hersens van B grondig bedervend. Een vlugge chirurg C plantte het nog steeds kloppend hart van B over in het lijf van patiënt D die dat blijkbaar nodig had. Rechtszaak: de advocaat van A zei dat C, niet A, de moordenaar dus was. Uitspraak: nee, A was de moordenaar, want wie de functie van zijn hersenen verliest, kan niet door een transplantatie worden gered en is dus het

doodst. Er is dus maar één soort moord: die van de hersenen. Is het brengen van anderen tot bedrog dan ook niet een beetje denkvernietiging, een beetje moord? Is zelfbedrog dan ook niet een beetje zelfmoord? En iemand, die zich zelf al zo ver heeft bedrogen, hoe schuldig kan die met zijn dode hoofd dan zijn als hij, tot op het lichaam toe verarmd van geest, aan anderen dood vastgehaakt blijft zinken? Wie daar dichtbij leeft moet maar dankbaar zijn, nog goed te kunnen huiveren en zich af te kunnen keren. En zelfs dat klinkt met zo'n gore achtergrond schijnheilig. Waarvoor we misschien wel het dankbaarst moeten zijn, is voor het vermogen, dankbaar te zijn.

Sinds het verhaal van de geverfde huid in druk verscheen, sta ik nog voorzichtiger tussen de jonge mensen in mijn nieuwe lab, wil ik nog minder weten wat ik tevoren denk, merk ik het liefst de waarheid zo gedachteloos als een veld verward van bloemen.

[XXXIX] Beste Allen,
Brooklyn, 1 december 1974

Het is zondagochtend, het huis is warm, buiten stormt het, ik tijp naakt voor het raam (alleen tot de schouders, en dan nog uiterst klein, zichtbaar vanaf de lege straat), alles (Tineke's shower, de uitgestrekte hond, de motor van de schrijfmachine) maakt tevreden geluiden. Tien dagen geleden stond ik in mijn nette kleren voor de rij liften in het grote nette portaal van ons hospitaal, en enige anderen stonden ook keurig hier en daar, toen een jonge man, ook netjes in blauw hemd en bluejeans, dol van vreugde begon te lachen en te wijzen: ‘Look at that guy!’ barstte hij dubbelvouwend uit, en wees ongeveer naar mij, precies naar mij. Ik, vroeg ik, ja hoor lachte hij. Mijn kleren of ik zelf, probeerde ik

nog, maar nee ik was het zelf schaterde hij, ‘no offense Doc!’ Ik moest toen natuurlijk ook lachen, merkte ik nog een tijd later.

De volgende dag, op een druk subwayperron, wrong zich een klein, krom, arm zwart vrouwtje met haar papieren witte boodschappentassen een onzichtbaar pad door de menigte naar mij toe, zei iets uiterst schunnigs dat ik helaas niet helemaal verstond, keerde zich om en verdween weer in de wildernis van benen.

En gisteren hadden we het over de revolutie, met een jonge man bij ons thuis. Er is toch geen revolutie, zei hij, alles gaat te langzaam. Maar Tineke zei van wel: Amerika, Rusland, Duitsland, al hun revoluties duurden jaren lang; een van haar antropologieleraren, zelf van de generatie '60, was zelfs al bang dat de hele revolutie van nu voorbij was, en dat de studenten van de jaren zeventig alweer waren teruggezakt in belangstelling voor hun cijfers en examens alleen. De kwestie voor mij als student van de late dertigen, zei ze, is niet alleen: waar zijn die studenten van 1964 in 1974, maar ook, waar waren de studenten van '30 in '40 van '40 in '50 en van '50 in '60, en waar was de man zelf? aan de andere kant van de lessenaar, waar vanzelf een andere generatie ontstaat. Ja, het is overal revolutie, en ik hoop dat hij de liefde vernieuwt.

Gisteravond, zodra ik ging slapen, werd het lichter. Het was ochtend, laat in de ochtend, vroeg in de middag onder de lucht, de straat vreemd vol mensen, daar stroomden ze een huis uit. Andere dingen werden gedaan door korte, donkere jonge mannen, ook lichtere droegen olijfgroene jakken, sommigen hadden iets op hun hoofd, in een andere straat werd geschoten, in een leeggehaald portaal zaten blanke oude vrouwen tegen de muren en ik kreeg even een hand, op straat weer, struikelend over een opgevouwen machinegeweer dat groen glansde onder de oranjegrauwe lucht, mocht ik in een overvalwagentje, kreeg ik een houten muziekinstru-

mentje van een zwarte jongen; maar daar moeten we toch voor betalen zei Tineke ergens, vierhonderd dollar lachte de leider, onrust verwachtend in de verte. Het was een leuk instrumentje, met een lichtbruin houten hoofdje met plukjes krul, uit een tropische noot gesneden. En het was een prettige revolutie, met lieve misverstanden.

Zondag gingen we naar het dopen van het kindje van Joan, Peggy's beste vriendin. Peggy was de Godmother, en het apartment - kleine kamers vol nogal Spaanse meubelen die op onverwachte plaatsen in leeuwekoppen en kunstvacht uitbraken - was bevolkt met zes kinderen, een paar grootouders, een oom en tante, een doopjurk door een overgrootmoeder uit bruidsjaponmateriaal gemaakt, de linten! ze waren niet gestreken! de strijkplank, twee geweldige honden, de meer dan twee meter lange vader en zijn tweelingbroer, wie moest pizza hebben? Ik zou wel, met de twee nichtjes pizza halen.

Het fraaie nerveuze meisje van vier hield mijn hand vast bij het oversteken alleen.

'I've got two fathers,' zei ze, 'one is Jesus, and the other is Jack.'

'Not Jack, stupid,' zei het oudere meisje.

Ik zei dat ik dat prachtig vond, ik zelf had helemaal geen vader.

Het kleine meisje dacht even. 'I'll trade you Jesus,' zei ze toen.

'Trade? What would you like in return then?'

Ze dacht weer na. 'Nothing,' zei ze, 'it's a present.'

De volgende keer misschien eens iets over het Carnarium, of misschien niet eigenlijk. Nou ja hoor, wat je maar wil. Hartelijke groeten intussen.

Bibliografische aantekening

Deze bundel brieven is samengesteld uit alle bekende brieven van Leo Vroman die gepubliceerd zijn in tijdschriften, week- en dagbladen.

Niet opgenomen zijn korte of fragmentarische briefjes bij anderssoortige publikaties (cf. *Tirade* 200, blz. 839-841) en fictieve brieven, zoals die in *Het Carnarium* (blz. 199).

De brieven zijn strikt chronologisch geordend. Bij afwezigheid van een datering in de brief, is voor de chronologie de maand of de dag van verschijnen van het tijdschrift, week- of dagblad waarin de brief verscheen, aangehouden. De teksten zijn, op de verbetering van kennelijke drukfouten na, conform de tijdschriftpublikatie (er heeft dus geen vergelijking met de handschriften plaats gevonden), met dien verstande dat de datering van de brieven door ons consequent rechts-bovenaan de brief is geplaatst. Bovendien zijn verklarende noten die níet door Leo Vroman zelf aan de brieven zijn toegevoegd weggelaten.

De oorspronkelijke vindplaatsen van de brieven zijn [I] *Oriëntatie* afl. 5, februari 1948, blz. 47-50; [II] *Libertinage* jg. 5, afl. 3, mei-juni 1952, blz. 213-216; [III] *Libertinage* jg. 5, afl. 4, juli-augustus 1952, blz. 273-277; [IV] *De adem van Mars* (Amsterdam 1956), blz. 102-109; [V] *Het vrije volk* 3 februari 1956; [VI] *Maatstaf* jg. 6, afl. 9-10, december 1958-januari 1959, blz. 650-651; [VII] *Tong tong* jg. 4, kerstnummer 1958, blz. 24-25; [VIII] *Tirade* 43-44, juli-augustus 1960, blz. 235; [IX] *Hollands weekblad* jg. 2, afl. 81, 30 november 1960, blz. 16; [X] *Cartons voor letterkunde* jg. 3, afl. 6, december 1961, blz. 1-2; [XI] *De gids* jg. 125, afl. 8, oktober 1962, blz. 206-210; [XII] *De gids* jg. 126, afl. 3, maart 1963, blz. 239-242; [XIII] *De gids* jg. 126, afl. 6, juni 1963, blz. 64-67; [XIV] *De gids* jg. 126, afl. 7, september

1963, blz. 141-143; [XV] *De gids* jg. 127, afl. 1, januari 1964, blz. 19-22; [XVI] *De gids* jg. 127, afl. 4, april 1964, blz. 288-290; [XVI] *De gids* jg. 127, afl. 7, september 1964, blz. 145-147; [XVII] *De gids* jg. 127, afl. 10, december 1964, blz. 375-378; [XIX] *De gids* jg. 128, afl. 1-2; januari-februari 1965, blz. 87-89; [XX] *De gids* jg. 128, afl. 6, juni 1965, blz. 60-62; [XXI] *De gids* jg. 128, afl. 7, september 1965, blz. 140-142; [XXII] *De gids* jg. 128, afl. 9, november 1965, blz. 289-291; [XXIII] *De gids* jg. 129, afl. 2-3, februari-maart 1966, blz. 159-161; [XXIV] *De gids* jg. 129, afl. 7-8, september-oktober 1966, blz. 162-163; [XXV] *Tirade* 133, januari 1968, blz. 29-31; [XXVI] *De gids* jg. 131, afl. 5, mei 1968, blz. 304-306; [XXVII] *Het vrije volk* 15 februari 1969; [XXVIII] *Het vrije volk* 12 april 1969; [XXIX] *Het vrije volk* 14 juni 1969; [XXX] *Het vrije volk* 1 november 1969; [XXXI] *Het vrije volk* 30 januari 1970; [XXXII] *Vriendenboek Pieter van der Meer de Walcheren* (Brugge 1970), blz. 80; [XXXIII] *Het vrije volk* 26 september 1970; [XXXIV] *Haagse post* 19 mei 1973; [XXXV] *Haagse post* 18 augustus 1973; [XXXVI] *Haagse post* 6 oktober 1973; [XXXVII] *Haagse post* 2 maart 1974; [XXXVIII] *Haagse post* 15 juni 1974; [XXXIX] *Haagse post* 21 december 1974.

De ‘Brieven uit Brooklyn’ 1-4 ([XII]-[XV]) en 6 ([XVII]) in *De gids* zijn gericht aan Bert Voeten; de ‘Brief uit de U.S.A.’ in *Oriëntatie* ([I]) is gericht aan Jan Boon (= Tjalie Robinson), zo ook de ‘Brief uit New York’ in *Tong tong* ([VII]). De beide ‘Brieven uit Amerika’ ([II] en [III]) in *Libertinage* zijn gericht aan Geert van Oorschot, evenals de brieven in *Tirade* ([VIII] en [XXV]) en die in *De adem van Mars* ([IV]).

De titels van de brieven zijn gehandhaafd.

Sjoerd van Faassen
januari 1975